

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 6 SEPTEMBER 2018 PRIS: 89:-

Logga ut och tänk själv!

Vetande och visdom hotas
av information och ideologi.

”Tack vare min gåva hoppas jag att fler ska kunna överleva cancer.”

FOTO: HANS ERICKSSON

Bertil Håkanssons donation till SSMF var ett värdefullt tillskott till svensk cancerforskning.

Bertil Håkansson och hans fru Louise hade ofta varit i trakten kring soliga Alicante i Spanien och hälsat på Louises föräldrar som ägde en lägenhet där. Bertil och hans fru trivdes så bra att de köpte ett hus i området.

– Det var nergång på fastighetsmarknaden då, så läget att köpa var bra, berättar Bertil.

– Eftersom huset ändå var en stor investering beslöt vi att skriva ett testamente kring det.

– När en av oss gick bort, skulle den andra behålla huset. När båda var borta skulle Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning, SSMF, få huset.

– Vi hade hört talas om SSMF och tyckte att det kändes viktigt att bidra till medicinsk forskning.

Paret Håkansson började tillbringa större delen av året i Spanien. De lämnade Sverige i september och kom tillbaka från Spanien till midsommar.

Men 2011 tog livet en ny vändning. Louise Håkansson gick bort i cancer i magen.

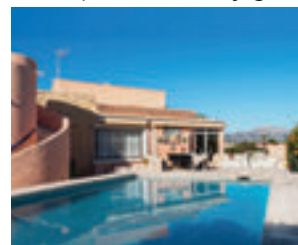
Bertil fortsatte att vara i huset i Spanien i några år till men

de långa resorna dit blev allt jobbigare och Bertil började själv få en del hälsoproblem.

– Jag kände att jag ville bo i Sverige igen på heltid och bestämde mig för att donera huset i Spanien medan jag fortfarande levde. Jag såg ingen poäng med att vänta, särskilt som jag förstått att privata donationer är ett viktigt tillskott till statens begränsade forskningsanslag.

– Om man har det gott ställt, varför sitta på sin lilla skattkista om man istället kan dela med sig och se till att ens tillgångar gör gott, avslutar Bertil Håkansson.

– För att så få som möjligt ska drabbas av samma öde som min fru bad jag Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning, SSMF, att pengarna från försäljningen av huset, skulle gå till forskning kring cancer.

Det hus i Spanien som Bertil Håkansson skänkte till SSMF.

FOTO THERESE ÖSTER.

SVENSKA SÄLLSKAPET FÖR
MEDICINSK FORSKNING

GRUNDAT 1919

Vill du också ge ett bidrag, stort som litet, till svensk medicinsk forskning, läs mer på ssmf.se eller ring SSMF på 08-33 50 61. Plusgiro 90 11 09-9. Bankgiro 901-1099. Swish 1239011099.

A stylized illustration of a hand holding a sign. The hand is light blue with yellow fingers, and the sign is yellow with a black border. The sign is held up by a white pole.

fPlus Politik

**Nyhetsbrevet
som följer, förklarar,
fördjupar valrörelsen.**

Ingenting annat.

Prenumerera på politik.fplus.se

Vilka värden ska man kämpa för?

**PJ Anders
Linder**

Det står ingenting om Sverige i Esben Schjørrings och Michael Jannerups *Værdikæmperne* (Gyldendal, 2018). Likafullt är boken dubbelt intressant för svenska läsare. Dels gör författarna en ambitiös analys av den borgerliga danska regeringsperioden 2001–2011 och erbjuder värdefull kunskap om ett underbevakat grannland. Dels kastar detta med automatik ljus över vår svenska motsvarighet: de åtta åren med alliansstyre 2006–2014.

Værdikæmpernes fråga är i vad mån Danmark blev borgerligare under dessa tio år med liberal-konservativ VK-regering (liberala Venstre och Konservative folkeparti) och summerar att ifall man gör bedömningen mot bakgrund av vad som ”en gång ansågs vara borgerlig politik” blir svaret nej. Velfärdsstaten begränsades inte, skatterna sänktes inte och statens makt över medborgarna fortsatte att vara stor. Men som författarna också konstaterar utgav sig inte statsminister Anders Fogh Rasmussens regeringar för att vilja skapa en mindre stat. De slog in på ett annat borgerligt spår. Istället för att utmana velfärdsstaten valde Fogh Rasmussen att utmana kulturradikalismen.

Schjørring och Jannerup lyfter fram en passage i ett Fogh Rasmussen-tal från 2003 som definierande för hans regeringstid: ”Resultatet av kulturkampen avgör landets framtid. Inte den ekonomiska politiken.” Istället för skattesänkningar och avregleringar skulle VK-regeringen lägga krutet på frågor som stramare invandringspolitik, upprättandet av en kulturkanon och en mer aktivistisk utrikes- och säkerhetspolitik.

STRATEGIN VAR INTE självklar. Venstre hade tidigare varit kritiskt mot höga statliga utgifter och en stor offentlig sektor. Som vice partiordförande publicerade Fogh Rasmussen 1993 till och med det radikala manifestet *Fra socialstat til minimalstat*. Men så kom förlusten 1998 när en till synes självklar valseger gled Venstre ur händerna, vilket fick Fogh Rasmussen att dra slutsatsen att det inte var möjligt att vinna regeringsmakten ifall valrörelserna reducerades till val mellan sänkt skatt och värnad välfärd. Resultatet blev

ett osentimentalt hej då till minimalstaten och nya besked om att danskarnas välfärd skulle vila tryggt i Venstres händer. Det har formulerats som Foghs utveckling *fra hulemand til julemand*.

Den nya hållningen prövades i folketingsvalet 2001 då Venstre ökade rejält och kunde bilda regering med de konservativa. För dessa var sänkt skatt den verkliga hjärtefrågan, men regeringsförhandlingarna landade istället i *skattestoppet*. Inga skatter skulle höjas, men samtidigt skulle eventuella skattesänkningar inte finansieras genom nedskärningar utan bara genom utrymmet som skapades av tillväxt i ekonomin. VK-regeringen förmådde alltså att enas om att sänkt skatt kunde vara något positivt men inte om att det fanns ett värde i att flytta makt och ansvar från den allmänna till den enskilda sektorn. Frågan om stat och individ förlorade en stor del av sin ideologiska laddning och blev ingen bärande del av värdekampen.

Några år senare fick Sverige i Fredrik Reinfeldt sin första borgerliga statsminister på tolv år. Även han hade en stridsskrift för systemsifte på meritlistan. *Det sovande folket* kom för övrigt ut samma år som Fogh Rasmussen i sin bok ondgjorde sig över att människan i socialstaten ”ligger lydigt som en hund i sin korg och gonar sig framför brasan”. I likhet med Fogh Rasmussen hade Reinfeldt fått uppleva plågsamma valnederlag och kommit fram till att kampen mot sömn och gonande i all ära – skulle man vinna val måste debatten bli en annan.

Reinfeldt – eller var det främst Anders Borg? – hanterade emellertid dilemmat på ett annat sätt än Fogh Rasmussen. Även de svenska borgerliga skrev inför segervalet 2006 ut en blank check till välfärdssektorn. Men den gällde bara för verksamheter som vård, skola och omsorg, inte för ersättningsystemen. Det var slut med metoden att finansiera statliga skattesänkningar genom nedskärningar av statsbidragen till kommunerna. Men det var inte slut på skattesänkningsspolitiken. Den nya konfliktlinjen efter ”skatt mot välfärd” skulle bli ”arbete mot bidrag”. Ingen skulle behöva oroa sig för plundringsräder mot utbildning eller sjukvård, men det skulle börja löna sig bättre att jobba jämfört med att inte göra det.

PÅ SÅ SÄTT kunde Reinfeldt lägga om välfärdspolitiken och ändå behålla sänkt skatt som en central del av sitt ideologiska erbjudande. Eller, ja, i själva verket blev det till sist mest skattefrågan kvar. Det rådde lågtryck vad gällde rättsväsendet, kulturpolitiken och den högre utbildningen, och när det kom till försvaret och invandringen argumenterade man snarast emot klassisk högerpolitik. När så skatte- och arbetslinjen efter hand förändrades från moraliskt laddade budskap om att arbetaren är sin lön värd till teknokratiska trumpetstötter om vikten av att öka det totala arbetsutbudet fanns inget kvar som kunde ge inspiration, kraft och lyft. Det återstod bara att varna för motståndarnas inkompetens och suspekta avsikter. Det räckte till omval 2010. Fyra år senare var det för tunt. Sedan dess har strategin åter förändrats i grunden men återuppbyggnadsarbetet är tungt.

Dansk folkeparti (DF) var inte med i VK-regeringarna men fungerade som stödparti i folketinget under hela perioden. Enligt Schjørring och Jannerup blev de värdekampens stora vinnare. Dels på grund av genomslaget i invandringspolitiken, dels eftersom de blev hallstämplade genom sin medverkan vid tillkomsten av statsbudgetar och andra större reformer. Fast så mycket till vinst i väljarkåren noterade de faktiskt inte. DF fick 12,0 procent av rösterna redan 2001 och det blev inte mer än 12,3 procent 2011 då VK-regeringen förlorade makten efter tio års styre. Man kan jämföra med Sverigedemokraterna, som gick från 2,9 procent 2006 till 12,9 procent 2014 utan vare sig samarbete eller hallstämpling.

VENSTRE ÄR SEDAN tre år åter statsministerparti, men man har tappat en hel del väljarstöd. Schjørring och Jannerup avslutar strängt: "Med värdekampen som politiskt projekt och politisk strategi vann Venstre och De konservativa nycklarna till ministerkontoren under nollnolltalet men priset var först deras själar, sedan deras mandat."

Kanske är det i strängaste laget. För hur ska man se på saken ifall Fogh Rasmussen verkligen hade rätt i sin analys att skattestopp och värdekamp var den mest offensiva borgerliga politik som 2001 års väljare kunde tänka sig? Och är det verkligen självklart att det bara är på det ekonomiska planet som riktigt angelägna borgerliga segrar kan vinnas?

Partipolitik handlar om att finna rätt mix av övertygelse och praktiska hänsyn. Att vänta med förslag eller gå varligt fram med vissa idéer är fullt naturligt. Ingen kommer undan taktiken. Det problematiska uppstår när taktiserandet tar över och taktiken tillåts mutera till värden. Om Fogh Rasmussen inte så envist hade hållit fast vid att se välfärdsstaten som ett odelbart helt hade Danmark inte behövt ha världens högsta skattetryck i dag. Om Reinfeldt inte så envist försökt reducera debatten till ekonomi hade Sverige inte behövt ha sådana problem

med försvaret, invandringspolitiken och politiseringen av det intellektuella livet. Fogh Rasmussen kunde ha tagit några sidor ur Reinfeldts bok, Reinfeldt ett kapitel ur Fogh Rasmussens. Fast det förstås, det var ju den moraliska stormakten vi skulle vara. Inte den vetgiriga.

DET ÄR EN STOR GLÄDJE att få presentera Susanna Birgersson som ny krönikör i Axess från och med detta nummer. Fast hon har skrivit hos oss förut, till exempel om lycka i nr 9/2017 och om den danska kanondebatten i nr 7/2017. Hon efterträder Thomas Engström, som ska ha ett stort och varmt tack för sin insats.

PJ Anders Lind

"Ingen kommer undan taktiken. Det problematiska uppstår när taktiserandet tar över och taktiken tillåts mutera till värden."

10 SAMHÄLLE

- Krönikor* Annika Borg skiftar perspektiven **10**
 Susanna Birgersson undrar hur man lever i nuet **10**
Brasilien Anders Fredriksson tar tempen på Brasiliens presidentval **12**
Försvarspolitik Karlis Neretnieks ömmar för Norden **14**
Resebrev Nils Johan Tjärnlund gräver efter kungens franska rötter **16**
Samtiden Louise Bringselius uppmanar till ansvarstagande för ensamheten **18**
I korthet Charles Krauthammer. Moores lag **19**

20 FRIZON

- Erik W Larsson tar sig an låtsasstudenter **20**
 Magnus Henrekson lägger fram ett nytt betygssystem **24**

TEMA: INFORMATION ELLER KUNSKAP

30 De som kunde allt

I en tid av specialisering och digitalisering begränsas utrymmet för polyhistorn. Men trots behovet av generalister och personer med blick för oväntade samband gör vi livet allt svårare för dem. **Av Peter Burke**

37 Redan de gamla grekerna

Vi låter ofta olika auktoriteter besluta åt oss och undviker därmed frågor om ledares eller åtgärders klokhet. Platon visar varför inställningen är farlig för demokratins hälsa. **Av Erica Benner**

40 Håll världen på avstånd

Studenter skyddas för obehagliga tankar och ord i undervisningen som antas kunna skrämja och traumatisera dem. Det är en form av terapeutisk censur som skjuter upp vuxenlivet. **Av Brendan O'Neill**

45 Det är faktiskt komplicerat

Populism, intolerans och extremism frodas i politiken och på universiteten. Högers och vänsters konfliktteorier bemöts genom skepsis och insikten om att samhällsproblem har många olika orsaker. **Av Claire Lehman**

48 Den hjärtlösa eliten

Vi förväxlar kognitiv förmåga med mänskligt värde och mänskliga bidrag i allmänhet. Det rubbar jämvikten i samhället och alienerar miljoner människor. **Av David Goodhart**

”

Vi får mer
information men
blir mindre
insiktsfulla och
får allt svårare
att diskutera och
tänka logiskt.

Nicolas Carr, sid 56

54 INTERVJU

Mats Wiklund samtalar med Nicholas Carr om faran med att vara ständigt uppkopplad: tekniken tar över våra liv och tankar.

58 TRADITION

Martina Björk om Tycho Brahes poesi.

62 CIVILISATION

<i>Litteratur</i>	Alfred Sjödin läser Coleridge	62
<i>Konst</i>	Hillevi Hellberg tittar på Tyra Kleen	64
<i>Historia</i>	David Andersson minns Per Ahlmark	66
<i>Språk</i>	Charlotta Seiler Brylla om språkpolitik	68
<i>Presshistoria</i>	Bo G Hall tittar på skämtteckningar	70
<i>Krönika</i>	Marcus Nilsen varnar för statlig aktivism	71
<i>I korthet</i>	Jakob Sjövall minns Vladimir Vojnovitj	71

72 RECENSIONER

Mats Fält ser en löfteshållare i Macron	73
Jonas Elvander ser en lönesänkare i densamme	76
Lars Åke Augustsson tar en tur till Texas	79
Bengt G Nilsson demaskerar diktatorer	81
Krister Thelin vill rädda rättigheter	83
Tommy Olofsson stadsvandrar	85
Ann- Sofie Dahl avlägger slottsvisit	86
Anna Victoria Hallberg umgås med självständiga kvinnor	88
Lena Kåreland drabbas av kärleken	90
Katrine Marçal drar en lans för en drömprins	92
Karin Henriksson väger vård mot vapen	94
Carl Rudbeck uppskattar det omoderna	96

98 I VÅR TID

Bengt Ohlsson granskar kulturens penningfixering.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson, Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils Franke

Vik. redaktionssekreterare:

Marcus Nilsen

Redaktionsråd: Louise Belfrage, Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter

Luthersson och Nathan Shachar

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Layout: Petter Carnhagen

och Maria Haack

Bildredaktör: Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 9 oktober 2018

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material.

Material insänt till Axess kan lagras och publiceras elektroniskt.

Ekonomiansvarig: Inger Berg

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr. 111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Getty

Vinjetbilder: Johan Patricny

Porträtteckningar: Johan Patricny

Villkor och personuppgifter:

www.axess.se

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

David Andersson
Författare och redaktör i *Axess*

Lars Åke Augustsson
Författare

Eva Bejerot
Docent i arbetsvetenskap vid
institutionen för psykologi
vid Stockholms universitet

Susanne Bejerot
Professor vid institutionen
för medicinska vetenskaper
vid Örebro universitet

Erica Benner
Politisk filosof och författare

Susanna Birgersson
Fristående skribent

Martina Björk
Fil dr i latin vid Lunds
universitet

Annika Borg
Teologie doktor och skribent

Louise Bringselius
Docent vid Lunds universitet

Peter Burke
Professor emeritus
i kulturhistoria vid
Cambridgeuniversitetet

Ann-Sofie Dahl
Docent i internationell politik,
bosatt i Köpenhamn

Jonas Elvander
Kritiker och utrikesredaktör
i *Flamman*

Anders Fredriksson
Forskare vid Center for
Organization Studies vid
São Paulo-universitetet

Mats Fält
Fri skribent inriktad på
internationell politik

David Goodhart
Skribent och verksam vid
den brittiska tankesmedjan
Policy Exchange

Bo G Hall
Fil dr och författare

Anna Victoria Hallberg
Fil dr i litteraturvetenskap

Hillevi Hellberg
Skribent och översättare

Magnus Henrekson
Professor i nationalekonomi
och vd för Institutet för
Näringslivsforskning.

Karin Henriksson
Författare och journalist

Lena Kåreland
Kritiker och professor emerita
i litteraturvetenskap

Erik W Larsson
Läkare

Claire Lehman
Chefredaktör för den australiska
tidskriften *Quillette*

Nicklas Berild Lundblad
Fil dr i informatik och
adjungerad professor vid KTH

Katrine Marçal
Författare och journalist

Karlis Neretnieks
Generalmajor och tidigare
rektor för Försvarshögskolan

Marcus Nilssen
Vikarierande
redaktionssekreterare i *Axess*

Bengt G Nilsson
Journalist och författare

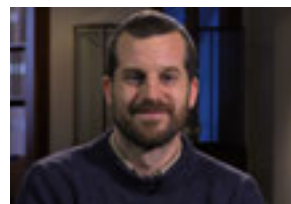
Brendan O'Neill
Chefredaktör och kolumnist
i brittiska tidskriften
Spiked Magazine

Bengt Ohlsson
Journalist och författare

Tommy Olofsson
Författare och professor
emeritus i kreativt skrivande

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Charlotta Seiler Brylla
Docent i tyska vid
Stockholms universitet

Alfred Sjödin
Fil dr i litteraturvetenskap
vid Lunds universitet

Jakob Sjövall
Statsvetare

Krister Thelin
Domare och statssekreterare i
justitiedepartementet 1991–1994

Nils Johan Tjärnlund
Vetenskapsjournalist
och författare

Mats Wiklund
Redaktör i *Axess*

Petra Östergren
Författare och doktorand
i socialantropologi

Från Axess
nummer 4/2018.

FOTO: ALAMY

Fel om Nils Bejerot och drogpolitiken

UNDER RUBRIKEN *Sverige knarkar och dör* gör socialantropologen Petra Östergren (PÖ) enligt Axess (4/2018) "vad politikerna vägrar; inventerar forskningsläget". Vi vill här påtala att detta varken är en inventering av forskningsläget eller en korrekt beskrivning av socialläkaren professor Nils Bejerot (1921–1988).

Huvuddelen av artikeln ägnas åt Magnus Lintons reportagebok *Knark – en svensk historia* som enligt PÖ är "en svidande uppgörelse med svensk narkotikapolitik" liksom med arkitekten bakom den restriktiva narkotikapolitiken, Nils Bejerot. Bokens vinklade historiebetraktelse och avsaknad av internationell och medicinsk forskning har redan påtalats av Pelle Olsson (*Clarté* nr 4/2015). Inte heller från andra källor lyckas PÖ presentera det aktuella forskningsläget.

PÖ förespråkar en liberalisering av svensk drogpolitik; cannabis bör legaliseras, innehav av droger för eget bruk avkriminaliseras och narkotikaklassad ersättningsbehandling för heroinberoende bör förskrivas mer. PÖ undviker att beskriva komplexiteten som forskningen visar; läckage av ersättningsmedel och en ökad dödlighet sedan ersättningsmedel började förskrivas generöst, introduktionen av extremt giftiga nätdroger, och utvecklingen i Colorado efter legaliseringen av cannabis. Där ökar den cannabisrelaterade trafikdödligheten, liksom alkoholkonsumtionen (!). Inte heller rapporteras något om effekten på barns IQ när modern rökt cannabis under graviditeten eller den dubblade schizofrenirisk.

För att misskreditera den förda drogpolitiken hävdar PÖ (och Linton) att Nils Bejerot var maoist. Det var han inte. Hans vurm för odemokratiska regimer botades en gång för alla 1956, då sovjetiska trupper invaderade Ungern. Inte heller

hade han, som antyds, en fascistoid människosyn. Han angrep 1950-talets fascistiska och rasistiska framställning av seriehjältar och skurkar. Inte heller hyste han ett förakt för missbrukare, de gick som barn i huset. Han hyste dock ett utpräglat förakt för den knarkliberala elit som uttalade sig utan djupare kunskap i frågan.

De som främst drabbas av konsekvenser av en slapp narkotikapolitik är inte eliten, utan ungdomar i socioekonomiskt svaga områden. Kombinationen av sviktande kontroll och tillgång till droger gör att fler av dessa fastnar i missbruk. Det vet vanligt folk. Elitens barn (om de har några) klarar sig vanligen. Den drogliberala agendan är ett exempel på hur eliten trycker ut sin extrema liberalism på resten av befolkningen genom de medier de behärskar.

Susanne Bejerot
Eva Bejerot

Svar: Jag kan sympatisera med behovet att försvara och återupprätta en anhängs rykte. Liksom viljan att förbättra situationen för utsatta grupper. Men jag har svårare för infama debattekniker och direkta dumheter.

För det första. Ska man citera en text måste man skilja mellan skribentens ord och redaktörens ingress. Det är också bra att kunna räkna. Det är stor skillnad mellan "huvuddelen" av en artikel och drygt en tiondel.

För det andra. En recensent kan inte hållas ansvarig för eventuella fel som de recenserade böckerna innehåller. Och jag beklagar att Eva och Susanne Bejerot inte anser att Magnus Lintons bok är bra. Med det får de ta med honom, inte med mig.

För det tredje. Att tillskriva någon åsikter som hon inte har, och sedan attackera henne för dessa kanske är ett behändigt sätt att skapa utrymme att föra fram de egna ståndpunkterna. Men halmgubbar är och förblir ohederliga.

Petra Östergren

Krönikor

Tack för ditt perspektiv

Ring P1 i Sveriges Radio är ett program som antingen får lyssnaren att kasta sig fram för att stänga av radion eller får densamma att sjunka ned i närmaste fätölj och spetsa öronen. Programmet speglar samtiden, inte minst får lyssnaren genom florán av programledare en snabbkurs i vad som är den rätta sidan i den rådande samhällsdiskursen. En del programledare tar sig an åsiktskorrigeringens uppgift mer nitiskt än andra.

Det ska i sammanhanget inte glömmas bort att *Dagens Nyheter* i december 2012 avslöjade att Ring P1-redaktionerna den hösten hade fått direktiv från programledningen om att registrera de inringandes

åsikter, religionstillhörighet och även sjukdomar. Den telefondatabas som samlade lyssnarnas namn, ålder och bostadsadress gjordes således om till något helt annat. Åsiktsregistreringen kritiserades såväl internt som externt, men försvarades av många redaktionschefer.

JUST DENNA AKTUELLA morgon reagerade jag på det sistnämnda sättet när Ring P1 dragit igång. I fätöljen och med tekoppen i handen lyssnade jag till en man som beskrev villkoren för landets bönder under och efter sommarens torka. Mina djur kommer att behöva nödslaktas och det blir brist på svenskt kött och riskerar att bli det på livsmedel i landet, slog han fast. Lantbrukaren redogjorde ingående

Dålig stämning

12 Brasiliens presidentval präglas av uppgivenhet och osäkerhet.

Nordens sak är vår

14 I försvarsdebatten har hoten mot Finland och Norge kommit i skymundan.

Kungliga rötter

16 Intresset för Bernadottarna har fått en ny kraft i sydfranska Pau.

En tid utan sammanhang

18 Trots att vi kommunicerar mer än någonsin är vi kanske ensammare än någonsin.

I korthet

19 Charles Krauthammer. Moores lag.

Carpe diem, på riktigt

UNGE MALÖRT är nybörjare när det kommer till att snärja själar. Onkel Tumskruv däremot kan allt om den saken. Brevledes coachar han sin adept i konsten att få människor att vända sig bort från det goda, gå in i sig själva och nästan omärkligt slå in på vägen som leder till helvetet. Ett av nyckelråden i C S Lewis allegori "Från helvetets brevskola" är att med alla medel undgå att objektet lever i nuet. Nuet är den punkt där evigheten skär in i tiden, den plats där människan kan möta Gud. Sålunda livsfarligt, ur en djävuls perspektiv.

Du får gärna känna nostalgi, en bitterljuv saknad efter det som en gång var. Gärna obarmhärtigt ångest över felaktiga beslut och försuttna chanser. Gärna ivrig längtan efter en bättre framtid. Eller varför inte – enklast av allt – ständig oro inför morgondagen? Alltsammans är utmärkta

verktyg för att hindra dig från att leva här och nu, att vara i ditt liv.

När man väl genomskådat dessa djävulska konster och vill återerövra nuet undrar man givetvis hur det går till. Hur lever man i nuet?

Genom att meditera, svarar någon. Det skapar ett inre lugn som gör det möjligt att bli varse tingen och människorna.

Mindfulnessfolket lär ut att man aktivt ska tänka på och beskriva det man håller på med. Ni vet: Hur varmt är diskvattnet? Hur ser bubblorna ut? Hur känns de hala tallrikarna i mina händer? Det slags mentala övningar stänger ute tankarna på allt utom det i stunden närvarande.

ETT ANNAT TIPS är att så ofta som möjligt tänka på allt man har att vara tacksam för. Familj, hem, mat, hälsa – och om inte

för kostnader och foderförsörjning. Lyssnaren kunde låta tankarna vandra till vad som hände i motsvarande situation i vårt land för hundra år sedan: Människor svalt. De funderingarna tvärnitade dock när programledaren avslutade samtalet med orden "Tack för ditt perspektiv!"

De fyra orden ringar in vårt lands, vår samtids, ja, vår västerländska civilisations problem: Allt har med den urvattnade postmodernismen förvandlats till perspektiv. Fakta har blivit ett perspektiv bland andra. Torkan och nödslakten är en berättelse, din berättelse, ditt perspektiv. Tack för ditt perspektiv! Nästa, tack!

Till dessa fyra ord kan vi även härleda Sveriges bristande beredskap vad gäller en del av statens kärnuppgifter, en brist som funnits under decennier. När fakta uppfattas som ett perspektiv bland andra glider den riktiga verkligheten undan som fötter på en blöt, algig sten. De personliga berättelserna och perspektiven har blivit den samhällslogiska sökmotorn för att beskriva och adressera problem. Det är därför vår beredskap på för många områden inte fungerar tillfredsställande: Tidsandan har skapat en no-go-zon för att nyktert tala om statens kärnfunktioner. Frågor, svar och kommunikation blir kryddade med känslor. De raka beskrivningarna av verkligheten och av de åtgärder som är nödvändiga betraktas som hårda och svårsmälta för en befolkning van vid ständig tillförsel av sockrade beten.

Frågor, svar och kommunikation blir kryddade med känslor.

INOM ALLA samhällslogiska sektorer härskar för stor portion subjektivitet, mänskliga vinklar och berättelser med känslomässiga ingångar. Det har till och med gått så långt att de så kallade hårda frågorna, som beredskap baserad på fakta och åtgärdsplaner grundade på kunskap och beprövad erfarenhet, har kommit att politiseras och betraktas som "höger", istället för som samhällsbärande. En demokratisk stats fundament byggs inte på perspektiv, berättelser och känslor. Folksamlingarna som längs vägarna hyllade de raska polska brandmän som kom till vår hjälp under sommarens bränder är en illustration till den insikten. I skarpt läge behöver du en person som släcker bränder och planerar för din och landets livsmedelsförsörjning.

De enda krafter som på lång sikt kan komma att flytta fram sina positioner genom att perspektivretoriken och subjektiviteten breder ut sig och skymmer sikten – och konturerna av ett bord är ett bord och inget annat – är de som vill underminera existensen av nationalstater och har som mål att skapa kaos. Det sker ett utdraget uppvaknande i Sverige efter Estoniakatastrofen, tsunamin, terrorattentat, säkerhetsläckaget från Transportstyrelsen,

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB:s, broschyr om kris och krig, omfattande skogsbränder och nödslakt. Sverige är inte så förberett som vårt land borde vara och måste vara. Vi behöver en nationell omskolning där ordet "perspektiv" och frågan "Hur känns det?" är bannlysta. Kanske kan programledarna i Ring P 1 göra en insats? ✨

Av Annika Borg

hälsa, medicin och lindring, fred, frihet, välbefinnande. Detta är ytterligare ett sätt att föra sig själv från missnöje och dagdrömeri, tillbaka till nuet.

Förträffliga råd, handfasta och bra. Men för att kunna formulera ett existentiellt mer innehållsrikt svar måste vi först fråga oss vad nuet är. Och om vi hade frågat den danske 1800-talsfilosofen Søren Kierkegaard, skulle han ha svarat: Nuet består av *gjentagelse*, av upprepning.

Vi andas, äter, arbetar och sover, det blir höst och vinter, det blir vår och sommar. Du blåser på ett färskt skrubbsår, du lagar middag, du sjunger godnattvisa, du har gjort det oräkneliga gånger förut och du kommer att göra det oräkneliga gånger igen. Du går till jobbet, ger sprutor, för in siffror i Excel-ark, rensar rabatter, sotar skorstenar, tittar på bakterieodlingar i mikroskop, undervisar eller kör taxi. Ingen undkommer monotonin. Du tittar på nyheterna, rastar hunden, betalar räkningar, går på föräldramöte, deklarerar, röstar. Igen och igen och igen.

Vår tid hyllar uppbrottet. Det finns

Vår tid hyllar uppbrottet.

inget finare än att byta karriär, att bryta upp från ett förstelnat äktenskap, att förvandla sig själv från soffpotatis till maratonlöpare, att flytta: från den inskränkta landsbygdshålan till metropolens myller och nattljus, eller tvärtom, från storstadens avgaser och stress till lugnet på landet. Bryt upp, bryt upp...

UPPBROTTET GER livet spänning, ibland är det rentav vad som krävs för att överleva. Men det är bara upprepningen som kan utmejsla det vi kallar karaktär. Och det är bara människor med karaktär som kan skapa ett gott samhälle. Den lärare som rättar sin tiotusende uppsats och för tiotusende gången vinnlägger sig om att vänligt och pedagogiskt förklara hur eleven kan förbättra sin skrivförmåga har förstått vad alltsammans handlar om. Undersköterskan som varje morgon, år ut och år in,

varsamt hjälper de gamla på äldreboendet att klä på sig och muntert dukar fram frukosten, vet mer om hur livet ska levas än de flesta självhjälpsboks författare.

Att leva i nuet är inte att propa vardagen full med äventyr och upplevelser, det är inte att försöka fly enformigheten, tvärtom, det är att omfamna "gjentagelsen" som tillvarons puls. ✨

Av Susanna Birgersson

Dålig stämning

I fem år har Brasilien skakats av en ekonomisk och politisk kris. Inför presidentvalet präglas situationen av uppgivenhet och osäkerhet, skriver **Anders Fredriksson**.

DET FÖRSTA ÅRTIONDET på 2000-talet kännetecknades av optimism i Brasilien. Landet såg ut att, inom en överskådlig framtid, kunna ta steget från utvecklingsland till höginkomstland. Tillväxten var den högsta på 30 år. Sociala program, såsom inkomsttransfereringar till de fattigaste, breddades och hjälpte upp mot 40 miljoner människor till en högre levnadsstandard. Dessa förändringar symboliserade en ny era, i det traditionellt ojämlika landet. Visser-

ligen fanns ett visst missnöje – det hävdades att de sociala insatserna var verkningslösa och att få saker hade förändrats på djupet – men majoriteten uppfattade att man var på rätt väg. Presidenterna Luiz Inácio "Lula" da Silva (vald 2002) och efterträdaren Dilma Rousseff (vald 2010), båda från Arbetarpartiet (Partido dos Trabalhadores – PT), var populära. Varken finanskrisen eller en röstköpsskandal i kongressen ändrade på detta.

Men tecken på att allt inte stod rätt till började visa sig. "Negativa utsikter för Brasilien" var titeln på en uppmärksammat artikel i tidskriften *Foreign Affairs*, i april 2012, som träffade rätt i analysen: uppgången hade till stor del byggts på höga råvarupriser och privat konsumtion, istället för investeringar och produktivitetsökningar. När det "gyllene ögonblicket" var över och bland annat Kinas efterfrågan på råvaror minskade bidrog detta till en

Protester i São Paulo mot Lula da Silva och Dilma Rousseff.

FOTO: ANDRE PENNER/TT

**Anti-etablissemangskandidaten
Jair Bolsonaro.**

FOTO: HEULER ANDREY/TT

nedgång i statsintäkterna. Utgifterna växte däremot snabbt, vilket skulle få många följeffekter. PT hade dock ett stort förtroendekapital. Trots 2013 års protester och tydliga nedgångssignaler, lyckades man, bland annat med hjälp av statliga program och subsidier, förmedla en bild av att läget var under kontroll, samt mobilisera sina väljare. Dilma Rousseff omvaldes 2014 med knapp majoritet.

DÄREFTER HAR DET MESTA förändrats. En korruptionsskandal i oljebolaget Petrobras har, efter fyra års utredning, lett till ett stort antal dömda affärsmän, mellanhänder och politiker. Upp till 40 miljarder real (95 miljarder kronor) förskingrades under en tioårsperiod. En kartell av infrastrukturbolag "vann" upphandlingar med Petrobras, till överpris. En andel av kontraktvärdena slussades tillbaka, via Petrobras politiskt tillsatta direktörer, till den styrande koalitionen av partier, bland annat PT och MDB, "Brasiliens demokratiska rörelse". Lula är fängslad, dömd till ett 12-årigt straff för att ha mottagit en lyxlägenhet för att gynna ett byggbolag (en liten affär i sammanhanget). Ledande kongressledamöter är inblandade, liksom oppositionen. Nya utredningar har tillkommit på nationell, delstatlig och kommunal nivå. Vidare bidrog den ekonomiska nedgången, som innebar ett tapp i BNP per capita med 9 procent, till den politiska kris som ledde till att Rousseff avsattes. Riksrätten handlade formellt om manipulation av statsfinanserna, men hade politiska förtecken. Vicepresident Michel Temer från MDB tog vid, men anklagades själv för korruption under 2017, och har sedan inte kunnat gå vidare med reformer.

Allt detta ger en bakgrund till läget

inför valet. Diskussionen borde handla om reformer och om hur man ska ta sig ur sig krisen, men präglas istället av uppgivenhet och osäkerhet.

Man kan använda flera perspektiv för att ytterligare förstå utvecklingen. Ett handlar om Lulas roll. Lula är inte bara en före detta president, utan också en myt. På vänsterkanten är den berättelsen om

Riksrättsprocessen handlade formellt om manipulation av statsfinanserna, men hade politiska förtecken.

ett mer jämlikt samhälle, där fattiga och rika har samma möjligheter. Tiden efter 2002 representerar en period där Brasilien, för första gången, haft möjlighet att välja och under fyra val också röstat fram presidenter som representerar den folkliga majoriteten. Den intima kopplingen mellan berättelsen och Lulas person förklarar varför denne, trots fängelsedom, är PT:s presidentkandidat. På högerkanten ser istället många Lula som ledaren för en i arbetarretorik förklädd rörelse som vill ha makten, inte för att hjälpa de fattiga, utan för att fullända en under lång tid utvecklad politisk korruption, för egen vinning. Inkomsttransfereringarna till den fattigaste fjärdedelen av befolkningen ses då som ett verktyg som säkrar denna makt, utan syfte att skapa förändring. De flesta brasilianer har en åsikt någonstans mellan dessa ytterligheter. Faktum är att Lula och PT, parallellt med verklig förändring, skickligt och under lång tid byggde bilden av sig själva som de sanna fattigdomskämparna, för att sedan visa brist på självrensningen under korruptionsaffärerna,

vilket bidragit till att glorian hamnat på sned.

ETT ANNAT PERSPEKTIV som förklarar stämningen är korruptionströtthet. Att korruption fanns var välkänt, men Petrobrasaffären avslöjade dess vidd. Byggbolaget Odebrecht, vid tiden Brasiliens största, samarbetade med utredarna och avslöjade detaljer kring ett hundratal inblandade politiker. Odebrecht hade både en särskild avdelning för mutbetalningar och Excel-ark med detaljer. De "exporterade" också affärsmodellen och exempelvis utreds nu de fyra senaste peruanska presidenterna. I Brasilien har polisen hittat 150 miljoner kronor i kontanter i en lägenhet, guvernörsfrun i Rio köpte smycken för 20 miljoner kronor och kongressledaren Eduardo Cunha sågs dagligen på tv under 2016 med fantasirika historier om hur hans i Schweiz undandömda 20 miljoner dollar hade förtjänats. Den blottlagda korruptionen och det faktum att i praktiken samtliga partier tycks inblandade har förstärkt den utbredda misstron. Detta förklarar exempelvis varför det Soci-

aldemokratiska partiet (PSDB), traditionell antagonist till PT och med presidentposten 1994–2002, hittills inte sett sin kandidat Geraldo Alckmin nå framgångar.

Relaterat finns ett stort missnöje med det politiska systemet. Presidenten är beroende av kongressen, den kanske mest korrupta av Brasiliens politiska institutioner. Ledamöterna representerar främst lokala intressen, eller särintressen såsom storjordbruket. Oavsett ideologi, måste presidenten förhandla med dessa grupper. Dilma Rousseff hade inte den fingerfärdigheten, vilket bidrog till hennes fall. Även om steg mot en politisk reform tagits, skall lagstiftning som verkligen skulle kunna förändra status quo beslutas av samma kongress, vilket inte ligger i dess intresse. President Temers parti, MDB, anses allmänt vara det parti som fulländat privilegiejakten, och kort efter tillträdet startade nya utredningar.

RÄTTSSYSTEMET ÄR OCKSÅ under diskussion. Även om domstolarna åtnjuter relativt högt förtroende och juridiska »

innovationer varit avgörande i utredningarna (exempelvis uppgörelseinstitutet – ”plea bargains”), finns en stor osäkerhet. Frågan om huruvida anklagade skall fängslas efter dom i lägre instans (exempelvis Lulas fall) splittrar Högsta domstolen. Detta är av central betydelse i ett land med ibland decennielånga processer, där resursstarka individer åtnjuter en de facto strafffrihet genom att överklaga tills brotten är preskriberade. Högsta domstolen ser också ut att delvis ha politiserats. Det är vanligt att vissa ledamöter enskilt bestämmer, istället för med kollegialt samtycke, att exempelvis dömda politiker skall sitta i husarrest, och inte i fängelse. En oro finns att utredningarna urvattnas, liknande Italiens ”Mani pulite”-process på 1990-talet, och att de ansvariga snart är frisläppta.

Sammantaget förklarar ovanstående flera av de fenomen som nu observeras, exempelvis att Lula är kandidat – han kan ju komma att släppas. Detta jobbar PT för och är därför i dagsläget inte med i valdebatterna och den tilltänkte ”viken” Fernando Haddad ligger ännu lågt. Vidare att Jair Bolsonaro, en kontroversiell kongressledamot med antietablissemangsretorik och som försvarat både den tidigare militärdiktaturen och tortyr, leder opinionsundersökningarna; att nuvarande finansminister och kongressledare bara får någon procent vardera, liksom den en gång framgångsrike guvernören Ciro Gomes; samt att många avser att rösta blankt. Samtidigt har inte kandidater som kanske kan anses stå utanför systemet, som tidigare miljöministern Marina Silva, gått framåt. Diskussionen om den ekonomiska krisen står inte högt på agendan, trots 13 miljoner arbetslösa och en svårreformerad offentlig sektor vars kostnader slagit i taket. Oavsett person, behöver nästa president genomföra omfattande reformer och åtstramningar.

SOM MOTVIKT kan hävdas att väljarna bestämmer sig sent och att valapparaten inte är igång än. En viktig grupp kongressledamöter ställde sig nyligen bakom PSDB:s kandidat Alckmin, vilket ger denne möjlighet att mobilisera väljare i hela landet. Alckmin, tidigare guvernör i den folkrikaste delstaten São Paulo, skulle kanske få igenom en reformagenda. Enligt det förda resonemanget skulle denna då innehålla en dos av det som gynnar gemene man, och en kanske större andel reformer, offentliga program och politiska tillsättningar, som framförallt säkerställer koalitionen som leder landet. ✨

FÖRSVARSPOLITIK

Nordens sak är vår

Satsningar på försvaret av Östersjön har lett till att hoten mot Finland och Norge kommit i skymundan. Det är en farlig utveckling, skriver **Karlis Neretnieks**.

ATT SVERIGE SKULLE beröras av ryska militära aktioner i Baltikum är uppenbart. Nato behöver utnyttja svenskt territorium och lufterum för att kunna försvara sina baltiska alliansmedlemmar. Ryssland skulle göra allt för att hindra det. Att besätta delar av svenskt territorium för att gruppera långsträckt luftvärnssystem är där en attraktiv möjlighet, om det inte kostar för mycket. Återupprättandet av en garnison på Gotland är en av flera planerade och nödvändiga åtgärder som syftar till att göra sådana alternativ mindre smakliga.

Det tydliga behovet av att kunna möta olika hot i Östersjöområdet har dock lett till att svensk militär förmågas betydelse för Finlands och Norges möjligheter att försvara sig, och hur det i sin tur påverkar svensk säkerhet, kommit i skymundan på ett farligt sätt.

Att Finlands möjligheter att försvara sig också påverkar Sveriges säkerhet kräver inga förklaringar. Frågan är därför inte om Sverige bör vidta åtgärder för att kunna stödja Finland, utan *vad* som bör göras. Att, som många förespråkade under vinterkriget 1939/40, föra över svenska förband för att delta i försvaret av Finland är inte aktuellt. De eventuella svenska förband som skulle kunna avdelas för en sådan uppgift är idag, och under överskådlig framtid, alldeles för små för att göra någon skillnad. Den militära samverkan som idag sker mellan Sverige och Finland är ett viktigt steg i rätt riktning när det gäller att kunna strida tillsammans, men kan knappast ses som en åtgärd från svensk sida vilken påtagligt ökar Finlands förmåga att försvara sitt territorium. Något som däremot skulle bidra till det vore om svensk nationell försvarsförmåga delvis utformades på ett sådant sätt att det ökade Finlands möjligheter att med egna resurser, och eventuellt tillförda Natoförstärkningar, bedriva framgångsrika försvarsoperationer.

DEN KANSKE STÖRSTA finska svagheten är de sårbara förbindelserna med omvärlden, ett problem som Sverige till stor del skulle kunna hjälpa till att lösa. Även om Finland redan idag vidtagit relativt omfattande krigsförberedelser i form av lagring

av förnödenheter och har tämligen välfyllda förråd av ammunition och annan krigsmateriel så kommer det snabbt uppstå ett behov av stöd från andra länder. Cirka 90 procent av finsk utrikeshandel sker sjöledes. I det fall möjligheten för sjöfart till Finland drastiskt skulle reduceras, något som är mycket sannolikt i händelse av krigshandlingar i Östersjön, blir transporter via svenskt territorium det enda alternativet. Fungerande förbindelser med utlandet, via Sverige, är också en förutsättning för att ta emot eventuellt stöd från Nato. Att kunna utlösa den optionen ligger såväl i Finlands, Sveriges som Natos intresse.

Det innebär att Sverige måste säkerställa att gods till Finland kan föras in via svenska västkusthamnar, transporteras genom landet och sedan skeppas vidare från hamnar på Norrlandskusten, alternativt föras landvägen över svensk-finska gränsen i norr.

ATT KUNNA SKYDDA sjötransporter i Västerhavet är därför ett uttalat gemensamt svenskt och finskt intresse. Idag saknas i praktiken den förmågan. De fåtaliga svenska marinstridskrafterna räcker inte ens till för att lösa de mest akuta uppgifterna i Östersjön. Här finns också en koppling till varför både Sverige och Finland har starka skäl till att bidra till försvaret av Norge. Likaså skulle all flygtrafik till Finland behöva passera genom svenskt lufterum om det pågick strider i Östersjöområdet. Där är ett starkt svenskt luftförsvar en förutsättning.

Den kanske svåraste uppgiften är att hålla landförbindelsen över den svensk-finska gränsen i norr öppen. De idag mycket begränsade svenska möjligheterna att försvara övre Norrland gör att även insatser med tämligen små ryska styrkor skulle leda till att den möjligheten skärs av.

Förutom att Sverige borde stärka ett antal militära förmågor för att säkerställa Finlands förbindelser med omvärlden krävs att svenska järnvägs- och landsvägsförbindelser kan upprätthållas på ett sätt som tillgodoser mer än bara svenska transportbehov.

Man kan här eventuellt ställa frågan: Är det verkligen ”lönsamt” att vidta tämligen

FOTO: ANDERS SJÖDÉN/FÖRSVARMAKTEN

omfattande och kostsamma åtgärder för att kunna stödja Finland, istället för att optimera Försvarsmakten mot att enbart försvara Sverige? Följdfrågan blir: Hur mycket är det värt att den finska försvarsmakten, med en armé på cirka 280 000 soldater samt marin- och flygstriidskrafter ungefär likvärdiga med Sveriges, under längre tid ska kunna utveckla hög effekt mot en gemensam fiende? Sannolikt ganska mycket. Det var inte enbart av solidaritet med en kär granne som ett illa rusat Sverige avstod närmare en fjärdedel

Den kanske största finska svagheten är de sårbara förbindelserna med omvärlden, ett problem som Sverige till stor del skulle kunna hjälpa till att lösa.

av sina stridsflygplan, 144 artilleripjäser, 135 000 gevär, 51 miljoner patroner med mera till Finland, i samband med Sovjetunionens angrepp på Finland 1939. Det var heller ingen tillfällighet att Sverige under kalla kriget höll ett antal Draken-flygplan i förråd vilka snabbt skulle kunna ställas till det finska flygvapnets förfogande (Finland var då enligt fredsfördraget med

Sovjet från 1947 förbjudet att ha fler än 60 stridsflygplan).

ATT BORTSE FRÅN de krav som ställs på Sveriges militära förmåga för att skydda Finlands förbindelser med omvärlden är inte bara oansvarigt ur ett säkerhetspolitiskt perspektiv, utan visar också på en uttalad brist på solidaritet med Finland.

Med detta sagt om behovet av att kunna stödja Finland, vad med nyttan av att bidra till försvaret av Norge? En fråga som om den inte tas på allvar kan få än allvarligare konsekvenser än ett uteblivet stöd till Finland. Det skulle inte bara påverka svenska, finska och norska möjligheter att möta ett angrepp utan eventuellt också Natos möjligheter att verka i Centraleuropa. Att sammanhangen här består av en längre kedja av samverkande faktorer har kanske bidragit till att frågan inte fått den uppmärksamhet den förtjänar.

Grundproblemet är de ryska flyg- och marinstridskrafterna baserade på Kola-halvön. Under kalla kriget var en av deras viktigaste uppgifter att hindra amerikanska förstärkningar att skeppas eller flygas över Atlanten. Natos planering för sådana förstärkningstransporter upphörde efter Sovjetunionens fall. Likaså förföll den ryska förmågan att bedriva operationer i Nordatlanten. Idag är vi tillbaka där vi var för trettio år sedan. Nato planerar åter för att kunna föra förstärkningar från USA till Europa. Ryssland har till delar återskapat, och fortsätter att stärka, sina möjligheter att bekämpa dessa transporter.

EN MYCKET VIKTIG komponent för att hindra ryska operationer i Nordatlanten är norska flyg- och marinstridskrafter i Nordnorge, något som ryska planerare är ytterst medvetna om. Att göra det omöjligt för Norge och andra Natomedlemmar att utnyttja dessa basområden skulle radikalt öka de ryska möjligheterna att komma till verkan. "Skärmen" av Natostridskrafter som skyddar Nordsjön och Atlanten skulle bli mycket tunn. En sekundäreffekt (eller en primär sådan om kriget är begränsat till det nordisk/baltiska området) skulle vara att hela den skandinaviska halvön skulle bli avskuren från omvärlden. Detta skulle få katastrofala följder för Sveriges och Norges försörjning då båda länderna, liksom Finland, till 90 procent är beroende av sjötransporter för sitt varuutbyte med omvärlden. Det skulle också göra det utomordentligt svårt, eller kanske inte ens möjligt, för Nato att militärt stödja de nordiska länderna. Ett stöd som såväl Norge som Sverige, men även Finland till del, bygger sin försvarsplanering på.

Under kalla kriget var det i första hand Sverige som "skyddade ryggen" för Natos stridskrafter i Norge genom att försvara övre Norrland. En förmåga som Sverige i praktiken avvecklat och därmed öppnat upp för ryska militära operationer riktade mot norra Norge, med de följder det kan få för sjö- och flygförbindelserna till Skandinavien och eventuellt också över Atlanten. En sällan diskuterad, eller insedd, konsekvens av dagens svenska försvarspolitik. ✨

>>

Kungliga rötter

I höst återinvigs Bernadottemuseet i sydfranska Pau. Där växer intresset för den marskalk och det märkliga öde som förde honom till tronen som kung Karl XIV Johan, skriver **Nils Johan Tjärnlund**.

PAU VILAR PÅ EN platå med vidunderliga vyer över en grönskande dal och mäktiga snöklädda toppar vid horisonten. Luf-ten är stilla och frisk att andas. Redan vid mitten av 1800-talet lockade det milda klimatet kurgäster, inte minst ett stort antal engelsmän som lät bygga överdådiga vil-lor och hotell. Efter mönster från Promenade des Anglais (se "Europas vintersa-long" i Axess nr 4/2016) anlades på kan-ten till sluttningen ett promenadstråk med skuggande palmer – här under nam-net Boulevard des Pyrénées. Pau blev en inlandets motsvarighet till Hyères, Can-nes, Nizza och Menton.

Staden fick ett blomstrande sällskaps-liv och en elegant stadsbild som man inte skulle vänta sig att finna i dessa bergiga och fattiga trakter. Samtidigt var Pau av hävd en kunglig residensstad och på slottet föd-des 1553 den blivande kung Henrik IV, "den gode". Henrik ärvde Navarra, ett rike som sträckte sig på ömse sidor om den nuva-rande fransk-spanska gränsen, och blev med tiden även fransk tronföljare. Det var med Henrik IV som ätten Bourbon uppsteg på den franska kungatronen.

HENRIK IV FÖRBÄTTRADE landets jordbruk och kommunikationer och lade grunden till kolonierna i Kanada. Han blev populär efter sin övergång till katolicismen – cita-tet "Paris är värt en mässa" brukar tillskri-vas honom – och folkets kärlek intensifie-rades efter att han 1610 mördats av fanati-kern Ravallac.

Den kungliga glansen från Henrik IV har alltid kastat ett visst skimmer över Pau och förlänat en självmedvetenhet till stadens invånare – detta trots att kungen aldrig egentligen bodde här. Som en helig relik vördas det sköldpaddsskal som står uppställt i ett av sovgemaken och som ska ha varit kungens vaggga – fast det är knap-past originalet. Den nuvarande inred-ningen tillkom under det historiserande 1800-talet.

Men Pau har ännu en stor son. I ett bor-gerligt hem beläget mellan Rue Tran och Rue Neuve des Cordeliers (numera Rue

Paus store son: kung Karl XIV Johan.

FOTO: DEAGOSTINI/GETTY IMAGES

Bernadotte) föddes den 26 januari 1763 gossebarnet Jean Baptiste, som andre son till en enkel sakförare i den lokala dom-

stolen och hans hustru. Den lille gossens liv symboliserar franska revolutionens sprängkraft – hur en icke-adlig juristson

från foten av Pyrenéerna kunde bli framgångsrik officer, fältmarskalk, prins och så småningom kung av Sverige och Norge fascinerar än idag. Stoffet är som hämtat från en roman.

MINNET AV MARSKALK Bernadotte lever i skuggan av Henrik IV, men det håller nu på att förändras. Intresset för Bernadotte och Sverige har fått ny kraft i Pau sedan François Bayrou tillträdde som borgmästare 2014. Han är en av Frankrikes mest kända politiker, bland annat som utbildningsminister på 1990-talet och som flerfaldig presidentkandidat. Förra året var han tillbaka i regeringen, som justitieminister, men avgick efter bara en månad på grund av en skandal i partiet MoDem.

Bayrou har en särskild vurm för historia. Han började sin yrkesbana som historielärare och har skrivit flera böcker, bland annat en bästsäljande biografi om just Henrik IV. Marskalk Bernadottes levnadsöde fascinerar, menar Bayrou. I efterdyningarna av vad som hände under franska revolutionen kan Bernadotte bara jämföras med Napoleon själv – fast utgången för Bernadotte blev tveklöst lyckosammare. I Sverige lyckades Bernadotte uträtta det Napoleon hade misslyckats med i Frankrike, en sammanslagning av traditionell monarki och franska revolutionens principer. En ny politisk modell tog form baserad på dialog och kompromissvilja.

I ÄLDRE FRANSK historieskrivning har dock Bernadotte setts med skepsis, som en opportunist och förrädare, och många fransmän har den bilden än idag – om de alls känner till honom. Nu är borgmästaren bespelsad på att stärka de fransk-svenska banden. I julas ordnades en svensk jul-

På besök där allt började.

FOTO: PATRICK AVENTURIER
/GETTY IMAGES

tillkomsten av en ny seminarielokal i den gamla portvaktslägenheten och en liten biograf i ett tidigare garage. Målet är att utveckla museet och öka turismen, men även att locka de yngre generationerna, bland annat via ett samarbete med universitetet i Pau.

Nyfikenheten på Bernadotte är förstås inte ny i Pau. Redan på 1800-talet sökte svenska kungligheter sina rötter i den blomstrande kurorten. Kronprins Gustaf (blivande Gustaf V) gjorde som första Bernadotteättling ett besök i Pau 1878. Femton år senare var turen kommen till hans

fotograferade det oansenliga huset utifrån gatan skakade de förbipasserande på huvudet åt den excentriske främlingen. I stadsbibliotekets gömmor återfann han ett gulnat dokument, som i svensk översättning löd: "År 1763 den 26 Januari föddes och den 27 döptes Jean, äkta son av herr Henry de Bernadotte, prokurator hos senechalen, och av Jeanne de St. Jean, bosatta i denna stad." Det var den historiska dopattesten.

Prins Wilhelm hann också med att beundra vaserna av älvdalsporfyr i slotet, skänkta av kung Karl Johan till sin hemstad, och förfasades över det smaklösa arrangemanget med Henrik IV:s sköldpaddsvagga, som närmast förde tanken till Frälsningsarméns julbössor. Det ser likadant ut idag.

Men det var framförallt den majestätiska naturen som gjorde intryck på prinsen. Under promenadens blommande kastanjer såg han ut över Pyrenéernas vita toppar, "som skymta genom drivande skyar likt skarpa huggtänder på något övernaturligt stort vidunder".

PÅ BERNADOTTES tid måste bergen ha tett sig som isolerande och svärgenomträngliga – att resa var besvärligt och riskabelt. När han efter en tids rekreation lämnade Pau som 21-åring år 1784 skulle han aldrig mer komma att återvända till sin barnomsstad. Idag är det mindre än en timmes bilväg till de populära skidorterna i Pyrenéerna och inte så mycket längre till havet. ❄

I efterdyningarna av vad som hände under franska revolutionen kan Bernadotte bara jämföras med Napoleon själv.

marknad på Place Royale, stadens stora torg, med en 3,5 meter hög dalahäst och svenska julkakor, och på fasaden till katedralen S:t Jacques visades ljud- och ljusspelet *Le fabuleux destin de Bernadotte* (Bernadottes fantastiska öde).

Höjdpunkten är den omfattande renoveringen av Bernadottes födelsehus som pågått i flera år och återställer skicket till mitten av 1700-talet. I höst återinvis museet. Den svenska vänföreningen Bernadotte-Musei Vänner har samlat in medel och anslag har lämnats från såväl kung Carl XVI Gustaf som många privatpersoner. I projektet ingår även

far, kung Oscar II, som mottogs av stora skaror vid järnvägsstationen och fick se Bernadottes födelsehus, som då var till salu. I pressen spekulerades det om huruvida kungen skulle slå till, vilket han dock inte gjorde. De förnöjda Pauborna döpte den påkostade järnbro som länkar samman den pampiga boulevarden med Parc Beaumont till Pont Oscar.

SVENSKE PRINS WILHELM gjorde 1926 ett resereportage från Pau och möttes då av kala väggar i Maison Balagué, som byggnaden egentligen heter. Det blev Bernadotte-museum först 25 år senare. När prinsen

En tid utan sammanhang

Vi lever i ett samhälle där vi kommunicerar mer än någonsin. Ändå är vi kanske ensammare än någonsin, skriver **Louise Bringselius**.

ETT ANTAL RAPPORTER under senare år har uppmärksammat oss på hur farlig ensamhet är för hälsan. Enligt vissa studier är den till och med farligare än rökning. Särskilt utsatta är äldre. Larmrapporterna har lett till flera debattinlägg, där man menar att politikerna måste ta ett större ansvar. Vissa pekar på Storbritannien, där man har inrättat en särskild ensamhetsminister. Men är ensamheten verkligen politikens ansvar? Och finns det inte ett större problem i den existentiella ensamheten än i den sociala ensamheten?

Den existentiella ensamheten mäts inte i antal personer vi möter, utan den lever som en känsla inom människan. Uttrycket speglar känslan av brist på mening och djupare samhörighet. Den sociala ensamheten, däremot, ska snarare förstås som en brist på önskade mellanmänniskliga möten.

Vissa menar att den existentiella ensamheten (eller tomheten) är ett ok människan är dömd att bära genom hela livet, en börda som ingen kan fly. "Jag tror på köttets lust och själens obotliga ensamhet", skrev Hjalmar Söderberg. Han är en av en lång rad författare, dramatiker, konstnärer och andra som återkommer till temat.

Det svåra är att vi kan omges med mängder av människor, utan att för den skull känna samhörighet eller mening i dessa möten – människor kan vara ensamma tillsammans. Vi kan befinna oss i en situation i livet som är full av mening ur ett rationellt perspektiv, men utan att känslan av mening infinner sig.

FÖR MÅNGA BLIR familjen ett sätt att trassla sig ur känslan. Med familjen försvinner den sociala ensamheten – som förälder finner du dig snart att stunderna av ensamhet faktiskt tvärtom kan vara det du längtar allra mest efter i livet. Att få vara ensam kan nämligen vara lika mycket en nåd som motsatsen. Men den existentiella ensamheten kan fortfarande finnas där som ett mörkt moln över vardagen, oavsett om vi har människor omkring oss eller ej.

I Ingmar Bergmans film *Den goda viljan*, exempelvis, resonerar Anna Åkerbloms mor om den ensamhet som hon trodde skulle upphöra när hon gifte sig med Annas far. Hon förklarar att hon i stället fann att

en persons ensamhet ersattes med två personers ensamhet och förklarar att den bara var ännu svårare att uthärda. Att hantera en annans existentiella ensamhet kan vara tyngre än att bära den som bara är vår egen.

En mer modern författare, Louise Boije af Gennäs, fångar ungefär samma känsla på ett poetiskt vis i inledningen till boken *Stjärnor utan svindel*:

Någonstans mellan trettio och fyrtio går livet in i en bestämd form. Det är inte längre kärlek, förhållande, karriär och barn; det är kärleken, förhållandet, karriären och barnen. Eller avsaknaden av dem, tomheten trots dem, och med dem.

VAD BEROR denna känsla på? Vi lever i ett samhälle där vi kommunicerar mer än någonsin, bor i täta städer, trängs i kollektivtrafiken och sitter i oändliga rader möten på arbetsplatserna – men är kanske ändå ensammare än någonsin.

Vissa menar att den existentiella ensamheten har ökat i takt med samhällets ökade fokus på prestationer, tempo och ytlighet. Människor känner sig vilsna, menade sociologen och forskaren Zygmunt Bauman. Han talade om en känsla av uppgivenhet som springer ur en utarmning av den mellanmänniskliga kontakten i ett allt mer individualistiskt samhälle. Som en räddningsplanka har människor lärt sig att orientera sig mot individuella livsprojekt, utan förankring i en större gemenskap, och där det ständigt pågår en tävling.

Samhället präglas onekligen idag av många snabba möten där människor utbyter information, men aldrig når varandra på djupet. Organisationer som blir operonliga hållplatser, där människor hetsas till excellens och många upplever att de inte har ett värde bortom prestationen. Den liberalism som skulle befria människan kan vara en del av förklaringen. I den liberala idealvärlden har nämligen individen inte bara oändliga möjligheter, utan individen är också själv ansvarig för sin livssituation. Pressen är enorm.

MEN MÄNNISKAN SÖKER också ett värde bortom sminket, i en värld där det yttre är allt. Gestaltning före substans. När det

FOTO: TT

Hjalmar Söderberg kände ensamheten.

egna livsprojektet måste gestaltas som ett framgångsprojekt blir individens digitalt konstruerade jag centralt. Verkligheten förses med solvarma filter innan den delas på Snapchat, Instagram, Facebook. Men när skärmarna släcks sjunker många ned i mörker. Utan genuin förankring och utan ett genuint intresse för människor i omvärlden.

Professor Mikael Holmqvist talar om en konsekration, där sociala koder erbjuder en polerad fasad till en verklighet där frustration och otillräcklighet får människor att vackla, i boken *Djursholm – Sveriges ledarsamhälle*. Ytan blir allt.

SKULDEN FÖR ENSAMHETEN kan läggas på individen som ett slags underbetyg för en bristande förmåga att älska sig själv i ett alltmer narcissistiskt samhälle. "Om du är ensam när du är själv, är du i dåligt sällskap", sade Jean-Paul Sartre.

Några pekar på sekulariseringen som förklaring. Sverige är ett av de länder i världen där människor är minst troende. Kyrkan kunde förr erbjuda människor hjälp att reflektera över tillvarons storhet och den tacksamhet vi har anledning att känna. Att få förlåtelse och känna tillförsikt i att allt kommer att gå bra.

I dagens debatt om ensamheten pekar många på politikens ansvar. Det är typiskt vår tid att fokusera på det konkreta, snarare än det djupa och svårfångade. Och det är typiskt vår tid att mena att politiker ska lösa alla samhällets problem. Men den existentiella ensamheten kräver ett större paradigmskifte där vi alla har ett ansvar. Ett ansvar för att lyssna in, visa tillit, förlåta och förstå. Att stanna upp i vardagen, stänga av vårt digitala jag och ibland bara vara närvarande för varandra. Att låta tiden flyta fram som ett stilla flöde i en bäck, lekfullt, med känsla för omgivning och utan uppenbart mål. Inte som ett rasande vattenfall. ✨

Den gode doktorn

”Jo, Charlie var minsann kusligt begåvad...”, mumlar min vän Stern nostalgiskt och stryker sitt skägg. Som professor vid Harvard är Stern sedan länge van vid att vara den smartaste killen i rummet. Hans gamle klasskamrat Charles Krauthammer var dock i en klass för sig, vad gäller såväl intellektuell skärpa som viljestyrka. 1972, när Charles under sitt första år på Harvards läkarprogram bröt nacken i en dykolycka tog alla för givet att hans karriär var över. Efter ett drygt år i sjukhussängen slutförde den nästan totalförlamade Charles dock sina medicinstudier med bravur, för att senare vidareutbilda sig inom psykiatri. Professor Stern minns hur hyperstressade Harvardstudenter brukade dyka upp på akuten med svår ångest över någon sumpad tenta, och be att få tala med jourhavande psykiater. Blotta åsynen av dr Krauthammer i hans specialbyggda rullstol hade inte sällan en läkande effekt, och fick patienterna att inse att de nog hade det rätt bra i alla fall. Under de långa jourpassen underhöll sig Charlie med att slå sina kolleger i schack, vanligen utan att ens titta på brädet! Efter avslutad tjänstgöring hade han redan publicerat flera banbrytande artiklar om maniska tillstånd, och blev genast erbjuden en hög tjänst vid USA:s departement för mental hälsa.

Vid det här laget hade dr Krauthammer

dock redan tröttnat på psykiatri, och börjat utforska andra karriärvägar. Rykten om hans briljans spreds snabbt i Washington, och det unga snillet rekryterades 1978 till Jimmy Carters stab. Trots sin hökaktiga inställning till Sovjetunionen betraktade sig Krauthammer ännu som vänster i inrikesfrågor, och stödde presidentens socialliberala politik i Lyndon Johnsons efterföljd. Under början av åttiotalet stod det dock alltmer klart att demokraternas djärva välfärdsprogram knappast infriat sina löften – en synpunkt som Krauthammers vän Charles Murray tydliggjorde i sin bok *Losing Ground. American Social Policy, 1950–1980*. Efter ytterligare en karriärmässig kovändning slutade Krauthammer som konservativ kolumnist för *Washington Post* – ett uppdrag han utförde från 1985 ända fram till sin död i magcancer i juni i år.

Charles Krauthammers inflytande på amerikansk offentlig debatt kan knappast överskattas. Efter bara några år som skribent belönades han 1987 med det prestigefyllda Pulitzerpriset, och hans kolumn trycktes i hundratals tidningar över hela världen. Begreppet *Reagandoktrinen* definierades först av Krauthammer, som också myntade uttrycket *Bush Derangement Syndrome* – en psykiatrisk diagnos för de vänsterliberaler

som i början av 2000-talet härledde all världens elände till president George W Bush. Självaste Bill Clinton – knappast en högerpolitiker – uppskattade Krauthammers texter och kallade honom ”briljant”. Min egen bekantskap med dr Krauthammer begränsar sig till en kort brevväxling för drygt tio år sedan. Via Charles Murray hade jag fått nys om ett mystiskt sällskap – *The Pariah Chess Club* – i vilket Murray, Krauthammer och diverse andra intellektuella högerspöken träffades för att spela schack och snacka politik. När jag kontaktade Charles Krauthammer för att fråga om jag fick vara med någon kväll svarade han att klubbverksamheten beklagligt nog legat nere ett tag – men föreslog istället att vi kunde träffas på tu man hand och spela ett par partier. Att det ens föll honom in att lägga tid på att spela schack med en svensk ”nobody” visar att Krauthammer helt saknade divalater. Tyvärr stannade jag bara en kortare tid i Washington, och dr Krauthammers arbetsschema var alltför späckat för att vi skulle kunna hitta ett datum, så schacksittningen blev aldrig av. För mitt egos skull var detta kanske lika bra, emedan jag föreställer mig att den gode doktorn skulle ha besegrat mig med förbundna ögon – bokstavligt talat.

Erik W Larsson

MED MOORES MÅTT MÄTT

Den som söker djupare samband som förklarar det accelererande informationssamhället hittar snabbt Moores lag. Lagen uppkallades efter Gordon Moore, en av grundarna av Intel, och var i sin ursprungliga formulering en ganska teknisk observation om hur antalet transistorer på en integrerad krets fördubblas.

Idag finns flera olika formuleringar, men den breda andemeningen i dem alla är ungefär denna: vi kan räkna med fördubblad datorkapacitet till konstant pris ungefär vartannat år. Omvänt har Moores lag använts som ett mått på teknikutvecklingens hastighet, och de många exponentiella kurvor som teknikdebatten uppvisar har alla en familjelikhet med Moores lag.

Därför är det intressant att notera att alltför bedömare tror att Moores lag håller på att, om inte försvinna, så i alla fall sakta ned. När Intel i juli i år tillkännagav att deras nya, mindre processorer blir ett år sena var det ett exempel på hur det blir allt svårare för tekni-

ken att följa den kurva som Moore lade fast – och det orsakade ett rejält kursfall för Intels aktie. Egentligen är denna tröghet inte märklig. Det finns en gräns för hur små tekniker man kan arbeta med. Frågan om Moores lag är emellertid inte bara en fråga om processorer – det är en fråga om teknikutvecklingen i stort.

Håller den på att stanna av? Och vad gör vi i så fall då?

Ett svar är att vi måste titta på nya tekniska arkitekturer – allt från kvantdatorer till särskilda chips för maskininlärning granskas nu för att se om Moores lag kan fortsätta att gälla om vi byter ut den underliggande tekniska modell som vi haft sedan 60- och 70-talen helt, och kanske visar detta på en annan sida av debatten om Moores lag.

Vid en första anblick så ser Moores lag ut som en sorts förutsägelse som nästan liknar en fysisk lag, men kanske är sanningen att Moores lag fungerat mycket mer som en

norm än ett fysikaliskt lagsamband. Moores lag har, menar alltför, förvandlat den exponentiella kurvan till den måttstock som teknikutvecklare själva använder för att se om deras arbete fortskrider i rätt takt. Moores lag är i själva verket mycket mer av ett imperativ, än en lag eller en förutsägelse.

Vad vi ser idag när vi studerar utvecklingen av datorarkitekturer och nya kretsmodeller är en bransch som försöker se till att leva upp till detta imperativ, ett imperativ som i sin tur drivit på utvecklingen av informationstekniken överlag i samma takt, och det finns ingen anledning att tro att denna nästan moraliska grundbult i teknikindustrin kommer att falla bara för att Moores lag saktar ned.

Moores lag må försvinna, men det imperativ den rymmer driver fortfarande på forskning och utveckling med oförminskad kraft.

Nicklas Berild Lundblad

Av Erik W
Larsson

Förklädda till studenter

Spelarna i amerikansk collegefotboll är oftast okvalificerade och omotiverade för högre studier. Men för universiteten är lagets framgångar vad som räknas.

Som patient var Jimmy Jones knappast något mysterium. Ända sedan början av terminen hade han känt sig hängig och omotiverad. Värst var det på morgnarna. Jimmy hatade att vakna och stiga upp. För att ens ta sig ur sängen behövde han minst en öl eller två. Att kolla mejlen hade blivit en ångestfylld mardröm – nyheterna var aldrig goda. Dagen gick mest åt till att slötitta på Netflix och röka gräs. Diagnosen var helt uppenbar: Jimmy Jones led av en depression.

Som student var Jimmy desto mer udda. Under sina tre år vid universitetet hade han knappt tagit ett enda poäng. Efter att med nöd och näppe ha tagit sig igenom ett par grundkurser i franska och sociologi hade han konsekvent misslyckats med allt. Specialpedagogiska insatser hade avlöst varandra, utan resultat. Nu hade ledningens tålamod tagit slut, och Jimmy Jones riskerade att bli relegerad. Det var till slut en av Jimmys lärare som hade noterat att han verkade må dåligt, och skickat honom till kliniken för bedömning. Frågeställ-

ningen var den kanske mest typiska för psykiatri i studentmiljö: Är patienten deprimerad över sina dåliga skolresultat? Eller orsakas hans dåliga skolresultat av en depression?

Jimmy var en stilig, afroamerikansk pojke i tjugårsåldern. Han medgav att han aldrig träffat en hjärnskrynklande förut, och noterade med lättanad att mitt kontor inte innehöll någon sådan där freudiansk soffa. En smula skamset berättade han för mig om sin ensamhet, sin alkoholkonsumtion, och sina akademiska misslyckanden. Jimmy Jones lärare hade verkligen inte överdrivit – studenten var illa ute.

"Hur gick det för dig i high school?" frågade jag honom.

För första gången under vårt samtal brast patienten ut i ett brett leende.

"High school gick hur bra som helst", sa han stolt. "Där hade jag aldrig några problem..."

Jag bad honom berätta mer.

"Tja, under första året spelade jag mest basket. Jag trodde att det skulle bli min grej. Men så blev jag uttagen till fotbollslaget. Tränaren ville att jag

FOTO: ANDY CROSS / GETTY IMAGES

skulle spela i försvarslinjen. Och där gjorde jag riktigt bra ifrån mig! Så vi bestämde att...”

Jag avbröt Jimmy med en gest.

”Det var inte det jag syftade på”, förklarade jag. ”Jag menar, hur gick det för dig rent... akademiskt?”

Pojken svarade med en förvirrad min.

”Jag menar... böcker och prov och sådant. Hur gick det med allt det där?”

Jimmy sänkte åter blicken och småskrattade för sig själv.

”Allt det där... var aldrig min grej”, medgav han. ”Fast på den tiden spelade det ingen roll. På min skola var det ingen som brydde sig om sådana saker...”

”College måste ha kommit som en chock för dig”, påpekade jag.

Jimmy nickade.

”Plötsligt ville folk att jag skulle skriva långa uppsatser och grejor”, suckade Jimmy. ”Jag hade ingen aning om att det skulle vara så svårt...”

För en utomstående kan vårt samtal te sig en smula underligt. Hur i all världen lyckades en kille som Jimmy Jones ta sig in på universitetet? Och hur kan han, efter tre misslyckade år, fortfarande

vara inskriven som student? Svaret är enkelt: Jimmy spelar amerikansk fotboll.

Det var under min första arbetsdag i USA – vid en stimmig medicinavdelning – som jag först insåg hur stort collegefotboll är bland amerikaner. I en ansats att bryta isen bad överläkaren alla oss nykomlingar uppge våra favoritlag. ”Clemson”, sade en. ”Buckeyes”, sade en annan. ”Kentucky”, sade en tredje.

”Så du är en *wildcat*?” frågade överläkaren. Min kollega nickade med ett leende. Medan leken fortsatte insåg jag sakta att jag inte hade någon aning om vilken idrott det handlade om. Trots ett livslångt ointresse för lagsport brukar jag åtminstone känna igen namnen på de stora, amerikanska proffslagen: Yankees och Red Sox inom baseboll, Lakers och Bulls inom basket, Patriots och Packers inom amerikansk fotboll. Några Buckeyes eller Wildcats hade jag dock aldrig hört talas om. När turen till sist kom till mig fick jag därför skamset medge att jag inte visste vad mina kolleger talade om. Överläkaren tittade på mig som om jag just landat från yttre rymden.

”Dr Larsson är från Schweiz...”, påpekade en kollega ursäktande. Överläkaren nickade kort.

”Vi snackar om collegefotboll. Inte sådan där europeisk skit, utan *riktig* fotboll”, sade han barskt, och gick skyndsamt vidare till nästa person.

Sedan denna pinsamma lilla episod har jag åtminstone snappat upp det mest grundläggande om amerikansk collegefotboll. På nationell nivå utövas sporten inom elva olika ligor, med flashiga namn som Conference USA eller Big Ten Conference. Nomenklaturen är ständigt skiftande, och inte alltid helt logisk (Big Ten Conference innefattar till exempel tolv lag, medan Big 12 Conference bara har tio). Mot slutet av säsongen möts ligornas bästa lag i diverse supermatcher (så kallade ”bowls”) som spelas över hela landet. Varje lag har ett eller flera smeknamn som varje rejäl amerikan förväntas känna till (förekomsten av nio olika Wildcats, tretton Tigers och fjorton Bulldogs gör inte saken enklare). I takt med att collegefotboll ökat i popularitet har lagen börjat överskugga sina värdar. Voltaire sade en gång att Preussen var ”en armé som har en stat” snarare än tvärtom. För många amerikaner är Ohio State och Notre Dame exempel på fotbollslag som har universitet. Detta enorma fokus på lagsport ställer många av landets lärosäten inför ett komplicerat dilemma vad gäller rekrytering. Vill de ha studenter som råkar vara idrottsmän – eller idrottsmän som råkar vara studenter?

Detta för oss tillbaka till stackars Jimmy Jones – en idrottsman nödortfigt förklädd till student. Jimmy hade aldrig ens funderat på att gå på college innan rekryterarna började dyka upp.

”Jag har alltid drömt om att bli brandman”, medgav Jimmy. ”Eller kanske gymbalärare. Något fysiskt, där man får röra sig mycket.”

Fyra års betald hyra och skolvavgift vid ett av USA:s finaste universitet var dock svårt att stå emot. Jimmys mediokra skolbetyg utgjorde »

”

Fyra års betald hyra och skolvavgift vid ett av USA:s finaste universitet var dock svårt att stå emot. Jimmys mediokra skolbetyg utgjorde inget hinder, och högskoleprovet slapp han göra.

”

Ingen inbillar sig att dessa unga män ska lära sig något på campus – alla vet vad de egentligen kommit dit för.

inget hinder, och högskoleprovet slapp han göra. Att sociologi på universitetsnivå inte är helt lätt var det ingen som brydde sig om att nämna för honom. Huvudsaken för Jimmy var att han fick en chans att göra det han älskar allra mest – spela fotboll. I amerikanska lagsporter går nämligen den enda vägen till proffsligorna via universiteten. Detta ter sig en smula bakvänt. Även om en exceptionell akademisk och idrottslig begåvning förstås kan förekomma i en och samma individ, så är det i praktiken rätt sällsynt. Ingen förväntar sig därför att en filosofiprofessor kan dunka en basketboll, eller att en socialantropolog kan tackla ner en *wide receiver*. Trots detta förväntas unga män som Jimmy excellera inom både idrott och skolarbete – på samma gång!

En som vågat yttra sig kritiskt om dessa absurda krav är Josh Rosen – kvartsback för California-universitetet i Los Angeles. Utöver att vara en av USA:s mest lovande idrottstalanger är Rosen en duktig och seriös student. Men när han beklagade sig över att ha tvingats avstå från en ekonomikurs för att spela fotboll hånades kvartsbacken av fotbollsfans och kallades en akademisk snobb.

”Fotboll och universitetsstudier går inte ihop”, påpekade Josh Rosen i en uppmärksamman intervju från ifjol. ”Det är som att ha två heltidsjobb. Många av våra killar har ingenting vid universiteten att göra, men det är den enda vägen till proffsligorna.”

Kvartsbacken var också fräck nog att nämna hur somliga fotbollslag – såsom Alabamauniversitetets Crimson Tide – inte precis är kända för sin intellektuella briljans.

”Vissa vill höja kraven för hur bra collegespelare måste skriva på högskoleprovet. Visst, ställ högre krav på Alabamas spelare och se vad de får fram för lag”, föreslog Rosen syrligt.

Hur bär sig då amerikanska universitet åt för att behålla sina idrottsmän, om till och med smartskallar som Josh Rosen har det kämpigt med studierna? En populär lösning är att inrätta ”interdisciplinära” flumprogram, anpassade för svaga studenter i allmänhet och idrottsmän i synnerhet. De kan exempelvis kombinera kurser i idrottsvetenskap, familjestudier och populärkultur med kinesologi och konstgräsvetenskap! North Carolina-universitetet vid Chapel Hill, som har ett av landets mest hyllade basketlag, tog denna praktik ett steg längre. I en stor skandal för några år sedan uppdagades det att universitetets institution för afroamerikanska studier egentligen inte existerade, annat än på papperet. Tusentals studenter – många av dem idrottsmän – hade här erhållit akademiska poäng för prov som aldrig genomförts, uppsatser som aldrig skrivits och klassrumsdiskussioner som aldrig ägt rum. Institutionens enda professor, dr Julius Nyang’oro, erhöll i sin tur detaljerade instruktioner om vilka betyg spelarna behövde för att inte bli utkastade. Man skulle kunna tro att detta slags fuffens bara försiggår vid tvivelaktiga, privata universitet vars enda syfte är att tjäna pengar. Så är dock inte alls fallet. North Carolina-universitetet är – i likhet med Alabamauniversitetet – ett offentligt lärosäte, finansierat med skattemedel. Men att förvänta

sig att North Carolinas invånare skulle sluta upp i protest mot denna ljusskygga verksamhet vore att missförstå vad collegeidrotten handlar om. Ingen inbillar sig att dessa unga män ska lära sig något på campus – alla vet vad de egentligen kommit dit för.

”Han kanske har inlärningssvårigheter?” föreslog en av socialarbetarna vid handledningsmötet. ”Det finns ett nytt resurscentrum på campus som sysslar med sådant. Kanske kan du remittera honom dit?”

Jag kastade en snabb blick i riktning mot klinikkens överläkare, som nickade instämmande.

”En annan möjlighet är förstås adhd”, påpekade hon. ”Kanske skulle ett centralstimulerande preparat som Ritalin eller Adderall hjälpa din patient?”

”Jag är inte säker på att det skulle göra någon skillnad”, mumlade jag uppgivet. ”Ärligt talat verkar han inte särskilt boklig...”

Överläkaren rynkade på näsan.

”Vi får inte låta oss styras av fördomar”, sa hon bestämt. ”Det faktum att herr Jones är idrottsman betyder inte att han är ointelligent. Dessutom är det viktigt att vi aggressivt behandlar den svåra depression som ju faktiskt ligger bakom allt det här...”

Alla nickade instämmande, medan jag själv bet mig i tungan. Jag frågade mig om mina kolleger verkligen menade vad de sa, eller om deras terapeutiska optimism i själva verket dolde en djupgående cynism och vetskap om hur universitetsvärlden fungerar. Nyligen flyttade vår lilla klinik in i splitter nya lokaler, med högt i tak, modern konst på väggarna och en synnerligen exklusiv kaffeautomat. Psykiatri i studentmiljö är knappast någon vinstdrivande verksamhet, så man kan fråga sig vem som betalat för all denna grannlåt. Sannolikt kan en betydande del av pengarna spåras till universitetets idrottsverksamhet. Collegesport är trots allt en miljardindustri i Amerika, och hutlösa pengar tjänas på försäljning av tv-rättigheter, reklamkontrakt och fotbollströjor – för att inte tala om miljondonatio-

Josh Rosen: hånad smartskalle.

FOTO: RICH GRAESSLE/GETTY IMAGES

ner i utbyte mot säsongsbiljetter. Idrottens status reflekteras i lönestrukturen – utav USA:s tio högst betalda offentliganställda är åtta tränare inom collegefotboll, de två övriga undervisar i basket. Inte ens universitetsledningen har något att sätta emot collegesportens magnater. Denna sociala

rangordning beskrevs kärnfullt av rektorn för Ohio State-universitetet, som i samband med en skandal för några år sedan yttrade de nu bevingade orden: ”Jag hoppas bara att fotbollstränaren inte ger mig sparken.” Med tanke på allt detta är det inte konstigt att mina egna kolleger rättar in sig i ledet, och undgår att notera när unga män som Jimmy Jones kommer i kläm i idrottens maskineri.

Därmed inte sagt att allt bara handlar om pengar. Studenten Jimmys dilemma kan också spåras till en kollektiv föreställning bland amerikaner om att vem som helst är lämpad för att läsa vid universitetet. Denna välmående utopism kan till exempel skönjas i djärva, politiska projekt såsom George W Bushs utbildningspaket ”No Child Left Behind”, i vilket presidenten i princip kommenderade alla amerikanska barn att ligga över det nationella betygsgenomsnittet! Några år senare manade hans efterträdare Barack Obama ”alla amerikaner” att studera på college efter att ha avslutat high school. Obamas vision ifrågasattes av statsvetaren Charles Murray, som i sin bok *Real Education* från 2008 hävdade att högst 20 procent av alla amerikaner besitter den kognitiva utrustning som krävs för traditionella, akademiska studier. Trots detta går uppemot 40 procent numera ut college. Hur är detta möjligt? Murray menar att senare års expansion av den högre utbildningen har skett på bekostnad av kvaliteten, och att en collegeexamen inte längre betyder särskilt mycket. Statistiken visar förvisso att arbetssökande efter college i genomsnitt klarar sig bättre än de som bara har ett diplom från high school. Jag frågar mig dock vad Jimmy Jones – vars livsdröm ju var att släcka bränder – kommer att ha för nytta av sina tre poäng i grundläggande kvantitativ analys. Vore det inte rimligare om universitetet kunde betala Jimmy kontant för hans arbete på fotbollsplanen, snarare än påtvinga honom en utbildning som han egentligen aldrig ville ha?

Efter ett par veckor upphörde Jimmy Jones att komma till kliniken. Av hans elektroniska journal framgick det att han åkt hem till sina föräldrar för att tänka över sin situation. Det visade sig också att Jimmys problem inte bara var akademiska, eller ens psykiatriska. Studenten hade inte levt upp till fotbollstränarens förväntningar, och efter en dålig tredje säsong hade han förpassats till bänken. Det gjorde förstås inte saken bättre att Jimmy Jones lämnat in ett positivt drogtest, och ibland dykt upp bakfull – eller till och med berusad – på träningarna. Att collegestudenter super förvärrar förstås ingen. Idrottsmän är dock särskilt ökända för sitt festande, som inte sällan spårar ur rejält. Förutom att vara socialt avskärmade från sina studiekamrater kommer de ofta från kaotiska hemförhållanden, och har svårt att sätta gränser för sig själva i universitetsmiljön. Deras akademiska ointresse och relativa kändisskap på campus har föranlett vissa college att tillgripa högst tvivelaktiga metoder för att locka de tuffaste och mest aggressiva spelarna till sina lag.

Efter en dryg månad dyker ett nytt dokument upp i Jimmy Jones elektroniska journal. Det är ett inskannat formulär, titulerat ”*Frånvaro av medicinska skäl*”. Av dokumentet, som fyllets i av en soci-

arbetare vid kliniken, framgår det att herr Jones dåliga studieresultat orsakats av en ”svår, klinisk depression”. Jimmy kommer därför att bli tvungen att tillfälligt avbryta sina studier och återvända hem för behandling. Av dokumentet att döma förväntas han komma tillbaka till universitetet nästa höst. Personligen är jag tveksam. Utan sin plats i fotbollslaget har Jimmy egentligen ingen anledning att återvända. Samtidigt har jag svårt att klandra mina kolleger för deras osvikliga optimism. Något jag länge förundrats över är hur kraftigt amerikaners världsbild influeras av Hollywoodfilmer. Vem av oss har inte sett den där filmen där en ung, svart pojke från en fattig familj och med dåliga betyg, hunsad och underskattad av ett orättvist och rasistiskt system, plötsligt får sitt livs chans? Kanske antas han till ett fint universitet, där hans dolda talanger plötsligt blommar upp, tack vare någon inspirerande lärare eller coach. Jag föreställer mig att varenda en av mina kolleger någon gång drömt om att bli den där speciella personen som hjälper till att lyfta den fattige lille pojken ur rännstenen. Fallet Jimmy Jones är ett exempel på vad som kan hända när drömmen inte går i uppfyllelse. I själva verket hade samhället inte alls underskattat Jimmys akademiska förmågor – men kraftigt överskattat hans fotbollstalang. Jimmy, som har alla förutsättningar för att bli en alldeles utmärkt brandman, slutade istället som en misslyckad sociolog.

Så vad ska man då göra med dessa idrottsmän? Svaret torde vara självklart: Betala dem för deras arbete, och frikoppla lagsport från akademiska studier. Motståndet mot en sådan reform är dock kompakt. Den amerikanska collegesportens historiska image som ett slags gentlemanmässig amatörverksamhet – likt rodd vid Oxford eller Cambridge – vårdas fortfarande, hur absurt detta än må framstå idag. Vissa menar också att collegesport har en klassutjämnande funktion, i och med att en betydande andel (kanske till och med en majoritet) av spelarna är av afroamerikanskt ursprung. Många av dessa unga män kommer från enkla förhållanden, och skulle knappast ha en chans att komma in på college om det inte vore för idrotten.

Här kan man invända att studieplatser borde erbjudas akademiskt lagda afroamerikaner, snarare än sådana som kan springa fort eller hoppa högt. Dylika resonemang är dock ytterst vanskliga i ett debattklimat där all diskussion om akademisk lämplighet – i synnerhet på gruppnivå – är strikt tabubelagd. Paradoxalt nog innebär denna beröringsskräck att universitetet får fri lejd att, bokstavligen talat, behandla dessa unga män som varor på en köttmarknad. För drygt femtio år sedan förkunnade Martin Luther King jr sin dröm om att hans barn en dag skulle bedömas efter sin karaktärs innehåll, snarare än sin hudfärg. Idag bryr sig antagningsmyndigheterna på amerikanska college varken om det ena eller det andra, så länge ynglingarna har kraftiga lårmuskler och en bra kastarm. Huruvida detta är att betrakta som ett framsteg kan förstås diskuteras – men jag misstänker att dr King skulle ha tagit sig för pannan. ✿

”

Jag föreställer mig att varenda en av mina kolleger någon gång drömt om att bli den där speciella personen som hjälper till att lyfta den fattige lille pojken ur rännstenen.

Så får vi rättvisa betyg

Dagens betygssystem är subjektivt och orättvist. Men med en ändrad kunskapssyn kan kunskaper mätas och betyg på objektiva kriterier sättas.

Av Magnus Henrekson

I en skola präglad av en konstruktivistisk och postmodernistisk kunskapssyn och en elevcentrerad pedagogik blir det svårt att mäta kunskap. Istället för resultatet betonas processen – eleven deltar i ett pågående ”lärande” snarare än uppnår en viss kunskap.

Trots det finns betyg och dessa är paradoxalt nog det viktigaste urvalsinstrumentet för högre utbildning. Men kriterierna är vaga och öppna för tolkning, vilket de måste vara eftersom de annars skulle komma i konflikt med den rådande kunskapssynen. Betygen bygger också på ett antal komplicerade kriterier som ska spegla hur väl inlärningsprocessen genomförts.

Sveriges medverkan i de internationella kunskapsundersökningarna (Pisa, TIMSS och Pirls) ”tvingar” förvisso skolorna att återigen lära ut basfärdigheter, särskilt sedan dessa tester hamnat i fokus efter ”Pisaraset” 2012. Likaså försöker Skolverket höja kunskapsnivån genom att dramatiskt öka antalet nationella prov; läsåret 2017–2018 erbjöds 13 nationella prov i årskurs 9. Men eftersom kunskapssynen och läroplanerna i grunden inte är kompatibla med tanken på nationella prov för kunskapsmätning och betygsnormering är resultaten på de nationella proven inte på något sätt bindande. Skolorna är i praktiken fria att i betygssättningen avvika hur mycket de vill från resultaten på de nationella proven. Skolverkets tveågsna inställning avspeglar sig också i att de har underlåtit att vidta åtgärder för att omöjliggöra fusk och avstått från att anonymisera rättningen.

För att nationella prov ska kunna användas för kunskapsmätning och betygsnormering förutsätter det en läroplan som stipulerar vad respektive ämne ska innehålla och att man i grunden bejaktar tanken på att kunskap kan mätas inom ramen för varje ämne. Eftersom så inte är fallet leder det myckna testandet till *teaching to the test*, medan riktigt goda resultat på väl designade tester är

en bieffekt av god undervisning på ett relevant ämnesinnehåll.

Om lärarna bibringas föreställningen att det inte finns någon objektiv kunskap eller ens några fundamentala baskunskaper, men att de ändå måste undervisa, då förlorar de inte bara självförtroende utan också den legitima rätten att avgöra vad som är en svag prestation. Löpande utvärderingar kan aldrig i verklig mening göras formativa eftersom elevens kunskaps- och färdighetsmål definieras av eleven själv och inte i gemensamma mål för en vedertagen färdighets- eller kunskapsdomän. Att många elever inte tillägnar sig grundläggande färdigheter och att åtgärder sätts in för sent blir då en logisk följd, liksom att en elev blir uppflyttad i nästa årskurs även om hon eller han saknar förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen på nästa nivå.

Trots detta mäts kunskaper och sätts betyg för att avgöra vilka som ska få tillgång till de mest attraktiva utbildningarna på de populäraste gymnasier och därefter till de mest eftertraktade högre utbildningarna. Betyg måste sättas, trots att inte någon i överordnad position – staten, skolan, rektorn, läraren – tillåts att definiera vilka kunskaper som ska förvärfvas. De målrelaterade betygen med stort tolkningsutrymme och stor vikt i betygssättningen vid själva processen blev den väg som valdes för att hantera motsägelserna.

Om eleven inte förstår vad som förväntas när det gäller prestationer eller utveckling riskerar varje form av bedömning att uppfattas som en kränkning och varje uppgift att bli en stressfaktor. Den psykiska ohälsan har också ökat kraftigt under senare år. Folkhälsomyndigheten konstaterar i sin återkommande undersökning bland 13-åringar att ”andelen som känner sig ganska eller mycket stressade över skolarbetet har fördubblats på fyra år”. Att elever inte får väl under en sådan osäkerhet är med största sannolikhet »

Magnus Henrekson är professor i nationalekonomi och vd för Institutet för Näringslivsforskning.

”

Skolorna är i praktiken fria att i betygssättning-
en avvika hur
mycket de vill
från resultaten på
de nationella
proven.

en del av förklaringen till att skolelevers psykiska ohälsa ökar och alldeles särskilt i Sverige.

Med den rådande kunskapssynen blir skälet att försöka få bra resultat på de nationella proven och att försöka uttolka vad läraren anser vara en god prestation rent instrumentellt. Läraren har makten att bestämma vad som premieras och en elev kan inte annat göra än att ”läsa av” detta och sedan agera för att få så bra resultat som möjligt för att sedan komma vidare till önskat gymnasium och/eller önskad högre utbildning. I ett system som bejakar kunskap och vågar stå för att det man valt att lära ut är viktigt för individens framtida liv kommer eleverna istället att klara prov och utvärderingar bra som en bieffekt av att gå i en skola som förmedlar relevant kunskap och utvecklar värdefulla färdigheter.

I boken *Kunskapssynen och pedagogiken. Varför skolan slutade att leverera och hur det kan åtgärdas* (Dialogos, 2017) som jag skrivit tillsammans med Inger Enkvist, Martin Ingvar och Ingrid Wällgren är skolans huvuduppgift att ge barn och ungdomar de kunskaper och förmågor som de annars inte skulle förvärva och som gör dem väl fungerande som vuxna i ett komplext och högteknologiskt kunskapssamhälle. Vår utgångspunkt är att generationer av lärare och elever har arbetat med att tillgodogöra sig respektive ämne, vilket sållat fram lämpliga sätt att stegvis öka sina kunskaper på ett område. Kunskapen är därför kumulativ, vilket gör det möjligt att förhållandevis väl mäta hur mycket en elev kan på ett område eller hur stor del av ett material som eleven behärskar. Det blir med andra ord möjligt att sätta betyg som bygger på objektiva kriterier.

Det blir då mycket lättare att både veta vad man bör göra och att utforma adekvata tester för rättvis betygssättning. Det blir också självklart att det är slutbetyget i ett ämne – den nivå som uppnåtts när studierna i ett visst ämne precis avslutats – som är det väsentliga. Så fungerade det tidigare i Sverige och så fungerar det fortfarande i de länder som uppnår de allra bästa resultaten i de internationellt jämförbara testen.

Ett väl utformat system med rättvisande avgångsbetyg är också det bästa antagningsinstrumentet till högre utbildning. Betygen fångar en betydligt bredare uppsättning förmågor än till exempel högskoleprovet. Ett bra betygssystem ger optimala förutsättningar för elever och lärare att arbeta systematiskt och långsiktigt för att successivt bygga upp kunskapsnivån i de olika ämnena. Ett sådant arbetssätt innebär också att elevers icke-kognitiva färdigheter – faktorer som är betydelsefulla för framtida framgång på arbetsmarknaden – förbättras: självdisciplin, social kompetens, motivation, arbetsmoral, uthållighet, pålitlighet, punktlighet och emotionell stabilitet.

Hur bör då betygssystemet se ut? Låt oss först konstatera att det är viktigt med en betygsskala där i praktiken ingen slår i taket. Forskningen visar att elever lär sig mindre när det är lätt att få höga betyg; så är fallet även i USA trots att betygen där spelar betydligt mindre

roll i antagningsprocessen till högre studier än i Sverige. Här kan också nämnas att Frankrike har en tjugopoängsskala där det är näst intill omöjligt att slå i taket och få 20 poäng (en elev på 6 000 nådde den nivån 2017). I praktiken är ett genomsnittsbetyg på 15–17 exceptionellt bra, vilket inte minst framgår av att brittiska universitet brukade likställa ett snitt på 19,5 i det tidigare svenska betygssystemet med 14–15 i det franska systemet.

Det ser ytligt ut som om eleverna har bokstavs-betyg (F–A), men i själva verket är det fortfarande fråga om sifferbetyg, enligt skalan 0, 10, 12,5, 15, 17,5 och 20. Med andra ord värderas en ökning från F till E lika högt som en ökning från E till A. Det ger kraftiga incitament för skolorna att förhindra att någon får F, samtidigt som ett F i betyget blir förödande för elevens medelbetyg. Eftersom Sverige i praktiken redan har en tjugopoängsskala ser jag ingen anledning att ändra på den, förutom att betygsstegen bör minskas från dagens 2,5 till 1 poäng och att hela skalan från 0 till 10 också används. Nationella prov, baserade på den kunskapssyn vi pläderar för i *Kunskapssynen och pedagogiken*, kan då användas för att kalibrera genomsnittet i respektive skolklass. Samma genomsnitt bör göras bindande för andra närliggande ämnen där det inte finns nationella prov.

Om proven anonymiseras kan ordinarie lärare svara för huvuddelen av rättningen utan att veta vilka prov de rättar och vid vilken skola dessa skrivits. Varje elevs prov skulle till exempel kunna få ett kodnummer och den rättande läraren matar sedan in resultat och elevens kodnummer i ett centralt datasystem. Systemet identifierar eleven och skickar resultaten tillbaka till rätt skola, rätt klass och rätt elev. Systemet kan byggas så att det blir omöjligt att ha ett betygsmedelvärde på enskilda skolor eller klasser som avviker från genomsnittsbetyget på det nationella provet på skolan eller i klassen; för att det ska vara möjligt att ge en elev ett betyg som avviker uppåt så måste en annan elev avvika nedåt. Denna restriktion bör också göras bindande för andra närliggande ämnen där det inte finns nationella prov. Om nationella prov endast ges till exempel i ett av de naturvetenskapliga ämnena är det viktigt att skolorna inte vet i förväg i vilket av ämnena provet kommer att ges.

Med en ändrad kunskapssyn kan kunskaper mätas, och de normerande nationella proven behöver då inte längre likt dagens prov vara subjektiva och svårtolkade. Fördelarna med ett sådant system är många.

För det första får lärare och elever – och därmed också föräldrarna – ett gemensamt väldefinierat mål att arbeta mot. Uppföljning och dokumentation kommer att handla om graden av resultatuppfyllelse och inte, som idag, om att dokumentera en process. Betyget kommer att kunna motiveras i form av påvisbara resultat och blir därmed inte, som idag, en källa till konflikter och förhandlingar mellan lärare och elev/föräldrar.

För det andra försvinner i praktiken betyget F (tidigare IG = icke godkänd) och ersätts av en

låg siffra. Fördelen med detta bevisas inte minst av att även de som tar sig igenom gymnasiet med mycket svaga betyg klarar sig bra på arbetsmarknaden, medan motsatsen gäller för den som hoppar av eller inte blir behörig för gymnasiet.

För det tredje kommer betygssystemet att avspejla att kunskapsupbyggnaden i ett ämne är kumulativ, vilket gör att det är ett bra slutbetyg i ett ämne som är målet. Därmed behöver enskilda svackor under skoltiden inte leda till betygstapp som blir omöjliga att ta igen senare.

För det fjärde blir de högsta betygspoängen extremt svåra att nå, vilket gör att studiemotiverade elever lär sig mer.

Med betyg som mäter faktiskt uppnådda kunskaper och inte en subjektiv process skapas också ett sakligt underlag för att diskutera eventuella behov av att vänta med att flytta upp en elev till nästa årskurs eller att låta eleven gå i skolan delar av sommaren för att ta sig upp till en nivå som gör uppflyttning till nästa årskurs meningsfull.

Betygen bör också vara relativa. Det är i praktiken enda sättet att göra betygssystemet inflationssäkert och därmed göra betyg för olika årskullar jämförbara på ett rättvisande sätt, vilket är viktigt för att skapa en välfungerande skolkonkurrens. Forskningen visar också att relativa betyg är viktiga för att driva fram förbättringar över tid och ett väl utformat betygssystem är ett bättre instrument för antagning till högre utbildning än olika typer av tester.

Med modern teknik är det mycket enklare än i det gamla relativa betygssystemet att säkerställa att en viss prestation eller uppnådd kunskapsnivå bedöms på samma sätt i alla skolor. Den fördelningskurva som fastslagits kommer då att kunna tillämpas på samtliga berörda elever i hela landet.

Många tror felaktigt att de förändringar jag föreslår innebär en gammaldags pluggskola med

långa listor på exakt vad man ska lära sig och exakt vad man ska kunna för att uppnå ett visst betyg. Så är inte alls fallet. Med väl specificerade kursplaner för ett visst ämne i en viss årskurs utvecklas läromedel som täcker in det aktuella området och med väl utformade kunskapstester kommer man att relativt väl kunna mäta i vilken utsträckning en elev tillgodogjort sig materialet.

Med en förändrad kunskapssyn, tydliga läroplaner med väl definierat innehåll och utvärdering av konkurrerande skolor baserat på elevernas kunskapsresultat skulle aktörerna bli tvungna att fokusera på och förfinas utnyttjandet av de faktorer som forskningen visat främjar elevernas kunskapsutveckling. I särklass viktigast blir då vad som händer i klassrummet, vilket betyder att läraren får en nyckelroll. Lärarens ämneskunskaper i kombination med tillräcklig tid för lektionsförberedelser blir avgörande. Däremot har ökade resurser som används till att minska klasstorleken eller mer pengar per elev visat sig ha liten eller ingen effekt.

Skolval och konkurrens mellan autonoma aktörer har framförallt visat sig kunna höja kunskapsresultaten i system med extern slutexamen, liknande det tidigare svenska systemet med real- och studentexamen. I ett sådant system vet de olika skolorna vilka mål de ska sträva mot men har frihet att utveckla effektiva processer för detta inom ramen för det kostnadsutrymme som finns (skolpengen). Läromedelsproducenter har också incitament att utveckla läroböcker och annat pedagogiskt material av hög kvalitet. När lärarnas insatser och förväntningar i kombination med elevernas ansträngningar avgör måluppfyllelsen kommer läraryrkets status att öka och intresset för att bli lärare återigen att stiga. ✨

”

Om eleven inte förstår vad som förväntas när det gäller prestationer eller utveckling riskerar varje form av bedömning att uppfattas som en kränkning och varje uppgift att bli en stressfaktor.

FOTO: JESSICA GOW/TT

TEMA

INFORMATION ELLER KUNSKAP

Det goda samhället står och faller med människors kunskap och klokhet. Förmågan att reflektera och lära behöver skyddas mot dogmer, tvärsäkerhet och en störtflod av lösryckta data.

De som kunde allt

I en tid av specialisering och digitalisering begränsas utrymmet för polyhistorn. Trots behovet av generalister och personer med blick för oväntade samband gör vi livet allt svårare för dem.

Av Peter Burke

Under de senaste decennierna har forskarna blivit alltmer intresserade av lärdomshistoria, inspirerade av debatten om "kunskapsekonomin" eller "informationssamhället". De har upptäckt att dagens oro för "uppsjön", "överflödet" eller "överbelastningen" av information förekommit även under tidigare epoker. Mängden tillgänglig kunskap har ökat fortlöpande sedan 1400-talet, om inte tidigare – den har i själva verket exploderat i den dubbla bemärkelsen snabb expansion och fragmentering.

Denna explosion har lett till en kunskapskris. Med "kris" avser jag inte någon dramatisk händelse som skulle skapa tidningsrubriker. Jag ger denna överanvända term en ganska precis innebörd som ligger nära dess ursprungliga, medicinska mening: en vändpunkt, det ögonblick då patienten antingen dör eller tillfrisknar, eller mer allmänt en period av turbulens som följs av en strukturförändring.

I det följande hävdar jag att tre sådana kunskapskriser har förekommit sedan medeltidens slut. En kris i Västerlandets "kunskapsordning" inträffade på 1600-talet, en andra på 1800-talet, och nu står vi i en tredje som sträcker sig över hela världen i vår egen tid. Polyhistorerna, de mångkunniga, har överlevt alla tre kriserna, åtminstone hittills.

Var och en av dessa kriser är kopplad till en kommunikationsrevolution. Den första är oupplösligt förenad med Gutenbergrevolutionen, det stigande antalet böcker tryckta med rörliga typer. Den andra är kopplad till uppkomsten av tidskrifter och tidningar till överkomligt pris tack vare den nyuppfunna ångpressen och billigare papper. Att den tredje krisen var i antågande kunde man se i slutet av 1900-talet: beteckningen *information overload* uppstod 1970. Den digitala revolution som alltjämt pågår har lett till en ackumulering av information i så enorm skala att nya måttenheter, den ena större än den föregående, har skapats för att vi ska kunna följa med i den, från gigabyte till terabyte, petabyte, exabyte och nu – men hur länge? – zettabyte. Det finns till och med en stormvåg av böcker om stormvågen av information, som också kallas "störtsjö", "syndafloed" eller "tsunami", det senaste ordet.

I det första fallet ledde en period av successiv förändring fram till krisen på 1600-talet, ett slags anlopp till höjdhopet.

I synnerhet åren mellan 1650 och 1680 röjer vad som har kallats en "medvetandekris" eller en "kris i det europeiska intellektet", som bildade en del av vad historikerna betecknar som "1600-talets allmänna kris". I det andra fallet gick förändringen snabbare, och den tredje är givetvis den allra snabbaste.

Varje kris har utlöst förskräckta skrin om "för mycket att veta" och följts av stigande specialisering, såväl inom som utom den akademiska världen. På 1600-talet tillhörde den tjeckiske polyhistorn Jan Amos Comenius (Komenský) dem som var kritiska till fragmenteringen.

En reaktion på specialiseringen har varit en längtan tillbaka till tiden innan kunskapen fragmenterades, styckades i olika fack och fördelades mellan alltfler slag av experter eller specialister.

Denna nostalgi har tagit sig olika uttryck, bland annat i publiceringen nyligen av fyra böcker om polyhistorer som alla råkar ha fått samma titel, *The Last Man Who Knew Everything*. Av en egenomlig tillfällighet handlar de om fyra personer som lever under fyra olika perioder.

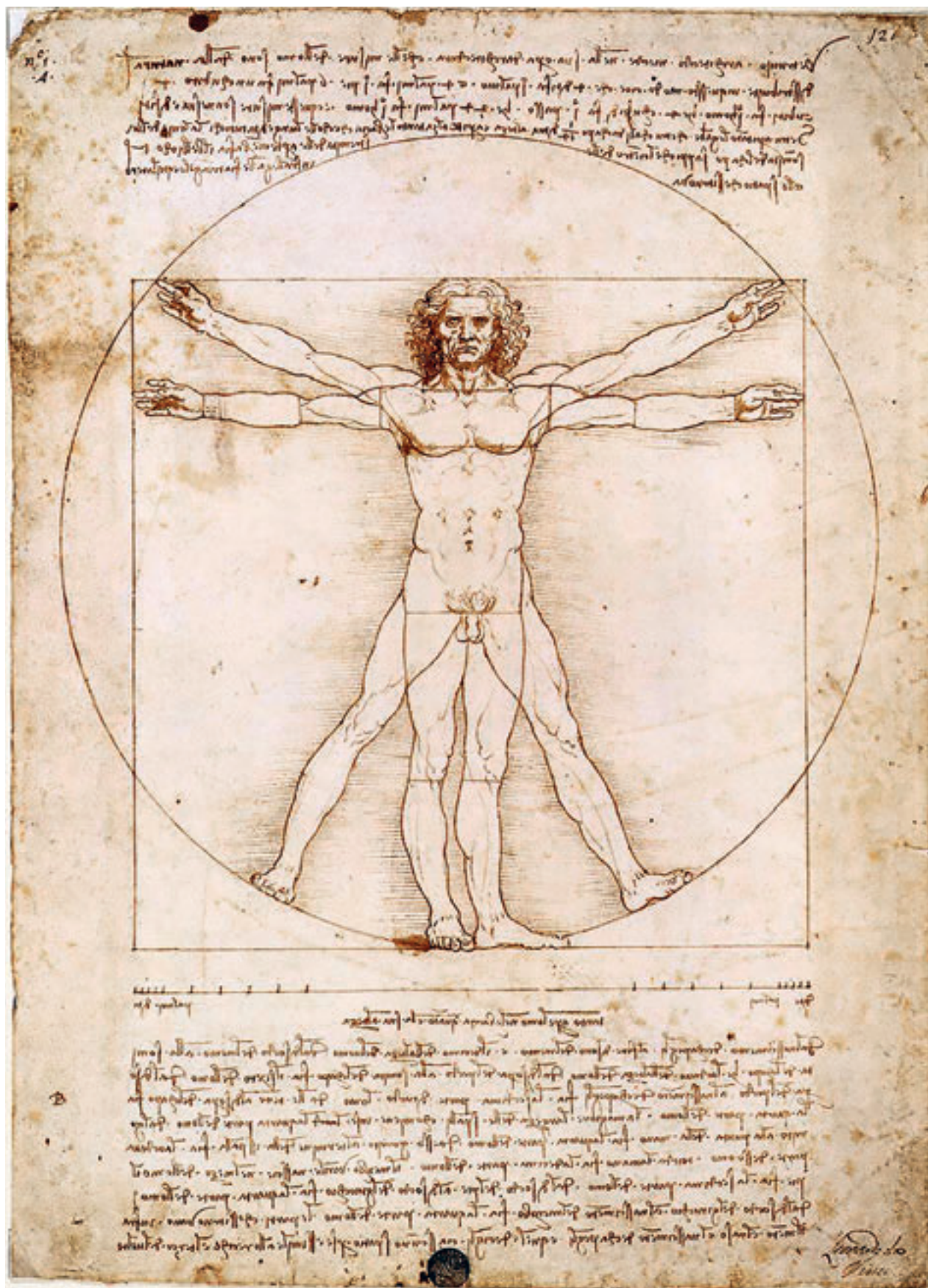
Den förste "siste mannen" är den tyske jesuiten Athanasius Kircher som levde på 1600-talet; den andre är Thomas Young, som var *don* vid Cambridge (och fellow vid mitt eget college, Emmanuel) kring år 1800; den tredje är Joseph Leidy, en amerikan som verkade i mitten av 1800-talet och var professor i anatomi och naturhistoria. Den siste "siste mannen" – i varje fall än så länge – är den italienske fysikern Enrico Fermi.

Skillnaden i tid mellan dessa fyra män, från 1650-talet till 1950-talet, ger vid handen att en allmän studie av polyhistorer över en lång tidsperiod vore betydande. För ögonblicket arbetar jag på en sådan.

Jag vill genast göra klart att jag följer den traditionella definitionen av polyhistorn som en person som har bemästrat "många" (eller åtminstone flera) akademiska discipliner, inte den som nu har blivit vanlig och som återges med "allround", alltså någon som behärskar olika varianter av en viss verksamhet, till exempel konst eller idrott.

Min avsikt är inte att den bok jag skriver rätt och slätt ska bli ett galleri av intellektuella porträtt. Den tråd som jag hoppas ska

>>

hålla samman skildringen är den ökande specialiseringens historia, eller problem. Som intellektuell art hotas polyhistorn av specialiseringens tillväxt. Jag hade "specialiseringens oemotståndliga tillväxt" på tungan, men processen *har* faktiskt mött motstånd, inte bara av ansatser till kollektiv tvärvetenskaplig verksamhet – med grundandet av nya universitet på 1960- och 1970-talen i Sussex, Bielefeld, Linköping och andra ställen – utan även av enskilda hjältemodiga personer.

Sextonhundratalet var epoken både för en handfull intellektuella giganter (på sin tid färgstarkt beskrivna som "monster av lärdom") och för kris.

Idag minns vi giganterna för endast en liten del av deras prestationer, ett fenomen som säger mer om oss än om dem. Ett exempel är Isaac Newton, som inte bara lämnade välkända bidrag till matematiken, optiken och mekaniken utan också studerade och skrev om alkemi, teologi och kronologi.

Newtons rival i studiet av integralkalkyl, Gottfried Wilhelm Leibniz, är nu ihågkommen som filosof men bidrog också till kunskapen om historia, språk, juridik och teologi. Hans manuskript visar att han också var livligt intresserad av astronomi, botanik, geologi och medicin.

Athanasius Kircher, den förste "siste mannen", skrev om ämnen så olikartade som Kina, det gamla Egypten, akustik, optik, språk, fossil, magnetism, musik, matematik, gruvdrift och fysiologi. Svensken Olaus Rudbeck var en gigant bildligt och bokstavligen (störvt och med dånande stämma) med områden som sträckte sig från anatomi till lingvistik, musik, botanik, ornitologi, fornlämningar och vad vi nu kallar arkeologi. Den franske giganten Pierre Bayle, en reformert präst som gick i landsflykt i Nederländska republiken, skrev mest om teologi, filosofi och historia men redigerade också en lärd tidskrift, *Nouvelles de la République des Lettres*, och sammanställde en encyklopedi, *Dictionnaire Historique et Critique*, där fotnoterna tog mer plats än texten därför att han fyllde dem med kritiska anmärkningar ur egen fatabur. Alla

När vi ser bakåt från vår egen tid verkar 1600-talet ha varit en polyhistorernas guldålder, men perioden hade också en mörk sida.

Isaac Newton.

FOTO: GETTY IMAGES

dess "monster" behärskade ett antal olika discipliner och lämnade också egna nya bidrag till dem.

När vi ser bakåt från vår egen tid verkar 1600-talet ha varit en polyhistorernas guldålder, men perioden hade också en mörk sida. Klagosångerna över vad vi kallar "överbelastning av information" och kunskapens fragmentering mångfaldigades vid denna tid. Robert Burton, *don* vid Oxford, dramatiserade överbelastningen när han i sin *Anatomy of Melancholy* (utgiven första gången 1621) skrev om "böckernas väldiga chaos och oreda": "vi tyngs ned av dem, våra ögon värker av att läsa, våra fingrar av att vända blad". Ett annat välkänt jämmerrop kom från den franske bibliotekarien Adrien Baillet, som befarade att barbariet skulle återvända till följd av "den mängd böcker som ymnigt tillväxer varje dag" och gjorde det allt svårare att peka ut vad som verkligen var värt att läsa. Till och med den mycket beläste Leibniz skrev om "den förfärliga mängd böcker som ständigt ökar" (*horrible masse de livres qui va toujours augmentant*).

Problemet var inte mängden av böcker, som ju hade tilltagit sedan mitten av 1400-talet. Mer och mer information blev tillgänglig i 1600-talets Europa till följd av att andra kontinenter invaderades och man upptäckte deras fauna, flora, folkslag, språk och så vidare. Ett exempel är att de 500 växtarter som den gamle grekiske läkaren Dioskorides identifierat hade ökat till de 6 000 som Caspar Bauhin beskrev 1623 och till de 18 000 som den engelske botanisten John Ray beskrev 1682.

Liksom tryckkonsten hade denna process pågått sedan 1400-talet, men en vändpunkt nåddes på 1600-talet, delvis tack vare att de nya uppfinningarna teleskopet och mikroskopet liksom Europas expansion gav tillträde till nya kunskapsvärldar.

Tyvärr hade vad Francis Bacon kallade "lärdomens framåtskridande" sin baksida. Spridningen av böcker och upptäckter påskyndade kunskapens fragmentering, som man redan klagade över vid denna tid, i synnerhet Comenius: "Metafysikerna sjunger endast för sig själva, naturfilosoferna mässar lovord till sig själva, astronomerna dansar för sig själva, de etiska tänkarna skriver sina lagar åt sig själva, politikerna lägger sina egna grundvalar, matematikerna fröjdas över sina egna triumfer och teologerna härskar till sin egen fördel." Han drömde om att återföreina fragmenten i vad han kallade *pansophia*, en universell visdom som skulle förbättra världen.

Polyhistorerna försvann ändå inte. Några kunde rentav följa 1600-talets giganter i spåren och göra egna upptäckter på helt olika fält.

Ta ryssen Michail Lomonosov, professor i kemi vid Vetenskapsakademien i Sankt Petersburg. Eftervärlden betraktade länge Lomonosov som väsentligen humanist – poet och författare till en rysk historia och en rysk grammatik som han var – trots att han hade gett ut verk som *The Elements of Metallurgy or Mining* (1763). När hans manuskript påträffades upptäckte man hans intresse för ursprunget till värme och köld, luftens elastiska kraft, färgteori, elektricitet, navigation, optik och andra områden.

Comte de Buffon, nu ihågkommen för sin väldiga *Histoire naturelle* i 36 band, var också aktiv i matematik, fysik, demografi, paleontologi och fysiologi.

Denis Diderot.

FOTO: GETTY IMAGES

Andra bemästrade en lång rad discipliner av olika slag även om de inte lämnade egna bidrag till många eller ens till några alls.

Det nya idealet var *den vitttra människan*. En ryktbar representant är Denis Diderot. Att han var i stånd att redigera den berömda *Encyclopédie* berodde just på att hans intressen var encyklopediska. Utöver att redigera detta kolossala verk skrev Diderot själv flera hundra artiklar om filosofi, litteratur, akustik, biologi, konst, musik och hantverk. Återstoden var resultatet av närmare 140 medarbetares mödor.

Den spanske munken och professorn Benito Jerónimo Feijoo, på sin tid känd som ett "monster av lärdom" i 1600-talsstil, var egentligen en vittter man som höll sig à jour med upptäckter på flera olika områden och skrev om dem alla i angenäm samtalston utan att själv lämna några seriösa originalbidrag till kunskapsmassan. De nio banden i hans *Teatro crítico universal* behandlade "allehanda ämnen", som titelsidan påpekade. Förordet klargör att författaren hade ämnat ordna artiklarna efter lärdomsgren men avstått "antingen emedan de icke tillhör någon viss disciplin eller deltar lika mycket i dem alla".

I början av 1800-talet framträdde en andra kunskapskris. Problemet var återigen överbelastningen efter hand som vetenskapliga expeditioner kom tillbaka med mer och mer information, experimenten blev allt talrikare, de offentliga arkiven öppnades för forskare och ångpressen och övergången till papper gjort av pappersmassa sänkte priset på allt tryckt material, från tidningar och tidskrifter till böcker.

Oron för överbelastningen fick nytt liv. Institutionaliseringen av specialiseringen vid universiteten, särskilt från slutet av 1800-talet och framåt, kan betraktas som ett slags försvarsmekanism där man byggde fördämningar för att hålla störtfloden av information tillbaka. I Tyskland, USA och andra länder inrättades nya läroanstalter, fakulteter, institutioner och kurser för studenter på grundnivå. I Cambridge före 1870 kunde studenterna bara välja mellan de klassiska språken och matematik (även om studenter med bredare intressen, som Charles Darwin, hade möjlighet att informellt studera ämnen som botanik och geologi). Efter 1870 ordnades nya kurser ("triposes") i rask takt, till exempel i juridik, modern historia och naturvetenskap (däremot fick man vänta till 1917 för att kunna studera engelsk litteratur).

Nya ord är ofta tecken på nya trender. Det engelska *scientist* myntades 1834 när specialister på studiet av naturen började skilja ut sig från specialister på humaniora. I Frankrike kom ordet *spécialité* i bruk på 1830-talet och *spécialiste* myntades 1848. Ironiskt nog var det polyhistorn Auguste Comte som skapade ordet *spécialisation*, infört i engelskan av en annan polyhistor, John Stuart Mill.

Vid 1800-talets slut hade lagarbete i laboratoriet blivit ett inslag i vad som redan började bli känt som "stor vetenskap" (*Grosswissenschaft*), ett kollektivt kunskapsskapande som på sin tid liknades vid massproduktionen av varor i fabriker.

Det är ändå inte svårt att finna individer på 1800-talet och början av 1900-talet med stor bredd i intressen och kunskaper tvärs över disciplinerna.

För att återgå exempelvis till Thomas Young, den andre "siste som visste allting": han hade läkarutbildning men hans intressen vidgades till att omfatta fysiologi, fysik, optik, akustik och antika och moderna språk. Han var på god väg att dechiffrera hieroglyferna när han blev omsprungen av den mer specialiserade franske forskaren Jean-François Champollion. Inte att undra på att han var känd i Cambridge som "Fenomenet".

Ännu mer spektakulära var de många bidrag till kunskapen som Alexander von Humboldt lämnade, ett äkta monster av lärdom i klass med Leibniz. Humboldt utökade kunskaperna i geografi, geologi, botanik, zoologi, anatomi och astronomi. Han studerade också och skrev om arkeologi, etnografi och demografi.

I takt med att specialisering blev normen väckte dessa prestationer över vida fält både misstänksamhet och beundran. Thomas Young gav ut en del av sina skrifter anonymt så att hans läkarkolleger och patienter inte skulle mista förtroendet för hans medicinska kompetens, och Humboldt fick höra att somliga retade sig på att han var alltför intresserad av alltför mycket på samma gång.

Jag medger att mångkunnighet löper risk att bli ytlig. Från 1600-talet och framåt har en del lärda med stort spann betecknats som "charlataner", personer som lovar vad de inte kan hålla, likt de tidigmoderna kolportörerna av mirakelmediciner. Descartes använde sådana ord om Kircher, och inte utan anledning eftersom Kircher påstod sig ha lyckats kvadrera cirkeln och dechiffrera egyptiska hieroglyfer fast han hade misslyckats med bådadera.

En annan risk som polyhistorerna löper är vad som kan kallas "Leonardosyndromet", alltså att lämna projekt oavslutade när nya blir alltför frestande. Så var det för Leibniz och så var det för Young, som en gång fick ett brev från en kollega om "det universella beklagandet av att er mångsidighet är så brett engagerad i vetenskaperna ... att ni är oförmögen att gå vidare med era upptäckter

>>

Alexander von Humboldt.

FOTO: GETTY IMAGES

och föra dem till den höjdpunkt av fulländning som vi har rätt att vänta oss av en man med era iögonfallande gåvor”.

Man skulle ha trott att det sena 1800-talets institutionaliserade specialisering ledde till att arten polyhistor försvann. Tvärtom blev polyhistorn specialist av ett nytt slag, generalisten, som specialiserade sig på att binda samman olika delar av den fragmenterade lärdomsvärlden (ordet ”generalist” var i bruk redan på 1890-talet).

Särskilt effektiva generalister är vad jag kallar ”seriepolyhistorer”, enligt principen seriepolygamist. De går från den ena disciplinen till den andra. De observerar ofta oväntade samband därför att de granskar problem i sin andra eller tredje disciplin i enlighet med de mentala vanor som de har tillägnat sig i sin ursprungliga utbildning. Exempelvis Vilfredo Pareto, som inledde sin karriär som ingenjör i det italienska järnvägs-systemet, tog med sig begreppet jämvikt när han gick vidare först till nationalekonomi och sedan till sociologi. Min kollega vid University of Sussex, John Maynard Smith, var en av sin tids främsta brittiska biologer och förklarade sin framgång med att han hade

*”För att fröna ska gro
och bära frukt måste
polyhistorerna hitta en
social nisch som ger dem
tid att studera, tänka och
skriva. Religiösa ordnar har
inte sällan ställt sådana
nischer till förfogande.”*

börjat med tekniska studier och inte biologi. I sin avhandling om utvecklingen av fåglars flykt undersökte han ämnet som en flygingenjör som undersöker spänningen och de eventuella kompromisserna mellan stabilitet och manövrerbarhet.

En olycklig följd av specialiseringen har debatterats livligt sedan 1960-talet, i Italien, Tyskland och Sverige liksom i Storbritannien, i synnerhet med anledning av en föreläsning i Cambridge 1959 av Charles Snow, fysikalisk kemist som blev ämbetsman och slutligen författare. Han beklagade den allt bredare klyftan mellan vad han betecknade som ”två kulturer”, naturvetenskaperna på den ena sidan och humaniora på den andra.

Några personer i Snows generation – han var född 1905 – kunde ändå ta steget över gränsen mellan de båda kulturerna. Ett lysande exempel från denna generation är ryssen Pavel Florenskij.

Florenskij skrev om sig själv att hans ”livsuppgift” var att gå vidare på ”stigen mot en framtida integrerad världsåskådning”. Denne seriepolyhistor inledde sin bana som matematiker, fortsatte till filosofi och teologi och blev ryskortodox präst. Medan han studerade sakral konst inriktade han sig på återgivningen av rymd i ikonerna (och avslöjade därmed en geometrikers tankevanor). Matematiken ledde också Florenskij till elektrotekniken. Han arbetade på ett nytt uppslag, att framställa jod av tång, innan han kastades i fängelse under Stalins utrensningar och sköts.

Som vi bara alltför väl vet har den klyfta som bekymrade Snow vidgats ytterligare. Vi bör tala om många kulturer och inte om två kunskapskulturer.

Återigen skulle man ha trott att polyhistorerna hade utrotats som art, jämsides med så många andra arter i dagens värld. En och annan har dock fortsatt att värja sig mot specialisering, och det med framgång.

Umberto Eco inledde sin karriär med att studera medeltida filosofi och skrev en avhandling om Thomas av Aquinos estetik. Han gick vidare till jämförande språkstudier, litteratur, konst och musik som kommunikationsformer, och på så sätt kom han fram till en ny disciplin, semiotik, där han tillhörde pionjärerna. Denne seriepolyhistor skrev också romaner och kulturkritik i *L'Espresso* och andra italienska tidskrifter om ämnen av alla tänkbara slag, från Röda brigaderna till tecknade serier och den religiösa riktningen *candomblé*.

Susan Sontag skrev regelbundet i *New York Review of Books* och andra tidskrifter. Hennes essäer, som fyllde nio volymer när de gavs ut i samlat skick, handlade om litteratur och filosofi, de akademiska discipliner som hon hade utbildats i, och dessutom om konst, fotografi, mode, dans, sjukdom och politik, från Vietnamkriget till attacken på World Trade Center 2001.

Ett levande exempel på en seriepolyhistor är amerikanen Jared Diamond. Han började som fysiolog

men gick vidare till ornitologi. Då han besökte Nya Guinea för att studera fåglarna där väcktes hans intresse för biogeografi, ekologi, lingvistik och antropologi. Idag är han nog mest känd för sina historiska verk, i synnerhet *Guns, Germs and Steel* (1997) och *Undergång* (2005). Diamonds böcker på historiska teman har kritiserats av specialisterna men också tagits på allvar. Oavsett man håller

INFORMATION ELLER KUNSKAP

med om hans svar eller ej är frågorna som denne icke-specialist har ställt originella och fruktbärande.

Vi behöver verkligen inte bara en polyhistorernas historia utan också studier av deras psykologi och sociologi.

Vi börjar med psykologin. För att bli polyhistor – så att säga för att så fröna – måste man ha flera olika egenskaper. Polyhistorer behöver naturligtvis en överdos av vetgirighet, ett enormt minne och både förmåga och lust att arbeta långa dagar. De flesta är tävlingsinriktade och känner att de måste lyckas. De kan koncentrera uppmärksamheten, en förmåga som ofta beskrivs i nedlåtande ton som ”tankspriddhet”. Polyhistorerna har också talang för att dra paralleller och ”se” samband mellan till synes avlägsna områden, som Young, som studerade tidvatten och föreställde sig ”vågor” av ljus.

För att fröna ska gro och bära frukt måste polyhistorerna hitta en social nisch som ger dem tid att studera, tänka och skriva. Religiösa ordnar har inte sällan ställt sådana nischer till förfogande. Feijoo var benediktinmunk, Kircher var jesuit liksom två ledande 1900-talspolyhistorer, Pierre Teilhard de Chardin, som var geolog, paleontolog, filosof och teolog, och Michel de Certeau, som ägnade sig åt teologi, filosofi, historia, psykoanalys och sociologi.

Andra polyhistorer, som Buffon, var födda rika. Humboldt var en självständig forskare vars förmögenhet gav honom inte bara tid utan också möjlighet att göra den berömda expeditionen till Sydamerika, där han gjorde huvuddelen av sina upptäckter. Efter att ha

Jared Diamond.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

ärvt en förmögenhet slutade Pareto att undervisa för att kunna ägna sig åt att skriva böcker.

Universiteten har ofta erbjudit polyhistorerna en nisch och några har varit förvånansvärt flexibla i bemärkelsen att en del seriepolyhistorer kunnat gå från en institution till en annan efter att ha fattat intresse för ett nytt ämne. Den ungerske landsflykten Michael Polanyi blev professor i fysikalisk kemi vid University of Manchester men ville gå in för filosofi. Han fick behålla sin professur och flyttade helt enkelt till en annan lokal. Jared Diamond är ett senare exempel. Han har tillbringat hela sin lärarbana på Californiauniversitetet i Los Angeles, där han började på institutionen för fysiologi och nu tjänstgör på institutionen för geografi, hur länge han nu blir kvar där.

Befattningen som bibliotekarie har lockat flera polyhistorer, främst Leibniz som arbetade som en sådan i Wolfenbüttel och på andra håll. Som Platon sade om kungar kan man säga att bibliotekarier bör vara filosofer eller filosofer bibliotekarier, som i Leibniz fall, och reformera klassificeringen av kunskap likaväl som klassificeringen av böcker.

En annan nisch, från och med slutet av 1600-talet, har varit kulturtidskriften, där polyhistorer som Bayle, Eco, Sontag och Aldous Huxley (ryktbar för att ha läst *Encyclopaedia Britannica* från första till sista raden) kunde publicera artiklar om de mest skiftande ämnen.

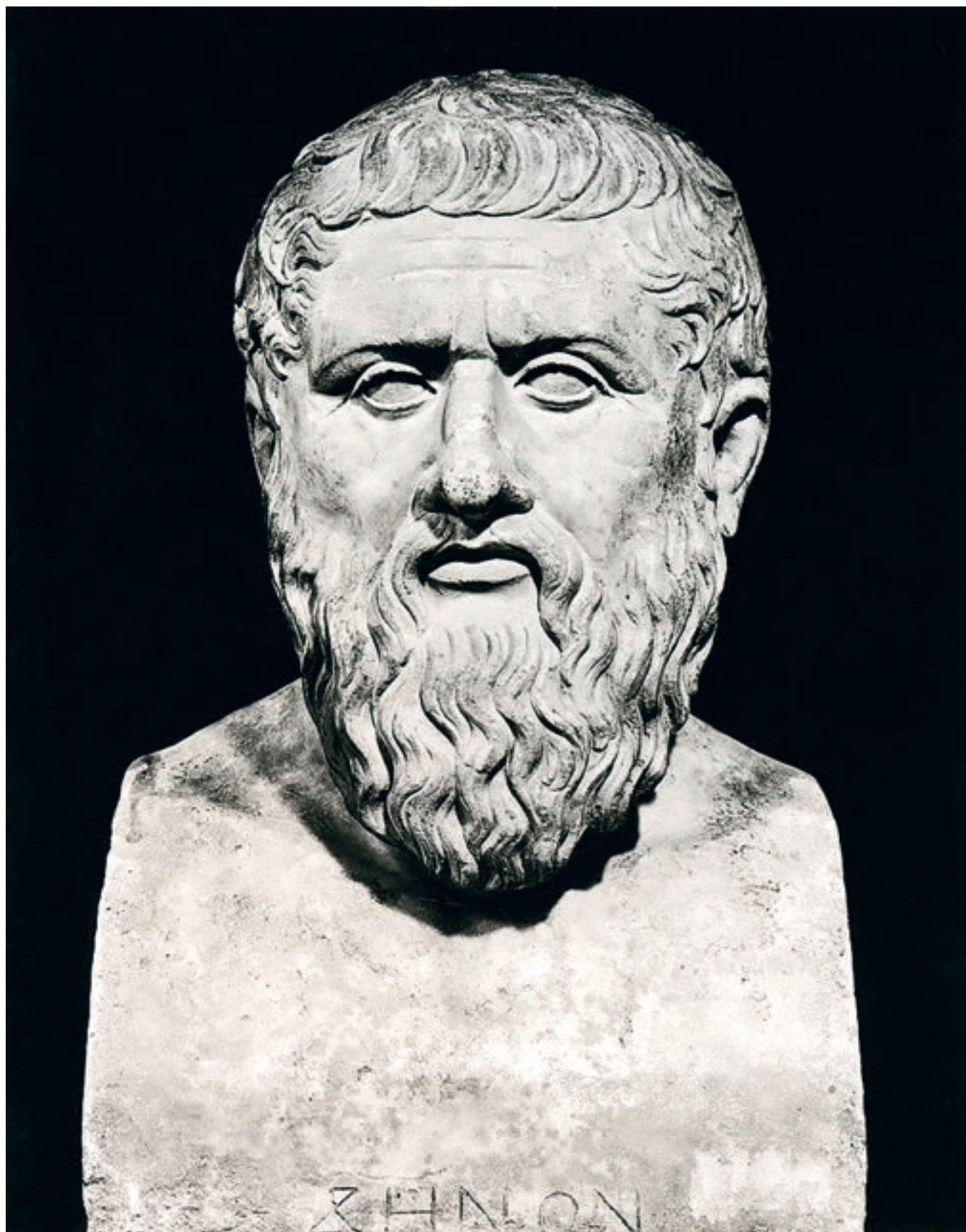
Alla dessa nischer är hotade i den digitala revolutionens tidsålder. Numera är det sällsynt att intellektuella har en privat förmögenhet. Bibliotekariens yrke kräver specialiserad utbildning och är inriktat på drift och skötsel, så det blir ont om tid att läsa böckerna. Universiteten är mindre gästvänliga mot polyhistorer än de var förr, vartefter undervisningen blir mer betungande och sammanträdena fler och fler. I ett föredrag om detta ämne som jag nyligen höll på Manchesteruniversitetet frågade jag åhörarna hur det skulle gå för Polanyi idag om han anhöll hos rektor om att bli förflyttad från en institution till en annan. En skrattsalva gav ett tydligt svar. Lyckligtvis finns kulturtidskrifter kvar men de tappar läsare och även annonsintäkter.

Låt mig avrunda. Det har funnits och finns alltså olika kunskapsregimer. Det låter sig sägas att polyhistorn tillhör en regim som är föråldrad eller i varje fall på väg att bli föråldrad. De enda levande polyhistorer som jag känner till har alla lagt medelåldern bakom sig. Diamond är 81, Bruno Latour, som har lämnat viktiga bidrag till filosofi, sociologi, antropologi och vetenskapshistoria, är 71 och Slavoj Žižek, som verkar ha skrivit om ungefär allting, är 69 (detta skrivs i juni 2018). De är alla för gamla för att känna av den tredje krisens fulla effekt. Jag kan inte komma på någon polyhistor född senare än på 1950-talet – kan mina läsare det?

Kommer den digitala generationen att producera polyhistorer? Det hoppas jag verkligen, för inom uppdelningen av det intellektuella arbetet kvarstår en viktig roll för generalister, personer som har blick för oväntade samband. Problemet är att vi gör livet allt svårare för dessa enastående människor. I en tid då vi behöver dem mer än någonsin förstör vi deras nischer.

Peter Burke är professor emeritus i kulturhistoria vid Cambridgeuniversitetet.

Översättning: Margareta Eklöf.

Platon.

FOTO:TT

Redan de gamla grekerna

Vi låter ofta olika auktoriteter besluta åt oss och undviker därmed frågor om ledares eller åtgärders klokhet. Platon visar varför inställningen är farlig för demokratins hälsa.

Av Erica Benner

Vad är kunskap? Den frågan ställer Sokrates till en ung blivande matematiker i Platons dialog *Theaitetos*. Samtalet ger aldrig något klart svar. Men det går igenom flera felaktiga redogörelser för vad kunskap är och hur man förvärvar den och pekar på lovande vägar till vidare undersökningar från enkla ”vindägg”, Sokrates ord för resonemang som visar sig vara ihåliga när man slår sönder deras till synes hållfasta skal.

De flesta av dessa resultatlösa genomgångar rör problematiska åsikter om auktoritetens och auktoriteternas rätta roll i att överföra kunskap (*epistēmē*). Den vanligaste åsikten – som alltför jämt råder i vida kretsar – är att vi kan få fram välgrundad kunskap genom att låta en vis man eller visa män (och någon gång även en vis kvinna, till och med i antikens Aten) tala om för oss vad som är sant eller falskt, rätt eller fel. Platons dialog medger att sådan tillit till kunskapsauktoritet i viss mån är oundviklig. Detta framgår tydligast i frågor om praktiskt kunnande eller *technē*: det är inte alla som kan, eller hinner, inhämta de speciella färdigheter som skomakare, lyraspelare, båtbyggare eller läkare besitter. Ju mer komplicerad vår värld blir, desto tydligare blir det att vi alla måste vända oss till specialister eller högutbildade generalister som filtrerar och bearbetar information åt oss och hjälper oss att noga bedöma hur den ska hanteras. Men i frågor, särskilt rörande moral och politiska bedömningar, som kräver kunskaper av mindre teknisk art ligger det allvarliga risker i att lita till auktoriteter.

En sådan risk är *överdriven tillit till kunskaper* hos dem som tror sig vara auktoriteter eller betraktas som sådana. Överdriven tillit av det slaget frodas i samhällen som ger vetenskap och högre utbildning alltför stor prestige, upphöjer dem som rör sig i denna sfär till ”eliter” och drar en skarp gräns mot de okunniga med lägre utbildning. Detta ökar risken för *dogmatism*, en aldrig ifrågasatt tro på vissa fakta, undersökningsprocedurer eller övertygelser som kan generera farliga misstag, i naturvetenskaperna och

i mänskliga angelägenheter, i teori och praktik. Och dogmatism kan leda till epistemisk auktoritarism, som uppstår när de högutbildade tilldelar sig själva alltför stor auktoritet, både inom kunskapssökande kretsar och i samhället i stort. I en ond cirkel förstärker dogmatismen auktoritära attityder när auktoriteterna slår bort frågor som kan hota deras egna anspråk på kunskap, eftersom detta också skulle hota deras privilegierade sociala ställning.

Som Sokrates påpekar är epistemisk auktoritarism sällan en toppstyrd företeelse som myndigheterna påtvingar hjälplösa undersåtar. De som böjer sig för auktoriteter är ofta medskyldiga till sin egen mentala underkastelse. De vill inte tänka själva utan anammar konventionella eller falska tecken på överlägsen vishet – högre examina, fina-re titlar, anseende för skarpsinne – som tillräckliga anledningar till att lita på andras omdömen. Deras godtrogenhet lockar förhoppningsfulla auktoriteter att ännu ivrigare odla yttre tecken på överlägsen kunskap för sin egen vinning. En speciellt nedbrytande form av auktoritär relation är en kommersiell transaktion, där både köpare och säljare behandlar kunskap som en marknadsvara som vem som helst med pengar i plånboken kan skaffa sig. Säljarna torgför sin falska kunskap för ekonomisk vinning och skaffar sig rykte för vishet bland konsumenterna som vill äga vad som ser ut som kunskap, utan att göra sig besvär med det hårda arbete som krävs för att de ska lära sig något på allvar.

Platon kallar dessa opportunistiska kunskapskrämare för ”sofister”, ett epitet som ungefär betyder ”de så kallade kloka”. Sofisterna utnyttjar sina beundrades förtroendefulla naivitet, intellektuella självtvivel eller lättja och kastar ett slags epistemisk dimma över hela samhällen, vilket enligt Platon skedde i Aten före peloponnesiska kriget. Förhåxade av vältalare och politiker som Perikles, vars lärare var förfarna i sofisteri, började atenarna ifrågasätta själva skiljelinjen mellan sanning och lögn, rätt >>

och orätt. I Platons *Faidros* beskriver Sokrates hur malplacerad tilltro till berömmelse kan fräta sönder människors naturliga förmåga att urskilja enkla sanningar:

Käre vän, Zeusprästerna i templet i Dodona har sagt att de första spådomsorden kom ur en ek. Den tidens människor var inte så klyftiga [sofois] som ni ungdomar. I sin enfald nöjde de sig med att lyssna på ek och sten, bara de talade sanning. För dig är det förstas viktigast vem det är som talar och var han kommer ifrån. För dig räcker det inte med att se efter om det stämmer eller inte.

[*Faidros*, 275 b–c, övers. Jan Stolpe]

Till följd av sin vördnad för falsk vishet miste atenarna sin moraliska kompass och sitt sinne för politikens realiteter. Demagoger som behärskade den sofistiska retoriken intalade sina åhörare att det var klok politik att göra sig kvitt traditionella moralregler, utnyttja andra innan de lurade en själv och utvidga Athens välde med alla medel. Resultatet var ett långdraget krig som slutade i katastrof för atenarna och resten av Grekland.

Allt detta ger vid handen att skepsis till självutnämnda ”vetares” påståenden är nyttig för den epistemiska och politiska hälsan. Särskilt sedan upplysningens epok har filosofer, naturvetare och andra tänkare inskräppta dessa risker för auktoritetsbaserad kunskap. Jämfört med antikens författare sade emellertid moderna upplysningstänkare långt mindre om en annan risk, en som tar stor plats i dagens värld: den epistemiska auktoritarismen kan ha långsiktiga, djupgående effekter på människans förmåga att tänka och bedöma – effekter på hjärnan, skulle man kunna säga, inte bara på speciella opinionsbildande processer. När människor hela tiden tar till sig information och låter sitt omdöme styras av auktoriteter förblir deras egen förmåga att tänka och bedöma avtrubbad. För att använda en välbekant metafor blir de till får. Och ironiskt nog är de mest utbildade bland dem som är skolade på detta sätt ofta de som lättast böjer sig för auktoriteter och slår järnhård vakt om sin egen höga status, när de väl har skaffat sig den genom att rätta sig efter etablerade kunskapsöskande hierarkier.

Detta problem är centralt för en mycket gammal tradition av eftertänksamhet, antiauktoritärt kunskapsökande – eftertänksamhet därför att det inte nöjer sig med att revoltera mot auktoriteterna utan också ifrågasätter dess anspråk i en anda av urskillning, i förhoppning om att blåsa nytt liv i sökandet efter kunskap istället för att förklara det meningslöst. Platon och hans vän Sokrates är nyckelgestalter i denna tradition, som har sina rötter i ännu äldre grekisk litteratur. Författare som Xenofon, Platons samtida, och längre fram Plutarchos bar också traditionen vidare genom århundradena. De återupptäcktes i renässansens första skede, översattes till latin och fick många läsare. En annan traditionsbärrare var Niccolò Machiavelli, som år 1513 skrev i *Fursten*:

Det finns tre olika slags begåvningar – den första förstår av sig själv, den andra bedömer vad den första förstår och den tredje förstår varken av sig själv eller med hjälp av andra.

[*Fursten*, XXII, övers. Karin Hybinette]

Vi möter liknande passager om ”tre olika slags begåvningar” hos Aristoteles och bakom honom den mycket äldre poeten Hesiodos. De engelska 1600-talsfilosoferna Francis Bacon och Thomas Hobbes lägger fram jämförbara resonemang om hur man lär sig att tänka och inhämta kunskaper utan alltför mycket ”undervis-

Il trionfo della verità av Luigi Mussini.

FOTO: TT

ning” uppifrån, och det gör också Jean-Jacques Rousseau och i viss mån Immanuel Kant, Rousseaus store beundrare, med sitt credo *Sapere aude* (Våga att veta!) på 1700-talet. En av de bästa vägarna till bildning är dialog mellan jämlikar eller vänner, ansåg de allesammans. Sokrates vägrar att uppträda som allkunnig eller lärare, framhåller att han saknar kunskap och ifrågasätter ständigt sina egna slutsatser. Som han berättar för sina unga samtalspartner liknar han i bästa fall en barnmorska som hjälper till att ta fram i dagsljuset tankarna hos dem som redan bär dem inom sig. Han kan inte så tankefröna åt dem, utträtta det tunga förlossningsarbetet eller garantera att det som kommer ut inte är ett vindägg. Allt detta hänger på dem själva. Tankarna som faller dem in blir inte deras egna, och inte heller får de veta hur de ska granska eller försvara dem om de hämtar dem från auktoriteterna.

Dialogen har ett kunskapsbekräftande värde eftersom den låter alla parter ifrågasätta allting, ur alla tänkbara vinklar. I *Faidros* säger Sokrates att muntlig diskussion är ett vida bättre sätt att komma sanningen närmare än det skrivna ordet:

Ja, Faidros, det finns en egendomlighet med skriften som den faktiskt har gemensamt med måleriet: också dess gestalter står där som levande, men om man ställer en fråga till dem iakttar de en högtidlig tystnad. Det är likadant med skrivna tal: du kan tycka att de talar som tänkande varelser, men om du frågar något för att förstå vad de säger, då meddelar skriften en enda sak, alltid densamma. När ett tal en gång är nedskrivet tumlar det runt överallt, både bland dem som förstår sig på det och bland dem som det inte angår; talet vet inte vem det ska och vem det inte ska vända sig till. Om det misshandlas eller smädas med orätt behöver det alltid hjälp av sin far: på egen hand kan det aldrig försvara eller hjälpa sig.

[*Faidros*, 275 d–e, övers. Jan Stolpe]

Det kan alltså verka egendomligt att Platon gjorde sig besvär med att skriva ner dialoger som framtida läsare ofrånkomligen skulle missförstå, förhåna eller använda för sina egna egoistiska syften – vilket de mycket riktigt har gjort. Men skillnaden mellan att diskutera kunskap, dygd, politik eller själen i skriftlig dialog eller i något annat än dialogform är att dialoger – i varje fall Platons – inte påstår sig predika färdiga sanningar om något av dessa ämnen. De blottar bara felaktigheter i olika sätt att tänka kring dem och, som Sokrates säger i *Faidros*, så fler konstruktiva tan-

kar som "inte är fruktlösa utan ger frön från vilka andra ord växer upp i andra hjärnor som är i stånd att föra processen vidare i oändlighet".

Utöver dialog finns det andra sätt att undervisa genom att skriva utan att docera för läsarna från en talarstol. I sin betraktelse *Konsten att läsa poesi* frågar Plutarchos vad som kan göras för att bringa bildning till människor som "likt nakna fågelungar alltid gapar mot någon annans mun och vill ha allting färdiglagat och färdigsmält". Svaret är att skriva och tala på ett sådant sätt att de förstår huvudargumenten, och låt dem sedan sätta samman resten med egen möda och ... tänka av egen kraft och ta en annans tal som ett frö och en grodd att utveckla och utvidga. Ty hjärnan behöver inte fyllas som en flaska, utan liksom trä kräver den bara tändved för att i det skapa en impuls att tänka självständigt och brinnande längta efter sanningen.

Detta sätt att skriva utan att döma lämpar sig särskilt väl för att öva läsarna att fundera djupare på moraliska och politiska spörsmål. Plutarchos biografier över berömda greker och romare ger goda exempel. Ibland lägger Plutarchos fram sina egna åsikter om de namnkunniga männen, men han återger oftare vad olika samtida sagt om dem och påpekar samtidigt att dessa uppgifter sällan är tillförlitliga. De som dokumenterar de ryktbaras bragder är ju i regel antingen sykofanter eller fiender. Plutarchos läsare får alltså besked om att de måste ta allt de hör eller läser med en rejäl nypa salt. Om de läser noga kanske de också lär sig att bilda sina egna icke-dogmatiska omdömen genom att jämföra skiljaktiga beskrivningar av någons karaktär med allt som går att få fram om hans motiv och faktiska gärningar, och med de synliga effekterna av hans handlingar på framtida generationer.

Thukydides storslagna historia om det peloponnesiska kriget är ett annat exempel på sådan icke-auktoritär undervisning. I sin engelska översättning av verket lovprisar Hobbes Thukydides för att han inte fäller direkta domar över många av de beslut som drev kriget vidare. I stället för att framhålla somliga åtgärder som kloka eller rättfärdiga och fördöma andra som skadliga lägger historikern "så tydligt fram för människors ögon hur goda och onda råd verkar att berättelsen själv i hemlighet skolar läsaren, och med större verkan än som någonsin kan ske genom påbud".

Var och en på sitt kreativa vis ville alltså samtliga dessa gamla och tidigmoderna författare försvaga länken mellan kunskap och auktoritet. De kritiserade specifika epistemiska auktoriteter – prästerliga, poetiska eller kanoniska – men ville inte själva bli auktoriteter utan utvecklade ganska antiauktoritära åsikter om vad kunskap är och hur man bör eftersträva den. Deras syften var delvis "vetenskapliga": de ville klarlägga det oegennyttiga sökandet efter sanningen men var hela tiden akut medvetna om hur lätt sanningssökare kan föras vilse av sina egna känslor, intressen och ambitioner. Som vi har sett hade de epistemiska motståndarna till auktoritarism också starka politiska syften. De var övertygade om att en välordnad politik, inklusive den rätta sortens respekt för politisk auktoritet, är beroende av medborgare som tänker, använder sitt omdöme och själva kontrollerar fakta.

Detta må te sig föga trovärdigt i Hobbes fall, han vars *Leviathan*

försvarar en suveräns absoluta makt att besluta i statsangelägenheter. Ändå är ett av hans kärnresonemang, i den boken och andra, att alla människor har en helig plikt att vara "sina egna" domare och granska suveräna auktoriteter, även om Hobbes inte ger dem någon politisk rätt att göra uppror mot dem. Han håller också hårt på att människor av naturen är jämlika i sin förmåga att tänka för sig själva, om än den förmågan kan vara kringskuren eller moraliskt fördärvad. I *Behemoth*, hans historiska dialog om det engelska inbördeskriget, låter han den ene deltagaren säga: "Hur enfaldig är inte gemene man som lät sig lurats så grovt!" Den andre svarar:

Vilka människor är då inte gemene man i denna fråga? De mest förslagna skojarna i rumpparlamentet var inte klokare än de andra som de lurade. Ty de flesta trodde att de åtgärder som de påtvingade allmänheten var rättfärdiga och rimliga. Det var inte brist på förstånd utan brist på rättsmedvetande hos både mer och mindre bildade personer som drev dem till politisk katastrof.

Vad säger då Platon, vars dialog *Republiken* låter Sokrates och hans unga vänner föreställa sig en stat där en kast av superutbildade filosofer till kungar och drottningar härskar över resten? Man måste komma ihåg att detta är ett tankeexperiment, inte en manual för praktik – och observera hur Sokrates i all stillhet sprider tvivel om

huruvida epistokratin, kunskapsväldet, någonsin skulle fungera. Den utbildning som behövs för att skapa överlägset visa härskare är så rigorös att bara ett fåtal skulle kunna tillägna sig den. Och de som gör det kan ändå duka under för riskerna för kunskapshögfärd och dogmatism som den alstrar. Dessa tendenser kan leda till intellektuellt och politiskt tyranni om de inte hejdas, och därför måste människorna kanske nöja sig med en "näst bästa" stat som inte försöker eliminera okunnigheten från det

politiska livet utan arbetar med den och gör vad de kan för att begränsa dess risker.

Några av de värsta konsekvenserna av auktoritetscentrerad kunskap finns i demokratisk politik, i det gamla Aten och i vår egen tid. Medborgarna bombarderas med ett övermått av information och låter ofta ledare eller partier eller ideologiska lagkamrater fatta beslut åt dem, och därmed slipper de undan svåra frågor om ledares eller åtgärders klokhet. Vissa utbildade personer inbillar sig kanske att de har lättare att undvika misstag än personer som saknar deras bildning. Platon och andra epistemiska auktoritetsmotståndare visar varför denna inställning är farlig för demokratins hälsa. Även de högutbildade är ju bara människor och mottagliga för det alltför starka självförtroende som ger näring åt dogmatism och auktoritarism. Ett av Platons ledande teman är särskilt värt att hålla i minnet i vår tid av spänning mellan så kallade eliter och alla andra: att den värsta formen av okunnighet – värre än enbart brist på bildning eller en obefogad tilltro till andras vishet – är en uppblåst uppfattning om den egna visheten.

Erica Benner är politisk filosof och författare.

Översättning: Margareta Eklöf.

Håll världen på avstånd

Studenter skyddas för obehagliga tankar och ord i undervisningen som antas kunna skrämman och traumatisera dem. Det är en form av terapeutisk censur som skjuter upp vuxenlivet.

Av Brendan O'Neill

I år bevittnade jag mitt livs första triggning. Platsen var universitetet i Oxford. Efter en större middag höll jag ett föredrag om tankefrihetens fördelar. Det var då det hände. En triggning. En äkta fysisk chock. En människa som genomgick en fysisk härdsmläta efter att ha utsatts för mina idéer.

De flesta vet nu för tiden vad som menas med att triggas. Att triggas är att konfronteras med ord eller idéer som är så stötande och motbjudande att man blir illamående eller rentav traumatiserad. "Traumatriggningen" kommer från psykologin, upptäckten av att någon som har genomgått en traumatisk händelse kan återuppleva den, eller åtminstone få sin tankevärld invaderad av den, om han/hon ser eller hör något som påminner om det onda som har skett. På senare år har denna psykologiska kategori gått över gränsen in i den politiska sfären, så att många, särskilt på vänsterflygeln, nu påstår att vem som helst, kanske till och med alla, kan triggas av oroande ord eller bilder.

Den lätttriggade, alltså den bräckliga, ömtåliga person vars självaktning kan krossas eller i varje fall få en törn genom att exponeras för svåra tankar, har mycket riktigt blivit ett centralt tema i den nya vänsterns politiska åskådning. Den är en nyckelkomponent i den politiska korrekthetens kultur: tanken att ord kan sårar, idéer kan skada och häftiga diskussioner kan utlösa faktiska psykiska och till och med fysiologiska chocker bland dem som är närvarande vid diskussionerna.

Det är anledningen till att böcker förses med "triggervarningar" vid en del universitet. Studenterna förvarnas om att de kan stöta på en svår eller oroande idé eller framställning som kan vålla verklig skada om de läser den eller den boken. Vid Columbiauniversitetet i New York begärde några studenter nyligen en triggervarning för Ovidius *Metamorfoser* med motiveringen att den innehåller en våldtäktshistoria. Studenterna hävdade att dessa texter är "fyllda med narrativ om exkludering och förtryck" och

därför kan vara skadliga för "dem som genomlidit våldtäkt, personer med mörkare hudfärg och studenter från låginkomstfamiljer". Kort sagt påstår dessa studenter vid ett elituniversitet att vi alla är bräckliga men att fattiga och svarta är särskilt bräckliga och behöver extra hjälp när de ska syssla med klassisk romersk litteratur. Sådan är den politiskt korrekta världsåskådningens paternalism.

Vid universitetet i Cambridge försåg institutionen för engelsk litteratur Shakespeares *Titus Andronicus* och *Förvillelser* med triggervarningar. Studenterna uppmärksammades på att genomgångar av dessa skådespel skulle innehålla "diskussioner om sexuell våld", och man behövde inte gå på Shakespeareseminarier om man befärade att sådana diskussioner skulle kännas obehagliga. Här står vi alltså 2018: vi säger åt studenterna att hålla sig borta från Shakespeare, att se honom som en potentiell fara för deras mentala hälsa.

En av mina favorithistorier om triggervarningar utspelade sig på University College London. År 2016 varslade en lärare i arkeologi sina elever om att de nog skulle behöva se bilder av mänskliga kvarlevor och upplyste dem om att skelettdelar kan vara skrämmande. De fick tillstånd att "lämna föreläsningarna om de finner vissa ämnen alltför traumatiserande". Den högre utbildningen i väst är illa ute när till och med arkeologistudenter får höra att de kan få ett trauma av att gräva upp gamla döda ting. Det är vad arkeologer gör. Själva kärnan, själva hjärtat, i dessa studenter inlärningsprocess framställs nu som något som kan skada dem.

Redan innan jag höll mitt föredrag i Oxford kände jag alltså till triggningensidén. Jag hade sett triggervarningar sprida sig över i synnerhet universitet i USA och Storbritannien. Tidigare hade jag mött studenter som sade sig ha blivit triggade men inte visade några symtom på det. De gick bara rakt på sak: "Ni har triggat mig. »

Kan bli otäckt för arkeologistudenter.

FOTO: SCOTT OLSON/GETTY IMAGES

Jag avskyr er. Ge er av från mitt universitet.” Och så vidare. Välkommande, inte sant. Och i föreläsningar och artiklar hade jag många gånger framhållit att denna triggkult skadar själva lärdomsidealet. Akademins uppdrag – att stimulera djupläsning, ta upp svåra idéer och odla studenternas självförtroende och självständighet i deras sökande efter mer kunskap – smulas sönder av dagens kultur av försiktigt intellektuellt tassande. Universitet som går med på att idéer kan vara psykologiskt destabiliserande, och som finner sig i att studenter ser allting från Ovidius till Shakespeares som ett överhängande mentalt hot och basunerar ut sina protester, är inte längre universitet i ordets egentliga bemärkelse. De är ängsliga inrättningar som oupphörligt utfärdar intellektuella varningar och gör själva försöket till intellektuell utveckling och fördjupning till en oacceptabelt farlig process.

Men någon trigging hade jag aldrig sett med egna ögon. Jag hade aldrig bevittnat någon. Jag hade aldrig förstått hur allvarligt trigget var förrän jag höll mitt föredrag i Oxford.

Jag skulle tala om fördelarna med kätteri, om förhållandet mellan kätteri och framåtskridande. Jag berättade att jag 2014 hade hindrats från att tala till aborträttens försvar vid Christ Church College i Oxford när Feministsällskapet där hade slagit fast att ”en person utan livmoder” – alltså en man – inte var rätt person att uttala sig om kvinnors reproduktiva hälsa. Collegestyrelsen höll med dem om att de skulle känna sig ”otrygga” om jag befann mig i lokalerna. Föredraget inställdes på styrelsens order.

Jag gick också igenom andra exempel där enskilda personers rätt att ”må bra” – det vill säga må bra mentalt och intellektuellt – nu har upphöjts över andras rätt att tala fritt och uttrycka kontroversiella åsikter eller sådana som avviker från mittfåran, vare sig det handlar om att män inte kan bli kvinnor (nu kallat ”transfobi”) eller att islamiska värderingar är underlägsna västerländska liberala värderingar (”islamofobi”) eller att äktenskap bör reserveras för par av olika kön (”homofobi”) eller att EU är en hänsynslös byråkrati (”eurofobi”) eller att massinvandringen antingen är en dålig idé eller i varje fall något som bör debatteras på djupet innan den sker (”xenofobi”). Precis som de gamla sovjetiska kommissarierna som avfärdade sina kritiker som mentalsjuka brännmärker vi nu alla med omoderna eller kontroversiella åsikter som ”fobiska” – med andra ord labila, rädda, galna.

Under frågestunden efteråt undrade en student vad jag tyckte borde göras åt ”våldtäktskulturen”. Jag svarade att jag hade svårt för uttrycket våldtäktskultur. Jag framhöll att det kopplar ihop ett brott, våldtäkt, med ett icke-brott, kultur, och att detta blir en inbjudan till censur. I pseudoradikala ordalag återinför det gamla tidens traditionella konservativa teori om mediernas inverkan som hävdar att kulturen direkt kan göra människor djuriska, rovgiriga eller ondskefulla.

Om vi accepterar att kulturen bidrar till eller rentav orsakar våldtäkt handlar vi fel på två punkter, förklarade jag. För det första förminska vi våldtäktsmannens skuld genom att antyda att andra människor i viss mån är ansvariga för hans brott, om det nu är pornografer, filmregissörer eller författare. Kanske Ovidius eller Shakespeares. För det andra sanktionerar vi censur. Vi sanktionerar

den officiella makten över alla ord eller bilder som kan anses bidra till brottet våldtäkt. Om vi menar allvar med att hålla kontroll över det offentliga livet på ett sådant sätt att inga män någonsin tittar på något ekivokt eller pornografiskt för att det inte ska ”trigga” deras påstådda rovdjursinstinkter, kan vi ta farväl av vissa filmaffischer, behåannonser, sexiga poplåtar, böcker. *Lady Chatterleys älskare*, till exempel. Den var förbjuden i Storbritannien i trettio år med hänvisning till att dess innehåll kunde göra vissa män lustna och farliga. Vill vi verkligen gjuta nytt liv i sådana paternalistiska åsikter om män, kvinnor och samhälle?

Medan jag yttrade detta som svar på studentens fråga märkte jag plötsligt att hon hade svårt att andas. Snart flåsade hon häftigt. Hon hyperventilerade. Rakt framför mig. Till sist hjälpte två andra studenter henne ut. De höll henne i armen och räddade henne undan vad som uppenbarligen hade blivit en fysiskt outhärdlig situation: någon som uttryckte sin åsikt i hennes närvaro.

Det var det utan jämförelse egendomligaste, mest oroande jag någonsin har bevittnat vid ett universitet. Det oroade mig av många skäl. För första för att det nästan såg religiöst ut, nästan som om hon varit besatt av en ond anda. Det var som om mina ord hade tagit kommandot över henne så att hon miste kontrollen över kropp och själ. För det andra för att de andra studenterna inte tycktes bli förvånade. Efteråt frågade jag några vad som hade hänt och de svarade med en axelryckning: ”Ni triggade henne ju.” Jag fick intrycket att de antingen hade varit med om något liknande tidigare eller att de nu var beredda på det. Dessa ungdomar vid ett av världens förnämsta lärosäten ”förväntar sig” att vissa idéer som kommer till uttryck vållar fysiska konvulsioner hos några av deras kamrater.

Jag började resonera inom mig. Kanske ord verkligen skadar. Kanske studentaktivister och den nya vänstern och den politiska korrekthetens kultur i bredare bemärkelse inte fablar när de säger att oenighet kan destabilisera sinnen och själar. Kanske kulturen där man tar anstöt och är ytterligt sårbar är så djupt förankrad bland dagens ungdomar att de genuint upplever idéer som de inte håller med om som ett hot mot sitt fysiska och mentala välbefinnande.

Det var den lärdom jag hämtade av den trigging jag blev vittne till. Här står vi nu i förhållande till millenniegenerationens bräcklighet och stabilitetskrisen vid universiteten och i andra delar av samhället: vi har en ny generation som verkar uppleva svåra idéer som fysiska övergrepp. Som tycks sakna de filter genom vilka tidigare generationer fann mening i världen omkring sig och dess olika ideologier och uppfattningar. Som tycks sakna de kulturella och moraliska resurser som är nödvändiga om vi ska kunna hantera det offentliga och politiska livet utan att ta skada av ”den obarmhärtiga utsattheten” i vardagen, som Hannah Arendt säger.

Kort sagt har vi en generation av unga vuxna som tycks sakna råmaterialet till vuxenskap. Följden är att livet vid akademien, själva inlärningsprocessen, blir svår, om inte omöjlig.

Detta pekar på ett problem som ligger i ett tidigare skede än studierna vid universitetet och föregår unga vuxnas inträde i det. Det pekar på en bredare socialiseringskris. På ett samhälle som har mist förmågan att leda nästa generation från barndom till vux-

*”De höll henne i armen
och räddade henne undan
vad som uppenbarligen
hade blivit en fysiskt
outhärdlig situation:
någon som uttryckte sin
åsikt i hennes närvaro.”*

enskap och ge den vuxenlivets färdigheter och de kulturella resurser och material som tidigare generationer har byggt upp.

Många studenter idag verkar sakna instinkt för vuxenskap. Triggningen i Oxford var bara en extrem manifestation av en allmän kulturell trend vid amerikanska och brittiska universitet och i ökande utsträckning även i andra delar av Europa. Vi har sett så kallade säkra zoner bli allt fler: zoner där vissa ord och idéer är förbjudna för att studenterna ska känna sig "säkra" – det vill säga slippa kontroverser. Mer än hälften av alla studentkårer i Storbritannien har säkra zoner. Kings College i London har till och med säkerhetspoliser, som faktiskt är lika orwellianska som de låter: de är med vid studentsammankomster och politiska diskussioner för att se till att ingen i publiken utsätts för påfrestande utsagor.

Det är frapperande hur många av dessa säkra zoner liknar barndomsföreteelser, till och med lekskolor. I några ligger det målarböcker som studenterna kan pyssla med för att lugna sig. Den medicinska fakulteten vid Harvard och den juridiska vid Yale har fastboende terapihundar som studenterna kan klappa för att minska stressen. År 2015 fick tentamensnervösa studenter vid Canberras universitet i Australien hjälp i form av ett zoo för keldjur och tillfällen att spräcka ballonger. De samlades och spräckte ballonger, förmodligen som ett sätt att glömma sitt ansvar som vuxna.

Detta återskapande av barndomen vid universiteten är inte enbart studenternas verk. Den regressiva aktiviteten stöds ofta av universiteten själva. "Vi måste sluta att utgå från att artonåringar som just har slutat skolan är kapabla att sköta sig själva", sade rektorn för Buckinghamuniversitetet i England i maj i år. Somliga studenter och universitet vill alltså att just det som studenterna kämpade mot på 1950- och 1960-talen ska återinföras: reglerna för *in loco parentis*, där grundtanken var att universiteten skulle uppträda som föräldrar och skydda studenterna, särskilt de kvinnliga, från vuxenlivets faror.

Det vi nu ser är ett klimat av extrem psykisk sårbarhet. Många i den unga generationen kan känna sig sårade av vilken anledning som helst. Böcker, fotografier av skelettdelar, Shakespeare, till och med statyer. Aktivister i Oxford som vill ha bort en staty av den gamle kolonialisten Cecil Rhodes har beskrivit hans förstenade närvaro som en "miljömässig mikroaggression". Döda föremål, blotta bilderna av människor och händelser långt bak i historien, kan nu utlösa trauma, upplevas som ett övergrepp, en "aggression". Institutionaliseringen av psykisk sårbarhet uppmuntrar delar av den nya generationen att förvänta sig och i förlängningen se något skadligt i alla ord eller bilder eller monument som de möter.

Här har vi det bärande argumentet för censur på 2000-talet: inte att förkväva vissa ideologier eller hålla kontroll över sexuell utlevelse utan nödvändigheten av att resa ett stängsel för de unga och andra som skydd mot vad som påstås vara aggressivt eller skrämmande. Argumenten för censur förkläds nu som

självförsvar, självaktning eller bevarande av mentalt välbefinnande. Från förbudet mot kontroversiella föreläsare till utbredningen av säkra zoner och efterfrågan på triggervarningar för Shakespeare – det vi ser idag är terapeutisk censur. Förr hade vi ideologisk censur, manifesterad till exempel i beslagen av kommunistisk litteratur, och religiös censur i gamla tiders krig om hädiska tankegångar eller uttalanden. Nu har vi terapeutisk censur som ska värna bräckliga individer mot vad de anser kan vara triggnande.

Detta har sitt ursprung inte i akademien själv, inte i de relativistiska filosofer som studenterna uppmanas att läsa eller i professorer som förorenar sina intellekt med struntprat om språkets allt besegrande makt, utan i den bredare socialiseringskris som äger rum före universitetsstudiet. Alltför många kritiker av politisk korrekthet koncentrerar sig på vad som lärs ut vid universiteten. De förklarar inte varför studenterna är mottagliga för bräcklighetskulten långt innan de kommer till akademien, och i en del fall även om de inte ägnar sig åt högre studier. Det beror på att de som alla andra lever i samhällen som har gått från att sätta värde på den robusta individen till att hylla det bräckliga självet. Följden är att den yngre generationen i allt högre grad går miste om utrymmen där de kan "öva sig" på att vara vuxna och bli vuxna.

Rovet på sabinskorna av Pietro da Cortona. FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Vårt samhälle odlar nu en permanent småbarnstillvaro. Opinionsmätningarna visar hela tiden att barn i USA och delar av Europa nu tillbringar mindre tid utan sina föräldrar. De har inte lika många lördagsjobb som tidigare, de tar färre droger, dricker mindre och har mindre sex än tidigare generationer. De skjuter hela tiden upp, eller rättare sagt uppmanas hela tiden att skjuta upp, vuxenålderns förpliktelser. Det är inte förvånande att vissa experter har propagerat för att pubertetsperioden ska förlängas officiellt. I den brittiska medicinska tidskriften *The Lancet* hävdade en samling forskare i januari 2018 att puberteten nu varar från 10 till 24 års ålder. Här ser vi den medicinska kunskapens anpassning till den sociala verkligheten, nämligen att samhället med hjälp av nya typer av överbeskydd från föräldrarnas sida, och med ett skolsystem som i allt högre grad poängterar självaktning mer än kunskap, har fött upp en generation som inte vill ägna sig åt vuxenålderns glädjeämnen.

Det västerländska samhället stimulerar inte de unga att utöva

vuxenskap – genom att vistas längre tid utanför hemmet, ta deltidsarbete, umgås med jämnåriga och så vidare – och inte heller överför det gångna tiders kulturella resurser till den nya generationen. Som Hannah Arendt hävdade är det ett nyckelelement i socialiseringen, kanske själva nyckeln, att överföra kulturella kunskaper om tidigare generationers värderingar och erfarenheter. Vuxensamhället borde ge nästa generation råmaterialet till vuxenliv och de kulturella språng framåt som tidigare generationer tagit. Idag gör det ingetdera.

De västerländska samhällena har tvärtom lagt allt större avstånd mellan sig och sin egen historia, sina egna värderingar, sina egna kunskaper. Våra samhällen har blivit skickliga på självförakt. De har gjort det till en konstform. Storbritannien gisslar sig självt över imperiet och kolonialismen. Amerika har förvandlat sin historia av slaveri till republikens arvssynd, ett brott som Amerika aldrig kommer att hämta sig från. Frankrike befinner sig i en ständig hårdsmälta över de radikala borgerliga idéer och dygder som det byggdes på. Var de i själva verket exkluderande, destruktiva idéer? Det är den ständiga frågan. Så det är inte förvånande att de unga inte bara känner sig illa förberedda för vuxentillvaron utan också alltmer främmande för sina egna samhällens kultur och kunskap, vare sig det är Ovidius, Shakespeare eller arkeologins landvinningar. Det beror på att vi inte längre överför sådana fakta och idéer och genombrott kulturellt därför att vi själva, vuxensamhället, har förlorat tron på vår världs intellektuella ursprung.

Denna problematiska dubbelprocess, denna nedvärdering av vuxenliv och kunskap, underblåser sårbarheten hos den nya generationen. Den nedvärderar mod, risktagande, såväl personliga risker som intellektuella risker. Den glömmar hur centralt mod är för både liv och inläring. "Modets dygd är en av de mest grundläggande politiska attityderna", skriver Arendt. Varför det? Därför att det är den dygd som låter oss göra resan från hemmets behag till den offentliga sfärens obehag, till "den obarmhärtiga utsattheten" i vardagslivet – den ofta underbara, livsförändrande obarmhärtiga utsattheten. Det är den dygd som förbereder oss för intellektuell konfrontation och för upplevelsen av kunskap. Våga veta, som Kant sade. I detta storartade arv från upplysningen är den djärva delen lika viktig som den vetande delen.

Universitetets kris, tankefrihetens kris, den intellektuella experimenterandets kris är inte ett verk av kulturella marxister eller arméer av millennieungdomar som till varje pris vill tvinga identitetspolitik på oss alla, något alltför många av den politiska korrekthetens kritiker försöker intala oss. Tvärtom är de en följd av att det västerländska samhället har vänt sig mot sig självt och sin historia och sitt ansvar att göra vuxna av ungdomarna. I triggningen i Oxford, i flåsandet, i en ung människas hyperventilerande enbart efter att har hört något hon inte höll med om, såg jag det upplysta tänkandets kris. Även vägen ut ur den: bygg stadga, hylla modet, uppvärdera djärvheten.

Brendan O'Neill är chefredaktör och kolumnist i den brittiska tidskriften *Spiked Magazine*.

Översättning: Margareta Eklöf.

Det är faktiskt komplicerat

Populism, intolerans och extremism frodas i politiken och på universiteten. Högerens och vänsterns konfliktteorier bemöts genom skepsis och insikten om att samhällsproblem har många olika orsaker.

Av Claire Lehman

Den franske filosofen Michel Foucault är alla tiders mest citerade forskare i humaniora: i juli 2018 hade han 873 174 citeringar på Google scholar. Judith Butlers inflytelserika bok *Genustrubbel*, som gav upphov till queerteorin – och idén att genus är en social konstruktion och inte en biologisk realitet – har citerats över 51 000 gånger, långt mer än de flesta böcker skrivna på 1900-talet eller under någon annan tidsperiod.

På senare år har universitet i hela västvärlden, och särskilt i USA, bevittnat allt fler nya protestbeteenden: föredragshållare har fått återbud och hindrats från att framträda, triggervarningar har utfärdats, säkra zoner har avgränsats och principerna för akademisk verksamhet, till exempel fri forskning och öppen debatt, möts av tilltagande fientlighet. Samtidigt har populistiska revolter ägt rum jorden runt, från brexit och Trump till Sverigedemokraternas framgång och bakslaget för liberala mittenpartier över hela den europeiska kontinenten.

Finns det något som dessa båda disparata trender har gemensamt? Det kan verka långsökt, men en uppsats som den kaliforniske psykiatern Scott Alexander postade på sin blogg 2018 innehåller en politisk modell som visar paralleller mellan de starkt vänsterinriktade aktivisterna vid amerikanska universitet och populisterna längst ut på högerflygeln i Europa. Han kallar sin modell ”konflikt kontra misstag”. Den reducerar sprickorna som många av oss har iakttagit i den samtida politiska diskursen till axiom som kan tillämpas i flera sammanhang.

I sin modell identifierar Alexander två viktiga förklaringsfaktorer som är avgörande för att man ska kunna sätta sig in i tidens politiska diskurs. Den första är misstagsteorin, som säger att politiska problem uppstår på grund av ett misstag eller en felaktighet i systemet. Misstagsteoretikerna hävdar att sociala företeelser uppkommer i ett samspel av många olika variabler. För att förstå sociala problem måste man generellt genomföra en djupanalys

som klargör vad som verkligen pågår och hur det ska rättas till. Misstagsteoretikerna betraktar politik som en vetenskap eller ett tekniskt problem. De liknar mekaniker som undersöker en bilmotor.

Konfliktteorin är den andra förklaringsfaktorn. Konfliktteoretikerna ser världen som sammansatt av förtryckande klasser och förtryckta klasser. Mäktiga grupper exploaterar systematiskt missgynnade grupper. Varje ojämlik fördelning av resurser uppfattas som bevis för att en grupp utnyttjar en annan. Konfliktteoretikerna betraktar generellt interaktioner mellan grupper som ett nollsummespel. I deras ögon är politik detsamma som krig.

Misstagsteoretikerna vill ha debatt, fri forskning och yttrandefrihet. I deras världsbild ingår att olika människor har med sig olika färdigheter och kunskaper till bordet, och att vi behöver mångfald för att göra fullt bruk av vår kollektiva intelligens. Yttrandefriheten ger oss möjlighet att söka efter sanningen och blottlägga våra misstag, och därför är den helig i misstagsteoretikernas ögon. Konfliktteoretikerna är inte lika övertygade om behovet av debatt. De ser debatt som en distraktion, en fördröjningstaktik eller ett försök att sprida idéer som skadar de missgynnade. Skyddet för denna kategori är heligt i konfliktteoretikernas ögon.

I sin bok *The Rise of Victimhood Culture* från 2018 lägger moral-sociologerna Bradley Campbell och Jason Manning fram tesen att en moralisk hierarki upprättas i denna konfliktteoretiska världsbild efter vars och ens status som medlem av en förtryckt grupp. Medlemmar av mindre mäktiga grupper tilldelas en speciell moralisk status, och med hänvisning till denna status kräver dessa grupper kraftfullt och vaksamt beskydd. Att kritisera offret är detsamma som att skuldbelägga det.

Misstagsteoretikerna (med vad Campbell och Manning kallar ”värdighetskulturens” världsåskådning) anser däremot att alla har samma moraliska status. En medlem av en ”förtryckande” grupp har lika stor rätt till sina fri- och rättigheter som en medlem

>>

Konfliktbenägen: Marine Le Pen.

FOTO: ROBERT PRATTA/TT

av en "förtryckt" grupp. Moralisk status bestäms inte av att tillhörigheten till en kategori. Misstagsteoretikerna betonar vikten av procedur och metod på vägen till korrekta slutsatser, i motsats till förhastade bedömningar, och förordar principer som oskuldspresumption, opartisk rättegång och den åtalades rätt till försvarare.

Konfliktteoretikerna förekommer inte bara på vänsterflygeln. Inför det franska presidentvalet 2017 använde Marine Le Pen ofta konfliktteoretisk retorik och ställde infödda franska medborgare mot förtryckande eliter:

Invandring är ett organiserat utbytte av vår befolkning. Detta hotar själva vår överlevnad. Vi har inte möjlighet att integrera dem som redan är här. Resultatet är en kulturell konflikt som aldrig upphör.

Le Pen utnyttjar offerterminologin: invandringen "hotar det franska folkets överlevnad", och att hotet är "organiserat" antyder att det finns en identifierbar fiende som utgörs av en mäktig elitklass. Vänsterflygelns manifestation av den konfliktteoretiska världsåskådningen lägger skulden för förtryck på vita, män, heterosexuella och i allt högre grad "cispersoner" (som identifierar sig med sitt medfödda kön), högervarianten skyller på bankchefer, globalister och teknokratiska eliter som sägs exploatera och förtrycka vanligt folk.

Till skillnad från konfliktteoretikerna är misstagsteoretikerna skeptiska till lidelse och känsla i lösningen av invecklade politiska problem. Denna inställning får sitt främsta uttryck i Yalepsykologen Paul Blooms bok *Against Empathy*. Blooms idé är att empati leder oss till att fatta irrationella beslut och att en kylig, objektiv, mer statistiskt inriktad process ger rättvisare och värdefullare moraliska resultat. Konfliktteoretikerna å sin sida är misstänksamma mot metodologisk exakthet och den kyliga rationalitet som det förfarandet kräver. Heta känslor ses som tillgångar, inte svagheter. "Upplevd erfarenhet" tar överhanden över fakta och siffror. För att få något gjort i den politiska sfären måste man ha den äkta troendes anda och passion.

Det är viktigt att hålla i minnet att de akademiska kulturer som vi exponeras för under formativa perioder av livet påverkar vilken förklaringsmodell vi graviterar mot. Utbildning i

"Misstagsteoretikerna betraktar politik som en vetenskap eller ett tekniskt problem. De liknar mekaniker som undersöker en bilmotor."

beteendevetenskaperna eller de empiriska samhällsvetenskaperna leder naturligtvis ofta till att man blir misstagsteoretiker. En student som har läst statistik i flera år vet att alla sociala fenomen sannolikt har många olika orsaker. Hon vet att korrelation inte är detsamma som orsak. Hon vet att hon måste kontrollera många yttre variabler innan hon kan fastställa något orsakssamband. Hon vet att alla vetenskapliga resultat är provisoriska och att hypoteser och teorier troligen revideras längre fram när nya och mer tillförlitliga data blir tillgängliga.

En konfliktteoretiker anser inte att problem har många olika orsaker. Om det finns löneskillnader mellan män och kvinnor beror det på att män förtrycker kvinnor. Om det finns en inkomstklyfta mellan invandrare och den infödda befolkningen beror det på att den infödda befolkningen diskriminerar invandrarna. Om hälsotillståndet för hbtq-personer och heterosexuella skiljer sig beror det på att heterosexuella håller på med diskriminering. Denna enkla formel kan utvidgas och tillämpas gång på gång.

En misstagsteoretiker granskar samma problem och håller med om att diskriminering troligen spelar in. Det finns dock en avgörande skillnad: misstagsteoretikern anser att fler faktorer spelar in. Att den korrelationen står klar betyder inte att den omedelbart ska tolkas som ett orsakssamband, och misstagsteoretikern drar sig tillbaka i epistemologisk ödmjukhet. Hon påpekar också att man måste se efter vilka övriga faktorer som kan påverka ett utfall, till exempel ta hänsyn till inkomstskillnader mellan kvinnor som har barn och

kvinnor som inte har barn för att fullt ut förstå varför löneklyftan mellan män och kvinnor överhuvudtaget existerar. Om barnlösa kvinnors inkomst kan likställas med männens, säger detta något mycket betydelsefullt, något som standardnarrativet om förtryck inte kan ge svar på. När man undersöker inkomstklyftan mellan invandrare och en infödd befolkning ska man också granska utbildningsnivåerna. Om invandrare som grupp har en annan genomsnittlig utbildningsnivå än andra kan vi dra en

viktig slutsats. Finns det olikheter i hälsotillstånd mellan heterosexuella och hbtq-personer bör vi se efter om diskriminering har med saken att göra, men vi ska även granska andra variabler som inkomst, friskvård och genetisk inverkan. Bilden är ofta mer komplicerad och slumpartad än simplistiska narrativ ger vid handen.

Misstagsteoretikerna jagar fakta och siffror, konfliktteoretikerna betraktar debatt som ett sätt att undvika de reella frågorna. Vad är det för mening att debattera när kvinnor bara tjänar 70 procent av männens lön? Varför göra ännu en utredning om effekten av invandring på den lokala ekonomin när människor flyr undan förföljelse och bara försöker skapa ett bättre liv för sina familjer? Att behandla människor som statistiska enheter är omänskligt. När man har samlat in alla uppgifter och gör analyserna har människor redan dött. Hur kan man tänka på sådana frågor med kylig rationalitet när det vi verkligen behöver är medlidande och känsla?

Misstagsteoretikerna tycker att konfliktteoretikerna inte vet vad de talar om. De har inte läst tillräckligt mycket nationalekonomi, psykologi eller historia eller saknar utbildning i vetenskaplig metod. Enligt misstagsteoretikerna är konfliktteoretikerna naiva och/eller okunniga. Och om de råkar sitta inne med korrekt

INFORMATION ELLER KUNSKAP

information blir de helt naturligt misstagsteoretiker, som är övertygade om att vi gör världen till en bättre plats med mer utbildning och en bredare kunskapssyn. Misstagsteoretikerna är säkra på att vi kan minska fördomar om vi exponeras för en rad olika ståndpunkter, också de som objektivt är felaktiga, eftersom vi sedan kan förfinas våra egna argument.

Denna inställning sammanfattas av John Stuart Mill:

Den som endast känner till sin egen sida av saken känner till föga om den. Hans skäl kan vara goda och det är möjligt att ingen har kunnat vederlägga dem. Men om han är lika oförmögen att vederlägga motsidans skäl, om han inte ens vet vilka de är, har han ingen anledning att föredra någondera åsikten.

Med dessa ord accepterar Mill sin egen ofullkomlighet och uttrycker den. Han kan ha fel, och därför vill han inte hindra någon annan från att yttra sig ifall den personen har någon information eller insikt som han själv kanske saknar. Detta informationsutbyte hjälper den enskilde och kollektivet att röra sig mot en klarare uppfattning om sanningen.

Alexander påpekar att konfliktteoretikerna inte ser någon mening i att debattera med en svuren fiende. De vet mycket väl vem som är deras fiende och det finns inget legitimt utrymme för neutralitet eller objektivitet. De betraktar misstagsteoretiker som *fiender i sin egen konflikt*. När misstagsteoretikerna försöker vara objektiva försvarar de i själva verket status quo. Denna inställning kan sammanfattas i följande citat av Herbert Marcuse, en framträdande gestalt i Frankfurtskolan: "Att befria toleransen innebär alltså intolerans mot rörelser från höger och tolerans mot rörelser från vänster." Marcuse argumenterade för motsatsen till det Mill argumenterade för, det vill säga intolerans mot allt som inte bedöms vara politiskt korrekt.

Denna "intolerans mot intolerans" kan sägas ligga bakom uppkomsten av kodord, kampanjer mot åsikter som inte anses politiskt korrekta och amerikanska universitetsstudenters ökande tveksamhet till yttrandefrihet. En anledning till att det konfliktteoretiska synsättet vinner alltmer terräng är att det är mycket populärt i våra institutioner för högre utbildning. Metodologin för undervisning i

konfliktteori kallas kritisk teori. Att kritisk teori har slagit igenom så kraftigt och blivit så populär i den akademiska världen beror delvis på det opretentiösa namnet. Vem kan rimligen argumentera mot kritisk teori? Är det inte för att vi är kritiska som vi överhuvudtaget börjar studera? Vad kan man ha emot kritisk teori?

Kritisk teori är inte synonymt med kritiskt tänkande. För att förstå exakt vad det är måste man gå tillbaka till Karl Marx och hans iakttagelse: "Filosoferna har bara tolkat världen, och det viktiga är att förändra den." Marx påpekade att filosofi och vetenskap dittills varit *deskriptiva*, och det han ville ha var en *preskriptiv* syn på forskning.

Frankfurtskolans kritikteoretiker ansåg att traditionella "teorier" eller sätt att betrakta världen alltid hade tjänat de mäktigas intressen. Traditionella forskningsmetoder var okritiska till makten och betjänade följaktligen de mäktiga. Den *kritiska* teorin betjänade de maktlösa genom att demaskera mäktigas intressen. All forskning är politisk, sade de, och genom att välja kritisk teori hellre än traditionella former av forskning ifrågasätter man status quo. När Frankfurtskolan utvecklade sin teori var denna åskådning ny och fräsch och gjorde säkert stor nytta i mobiliseringen av medborgarrörelser över hela världen. Men dessa frihetliga impulser har sedan stelnat i rigida ortodoxier.

Vid universiteten, åtminstone i humaniora, är kritisk teori den nya dogmen. I kritisk rättsteori inriktar sig akademikerna först på att politisera lagstiftningen och föreskriver sedan de korrekta politiska värderingar som lagen bör avspegla, det vill säga den korrekta synen på genus, sexualitet, ras, miljö och ekonomi. Bland forskarna som den kritiska juridiska teorin hänvisar till finner vi Marx, Gramsci, Foucault och Derrida. Den kritiska teorin dominerar också litteraturstudiet, och andra humanistiska ämnen som internationella relationer påverkas också i allt högre grad av metodologins spöke. Nya discipliner har kommit till, bland annat så kallade kritiska växtstudier, som påstår att människan intar en "privilegerad ställning" i förhållande till växtlivet.

Den kritiska teorin är inte enbart av ondo. Den har bevisat att den som metodologi förmår ställa de maktstrukturer som dominerade vid 1900-talets mitt under debatt. Men metoden har sett sina bästa dagar. Nu dominerar kritikteoretikerna. Vid många humanistiska institutioner världen runt härskar deras ideologi. I humaniora är feministiska, queer och postkoloniala tolkningssätt status quo. Uri Harris, som skriver i *Quillette*, har klarlagt att denna dominans för kritisk teori i den akademiska världen banar väg för ifrågasättande och paradoxala situationer. I takt med att den kritiska teorin blir mer utbredd och dess anhängare allt mäktigare vänds den ofrånkomligen mot sig själv.

Både extremhögern och extremvänstern sprider sig i hela västvärlden. Det vore förminskande och enfaldigt att lägga skulden för denna utveckling på konfliktteorin eller den kritiska teorin. Medier som hämtar förklaringar till komplicerade sociala företeelser ur felaktiga och svartvita narrativ bär inte heller hela skulden. Den nya vågen av vänster- och högerpopulism har givetvis en mängd orsaker, men tyvärr härskar nu en av dessa orsaker i våra institutioner för högre utbildning.

Claire Lehman är chefredaktör för den australiska tidskriften *Quillette*.

Översättning: Margareta Eklöf.

Resonerande: John Stuart Mill.

FOTO: ALAMY

Den hjärtlösa eliten

Vi förväxlar kognitiv förmåga med mänskligt värde och mänskliga bidrag i allmänhet. Det rubbar jämvikten i samhället och alienerar miljoner människor.

Av David Goodhart

Det finns många förklaringar till missnöjet i västerländska samhällen som ledde till den rådande politiska instabiliteten, från ojämlikhet och finanskraschens fördröjda verkan till politiker som anses vara inkompetenta och frånvarande.

Det finns dock en övergripande förklaring som täcker flertalet av de övriga: kognitiv förmåga – den analytiska intelligens som hjälper människor att ta en examen när de är unga och effektivt behandla data i yrkeslivet – har blivit det mänskliga anseendets guldstandard, och kognitiva eliter har kommit att forma samhället alltför mycket efter sina egna intressen. För att gå rakt på saken: smarta personer har blivit för mäktiga.

För sextio eller sjuttio år sedan, då vi levde i lite mindre komplexa samhällen, var de som styrde i staten och näringslivet i allmänhet intelligentare och mer ambitiösa än genomsnittet, precis som de fortfarande är, men det var en tid när andra färdigheter och egenskaper än analytisk intelligens skattades högre.

Idag tar ”de bästa och klyftigaste” överhanden över ”de hyggliga och strävsamma”. De andra egenskaperna, karaktär, integritet, erfarenhet och villighet att arbeta flitigt, är inte ovidkommande men de åtnjuter mindre respekt.

I ett gott samhälle råder balans mellan anlagen för ”huvud”, ”hand” och ”hjärta”. Den moderna kunskapsekonomin har emellertid producerat allt högre avkastning för de högkvalificerade och sänkt relativ lön och status för arbeten i tillverknings- och vårdsektorn. Ett ekonomiskt system som en gång hade plats för dem med medelmåttig och även svagare kognitiv förmåga – i industriälderns tempoarbeten, i jordbruket, i militären – gynnar nu de kognitiva eliterna och dem som fått förmånen att skaffa sig högre utbildning.

Andra institutioner som betonar andra förmågor än den kognitiva har minskat kraftigt i nästan hela väst och särskilt i Europa. Religion, familjeliv, militär och traditionell industriell sysselsättning har alla förlorat terräng, parallellt med att efterfrågan på analytiska och numeriska färdigheter på datorn och sedan i den digitala tidsåldern har placerat den kognitiva förmågan ovanför mer traditionella dygder och talanger. Tänk Silicon Valley kontra Sandhurst.

Den kognitiva förmågan har varit mer eller mindre slumpartat fördelad över samhället i nästan hela mänsklighetens historia. Under senare decennier har emellertid en enorm sorteringsprocess dammsugit upp ungdomar med gymnasieutbildning och fört så många som möjligt vidare till högre utbildning. I Storbritannien är följderna att antalet universitets- och högskolestudenter har ökat med 400 procent sedan 1990 och prestige för mängder av yrken som inte kräver högre studier har fallit brant.

Detta betyder inte att vi lever i en äkta meritokrati. Familjens inkomst i barndomen är fortfarande starkt korrelerad till framgångsrik utbildning. Detta har förstärkts av något som beskrivs med det obehagliga uttrycket ”assortativ parning”, alltså att personer i högstatusyrken som kräver stor kognitiv förmåga högst sannolikt bildar par med sina gelikar.

Barnen till dessa par bildar inte någon genetisk elit av högkompetens, men sannolikheten för att man börjar studera vid goda universitet och skaffar sig kvalificerade yrken är mycket högre när man har fostrats av två föräldrar, som båda har goda förbindelser och vet vad som krävs av barn även med medelmåttig fallenhet för studier. De kan alltså sägas utgöra ett slags ärftlig meritokrati.

Men visst behöver väl moderna, teknologiska samhällen fler smarta medlemmar? Och om några av de snedvridningar vi just har nämnt kan rättas till och människor från alla miljöer tack vare större satsningar på utbildning får en sportslig chans att komma med i den kognitiva eliten, är väl allt gott och väl?

Jag håller inte med. I samma tradition som Michael Youngs *Rise of the Meritocracy*, Daniel Bells *The Coming of Post-Industrial Society* och Charles Murrays *Coming Apart* anser jag att dagens prestationssamhälle har ersatt ett härskarsystem med ett annat.

Från samhällseffektivitetens synpunkt är kognitiv förmåga plus strävsamhet ett bättre urvalskriterium för högstatusyrken än ärvd jord eller kapital. Men det är inte nödvändigtvis rättvisare eller mer humant. Som Young påpekade för sextio år sedan känner sig människor som är gynnade av stor kognitiv färdighet *mindre* förpliktade gentemot dem med en intelligens lägre än genomsnittet än de rika av tradition har känt gentemot de fattiga.

»

INFORMATION ELLER KUNSKAP

I finansvärldens centrum: City of London.

FOTO: ALAMY

Det är en av de svåraste balansakterna för öppna, moderna samhällen, men den beskrivs sällan: hur meritokratin ska tyglas och en oproportionerligt hög status och prestige (och ekonomisk belöning) ska hindras från att flöda till yrken som kräver hög kognitiv förmåga – och bort från de ”hand”- och ”hjärt”-yrken som alltjämt är absolut nödvändiga – utan att de mest kompetenta och ambitiösa i samhället förlorar sitt incitament att arbeta.

Nöjet i att bemästra en uppgift och utföra den väl står öppet för människor på alla kompetensnivåer. Det är ofrånkomligen sant att svårare och mer komplexa uppgifter, som att rita en byggnad eller uppfinna ett nytt läkemedel, får och förtjänar högre aktning och belöning än de som brevbärare eller lokalvårdare utför. (Det finns dock en signifikant andel högkvalificerade yrken som ter sig mindre värdefulla och produktiva än många i den lågkvalificerade änden av kurvan.)

Ett framgångsrikt samhälle måste emellertid hantera den spänning mellan *ojämlikheten* i respekt som uppstår ur den relativt öppna konkurrensen om högkvalificerade yrken och det etos av *jämlikhet* i respekt som det demokratiska medborgarskapet föder. Ekonomisk ojämlikhet kontra politisk jämlikhet.

Ett prestationssamhälle som vill undvika utbrett missnöje i demokratins tidsålder måste med andra ord respektera och belöna prestationer i hand- och hjärtyrken tillräckligt mycket och skapa mening och värde för människor som inte kan eller vill prestera.

I vår tid av splittring och söndring står det klart att vi inte har nått balans. Många på vänsterkanten tolkar det som ett utslag av ojämlikhet i inkomst och förmögenhet.

I själva verket har ojämlikheten inte stigit brant i många av de länder, bland dem Storbritannien, där motståndet mot status quo har varit starkast. Långsam eller obefintlig lönetillväxt är visserligen svårare att tåla när en liten minoritet, framförallt bankchefer, ser ut att ha en skyddsbarriär mot åtstramning. Men det resonemanget missar en ännu starkare faktor, nämligen vilken respekt man får och hur värderad man känner sig i samhällsordningen. Nästan utan att märka det har vi kommit att förväxla kognitiv förmåga med mänskligt värde och mänskliga bidrag i allmänhet. Varför skulle människor som utför vissa mentala uppgifter effektivare än andra anses mer beundransvärda?

Ändå ser vi en tydlig tendens till detta i modern liberal politik. Hög kognitiv/analytisk förmåga och framgång i kunskapsökningen har starkt samband med stöd för de moderna dygderna öppenhet, rörlighet och traditionsfientlighet – motsatsen till provinsialism och trångsynthet. Dessa dygder dominerar också i de moderna samhällenas breddade sektor för högre utbildning.

Det var ett tema i min bok *The Road to Somewhere* där jag beskriver värdeklyftorna i det brittiska samhället, som obarmhärtigt avslöjades i brexitomröstningen och som har förvärrats av detta snävare fokus på kognitiv förmåga.

På den ena sidan har vi den grupp jag kallar ”nomader” eller ”lätrörliga” (*”varsomhelstare”*) som utgör omkring 20–25 procent av befolkningen. De är högutbildade (och har mestadels hög kognitiv förmåga) och bor i regel långt från sina föräldrar, vill ha öppenhet och autonomi och trivs med social rörlighet och nya idéer.

På den andra sidan har vi en större grupp, omkring halva befolkningen, som jag kallar ”bofasta” eller ”trögrörliga” (*”någonstansare”*), som har lägre utbildning, är djupare rotade där de bor och värderar det trygga och invanda. De fäster mycket större vikt vid grupptillhörighet (lokal och nationell) än nomaderna.

Nomaderna uppskattar i regel samhällsförändringar tack vare sin ”uppnådda identitet”, en självkänsla som de har hämtat ur utbildnings- och karriärprestationer och ger dem möjlighet att passa in var som helst. De bofasta har ”tillförda identiteter” som vilar mer på ort eller grupp och innebär att deras identitet lättare rubbas av snabba förändringar på dessa orter.

Klyftan mellan bofasta och nomader stämmer inte alltid med klyftan mellan hög och måttlig kognitiv förmåga (det finns naturligtvis nomader med genomsnittlig kognitiv förmåga och bofasta med hög kognitiv förmåga). Men mätt i det kognitiva elementets grad ser vi betydande överlappningar i de ”huvud”-yrken som nomaderna i regel arbetar i, liksom i de hand- och hjärtyrken som de bofasta vanligen utövar.

Nomadernas värderingar och prioriteter, som har kommit att dominera den moderna politiken och alla mittfärsans politiska partier, sammanfaller utedersägligen med värderingarna och prioriteterna hos dem med hög kognitiv förmåga. Och nomadernas svar på allt från social rörlighet till ökad produktivitet har varit detsamma: mer högre utbildning.

”Från samhällseffektivitetens synpunkt är kognitiv förmåga plus strävsamhet ett bättre urvalskriterium för högstatusyrken än ärvd jord eller kapital. Men det är inte nödvändigtvis rättvisare eller mer humant.”

Barnboks författaren och illustratören David Lucas har övertygande hävdade att samhället behöver kunskapsökningens kognitiva färdigheter men också hantverkarnas yrkesskicklighet och den emotionella intelligensen hos dem som utövar vårdyrken. Hand- och hjärtkompetens har

kroniskt undervärderats i den moderna världen, rubbat jämvikten i våra samhällen och alienerat miljoner människor.

Alla vill ha social rörlighet och intelligenta människor med vilken bakgrund som helst som tar sig så långt deras begävnings räckvidd, men dagens brittiska dröm har blivit alltför snävt definierad som studier vid universitet och sedan ett fritt yrke eller en karriär i förvaltningen. Detta är inte förvånande med tanke på att mer än 90 procent av parlamentets ledamöter har universitetsexamen.

I Storbritannien har man gjort diverse försök på senare år att erbjuda dem som har gått ut grundskolan lärlingsplatser och teknisk utbildning. Men de kan inte konkurrera med de högutbildades prestige, och följden är att ekonomin lider svår brist på folk med mycket viktiga yrkeskunskaper. Förra året började färre än 10 000 ungdomar som lärlingar på byggen samtidigt som hälften av Londons byggnadsarbetare är utlänningar.

Arbetena i socialvården, delar av sjukförsäkringssystemet, förskolor och barnomsorg är fortfarande undervärderade (och underavlönade) eftersom de brukade utföras gratis i familjens privata värld, huvudsakligen av kvinnor. De moderna kvinnornas jämställdhetsrörelse har gått in för att krossa glastak och konkurrera med männen på lika villkor som kräver hög utbildning och har inte sällan sett ner på arbeten och roller som förknippas med traditionell kvinnlig benägenhet för vård och omsorg. Det är en förklaring till krisen i vårdsektorn och till svårigheten att rekrytera sjuksköterskor.

Klarar sig – än så länge.

FOTO: ALAMY

Tendensen är att vi ska leva "huvud"-liv, och den förstärks av framstegen i teknik som reducerar utrymmet för manuella arbeten och förskjuter behovet av mänsklig kontakt eller tillhörighet till specifika platser. Det är den relativt sett undervärderade begåvningen för hand och hjärta som främjar tillhörighet och anknytning. (Den moderna besattheten av matlagning, i tv och tidningar, kan ha sin orsak i att många människor inte längre använder händerna i sitt arbete men fortfarande vill göra något nyttigt med dem.)

Över hela den utvecklade världen är mental hälsa den enda indikatorn på livskvalitet som *sjunker*. Mentalt välbefinnande är beroende av en känsla av att det man gör är meningsfullt och tjänar något syfte. Vi skapar mening och syfte med anknytning, tillhörighet, berättelser, kärlek. Och genom att gå utanför en snäv självkänsla: den säkraste vägen till mening med livet är självuppoffring, att ge åt andra.

Det finns inget som är andligen mer berikande än att ta hand om andra eller tillverka något med händerna. Det är behaget i att höra till, i att stå någon annan nära, behaget i att finnas till just här och nu, behaget i att vara mycket mer än ett frikopplat intellekt, en hjärna i ett laboratoriekärl.

Ändå är det abstraktion och avstånd som dominerar vår kultur. Tänk på de digitala jättarna Googles och Facebooks etos. Och när man blir en av alla andra kognitiva högpresterande lösgör man sig för det mesta från sina rötter. I ett tal 2017 yttrade den tidigare brittiska utbildningsministern Justine Greening följande: "Under alla år då jag växte upp i Rotherham strävade jag efter något bättre ... ett bättre arbete, egen bostad, ett intressant yrke, ett liv där jag mötte verkliga utmaningar ... jag visste att det fanns något bättre på annat håll."

Här har vi alltså en regeringsmedlem som tar för givet att det är svårt för en kompetent, ambitiös människa att leva ett tillfredsställande liv i en stad på 120 000 invånare (en halvtimme med pendeltåg från Sheffield). Det visar att något är fel i det moderna Storbritannien.

Många bofasta varken kan eller vill bryta upp och bli nomader, och under alla förhållanden kommer hälften av befolkningen alltid av logisk nödvändighet att befinna sig på den lägre delen av den kognitiva förmågans kurva. Men vi behöver alla känna att vi har en plats av värde i samhället även om vi inte är rörliga högpresterande.

Eftersom nomaderna i regel uttrycker sig tydligare och har lärt sig att sälla evidens, smickrar de sig med övertygelsen om att deras egna värderingar bygger på förnuft och erfarenhet och av den anledningen är moraliskt överlägsna. I själva verket är de precis lika mycket offer för grupptänkande som de bofasta, något som den konservative parlamentsledamoten Michael Gove påpekade i sitt kända uttalande om att Storbritannien "har haft nog av experter".

Den nomadiserande politiska klassen har härskat alltför mycket i sitt eget intresse och nonchalerat några av de bofastas grundläggande politiska åsikter: vikten av stabila bostadsområden

och säkra gränser, den enskilde medborgarens rättigheter som kommer före de universella, behovet av narrativ och erkännande för dem som inte utan vidare frodas i mer huvudbaserade ekonomier där kognitiv förmåga belönas.

Nu står vi där i Storbritannien med brexit och ett land mer splittrat än någonsin sedan 1970-talet, på grund av denna brist på empati för de bofastas världsåskådning. Räcker inte det mer än väl som bevis på den kognitiva förmågans begränsningar?

Hur kan vi då skapa en bättre balans mellan de tre h:n:na? Marknader reagerar inte enbart på tillgång och efterfrågan utan kan också avspejla samhällets värderingar och prioriteringar av olika verksamheter.

Politiskt tryck på dem som inte delar de högutbildade eliternas intressen bidrar till att driva på en förändring. Och det finns flera trender som visar att huvudet kan stå inför en jämnare tävlan med hand och hjärta.

En dystopisk trend finner vi i boken *The Shallows* av Nicholas Carr, nämligen att vi alla blir dummare av internet. Carr säger att ihållande exponering för internet ordnar om våra synapser och gör oss beroende av ständigt nya företeelser. Det kan leda till förbättringar på vissa områden, till exempel beslutsfattande och problemlösning, men i stort kommer det att medföra betydande för-

luster i språkhantering, minne och koncentration. (Belägg på senare tid för att Flynneffekten av ständigt stigande IQ-nivåer är på väg att vända kan stödja Carrs tes.)

Det finns två mer positiva trender som kanske kan bidra till att både hand och hjärta får en starkare ställning.

Den potentiella förstärkningen av handen, i varje fall i Storbritannien, härrör från en kombination av förändringar i sysselsättningsmönstret till följd av artificiell intelligens och nya invandringsmönster som ett resultat av brexit.

Tekniska förändringar och öppnare marknader har huvudsakligen berört medelhöga och lägre kognitiva arbeten de senaste fyrtio åren och orsakat en markant nedgång i manuella industriarbeten som kräver yrkeskunskande. Nästa våg av AI väntas emellertid få sin mest dramatiska inverkan på högkognitiva arbeten (åtminstone i kurvans lägre del) i redovisning, juridik, medicin och så vidare.

Den störning som välutbildade nomader får känna av kan leda till ny sympati för människor som uträttar relativt rutinarbetade hand- och hjärtarbeten, delvis därför att de som tidigare var revisorer och jurister kan stå där en vacker dag och utföra de sysslorna.

På grund av det utbredda motståndet mot historiskt stora invandringsströmmar i Storbritannien och på andra håll i den utvecklade världen blir det samtidigt svårare för arbetsgivare att anställa färdigutbildade personer från andra länder, särskilt i sektorn för manuella arbeten på medelhög teknisk nivå. Utbildningsmöjligheter och löner för sådana arbeten bör följaktligen ökas.

I vissa sektorer som IT och byggnads- och anläggningssektorn kan vi till och med få se en agitation av typen "ditt land behöver dig", där syftet är att ersätta invandrare så att sådana arbeten blir synligare, får högre prestige och blir bättre avlönade.

"Politiskt tryck på dem som inte delar de högutbildade eliternas intressen bidrar till att driva på en förändring. Och det finns flera trender som visar att huvudet kan stå inför en jämnare tävlan med hand och hjärta."

Respekt?

FOTO: ALAMY

Den sista positiva trenden, att hjärtarbetenas status höjs, hänger samman med två stora och oåterkalleliga trender: de allt fler äldre som kommer att behöva mycket mer vård under sina sista levnadsår och kvinnornas stigande makt.

Metoo-rörelsen som blottade rovdjursbeteendet hos män i underhållningsbranschen, politiken och på andra områden var välkommen, inte enbart för att den bidrog till att stävja sådant beteende utan också för att den manifesterar kvinnors makt. Den hade varit omöjlig för trettio år sedan, för då fanns det helt enkelt för få kvinnor i auktoritetsställning i medier och politik.

En av de viktigaste frågorna i det brittiska samhället i nästa generation är huruvida kvinnors höjda status i samhället kommer att driva fram betydligt högre löner och prestige i vårdeyrken som alltjämt mestadels utförs av kvinnor.

Kan metoo-rörelsen leda till en minimilön på 20 pund i timmen i vårdsektorn inom en överblickbar framtid? Eller bryr sig metoo-kvinnorna – högutbildade och aktiva i välvärlönde yrken – enbart om att spela på samma plan med män i motsvarande yrken? Står de alltför långt från intressena hos mer traditionsbundna kvinnor som arbetar deltid på vårdhem?

För att sammanfatta: kombinationen av kognitiv förmåga och intellektuella yrken som ett mått på ekonomisk och social framgång och övermakten hos liberala politiska intressen som hyllas av nomaderna har rubbat balansen i västerländsk politik. Missnöjet hos stora minoriteter, även majoriteter, i många länder är nära

förknippat med den sjunkande aktningen för hand- och hjärtyrken. Betoningen av ekonomisk ojämlikhet fångar inte fullt ut detta missnöje.

Vad kan vi lära av historien? Rådde bättre balans mellan huvud, hand och hjärta förr i tiden? Hur ska vi ställa oss till den viktoriaiska tiden som värderade intellekt men fäste större vikt vid karaktär och rättfärdighet? Kan det vara ett mönster för oss? Kognitiv förmåga förblir central för utvecklingen av den mänskliga civilisationen och alla samhällen vill fortsätta att stimulera den. Kan kognitiva eliter, och den liberalism som de har en benägenhet att framhäva, hållas tillbaka politiskt utan att det vållar ekonomisk och kulturell skada? Vad kan de kognitivt gynnade rimligen vänta sig och hur mycket makt blir de villiga att avstå från?

Intellektuella yrken är inte förutbestämda att bli mindre viktiga i våra kunskapsbaserade ekonomier, men det finns tecken på att handen och hjärtat kommer att återställas till positioner där de får större respekt. Politiken kräver redan en sådan rättning i leden.

David Goodhart är skribent och verksam vid den brittiska tankesmedjan Policy Exchange.

Översättning: Margareta Eklöf.

Genom att vara ständigt uppkopplade låter vi tekniken ta över våra liv och tankar. Följden blir att vi förlorar förmågan till reflektion och koncentration. Författaren och IT-kritikern **Nicholas Carr** varnar för en utveckling som löper amok.

Av Mats Wiklund

Det blir bara värre

Om tillmålet luddit riktats mot Nicholas Carr vet jag inte, men det skulle inte förvåna. I många år har han varnat för farorna med ett allt ökande beroende av internet. Enkelt uttryckt: det gör oss dummare. Idag börjar allt fler förstå riskerna – koncentrationssvårigheter, försämrade kunskapsinhämtning och social fragmentering – med att ständigt befinna sig online. Men för femton år sedan var Carr tåmligen ensam om att ana att allt inte stod rätt till. Istället dominerade övertygelsen om att internet var en gudagåva. Det glada budskapet som förkunnades löd att ju mer information och kommunikation till allt fler, desto bättre för mänskligheten. Bara bakåtsträvare och teknofober hävdade annorlunda.

Carr inbillar sig förstås inte för en sekund att internet kan eller borde försvinna. De maskinstormande ludditerna under industrialismens tidiga skede i Storbritannien slog sönder textilmaskiner i fruktlösa försök att rädda sina jobb. Men, resonerar Carr, varför inte uppmärksamma och erkänna avigsidorna medan tid är? Att till exempel dagens bilar är enormt mycket säkrare än för femtio år sedan har inte inneburit att de blivit färre. Men förbättringarna uppstod inte av sig själva utan var resultatet av information och påtryckningar.

Med artikeln "Is Google Making Us Stupid" i amerikanska *The Atlantic* sommaren 2008 (publicerad översatt i *Axess* nr 9/2008) fick Nicholas Carr sitt stora genombrott. Här lanserar han sina idéer om en utveckling som löper amok. All information som oavbrutet och blixtnsabbt sköljer över oss förändrar vårt medvetande och vårt sätt att tänka. Vi förlorar förmågan till reflektion och fördjupning. Vi blir mer inskränkta istället för mer upplysta.

Sedan dess har Carr låtit de röda ljusen blinka i artiklar och böcker och med tiden har avfärdandena och förlöjliganden blivit färre. Det finns också en växande insikt om att även sociala mediers utbredning och den ständigt närvarande mobilen har allvarliga avigsidor. Om detta och annat samtalade jag med Nicholas Carr på Engelsbergsseminarier om kunskap och information i juni.

MW (Mats Wiklund): Du sade i ditt anförande att under de senaste fem-tio åren har internet förändrat våra liv. Sedan lade du till "och det blir bara värre." Kan du utveckla det?

NC (Nicholas Carr): Man kopplade upp sig redan i början av 1990-talet men det var när bredband och internet blev vanliga i hemmen som den information som vi nu tar för given blev tillgänglig. Sedan dess har fördelarna och nackdelarna med tekniken blivit allt mer extrema. Och det har verkligen blivit tydligt under de senaste fem åren när folk bär med sig sina mobiltelefoner och är ständigt uppkopplade. Det första många gör numera när de går upp på morgonen eller innan de går till sängs är att kolla sina mobiler. Vi är alltså – och det visar forskning – intimt sammankopplade med tekniken under våra vakna timmar.

MW: Och det är något som oroar dig.

NC: När jag började skriva om internetns utveckling var de allra flesta oreseverat entusiastiska: "Vi har all den här informationen som varit så svår att få tag på!" Men efter ett tag insåg jag att det fanns problem med hur tekniken påverkade våra liv, våra tankar och hur vi kommunicerade med varandra. Och de problemen som jag uppmärksammade för ungefär tio år sedan har verkligen blivit värre.

MW: Du menar att utvecklingen har accelererat?

NC: Det är en teknik som utformas för att »

”

Vi är alltså – och det visar forskning – intimt sammankopplade med tekniken under våra vakna timmar.

”

När vi förmedlar en bild av oss själva, våra övertygelser och politiska åsikter utan personlig kontakt blir vi alltmer benägna att uppmärksamma vad som skiljer oss åt, istället för vad som förenar oss.

distrahera oss, avbryta oss och överbelasta oss med information. Men inte bara det. Det är en teknik som så vi använder så mycket, som i så hög grad blivit en del av våra liv, att vi får allt mindre tid och möjlighet att distansera oss från den och ägna oss åt reflektion och introspektion. Vi håller på att förlora förmågan att begrunda och kontempera.

MW: Som du nämner var till att börja med de allra flesta positiva till hur internet utvecklades medan du tillhörde en kritisk minoritet. Hur är det idag? Har fler börjat ta till sig dina argument?

NC: Ja, så är det. Men redan när min artikel i *The Atlantic* publicerades var debatten ganska polariserad. Visst. En hel del avfärdade mig och tyckte att jag hade missförstått och inte såg helhetsbilden. Men ganska många sade att "det här har jag också tänkt på men inte riktigt vågat eller kunnat uttrycka". Redan då varnade man alltså för vad jag kallar "a culture of distraction" och hur tekniken lägger beslag på vår tid och uppmärksamhet. Framväxten av sociala medier, Facebooks och Twitters inflytande, och det utbredda användandet av mobiltelefoner har skärpt situationen. Jag skulle vilja säga att under de senaste tre fyra åren har opinionen gått från på det hela taget positiv till bekymrad. Det finns en känsla av "vad har vi egentligen släppt loss?". Vi har tappat kontrollen över vår förmåga att använda tekniken. Men även om allmänheten har en mer negativ inställning har den inte ändrat sitt beteende.

MW: Och hur skulle vi kunna göra det? Vi har ju gjort oss helt beroende av tekniken. Vi lever med den och kan inte annat. I alla fall är det så vi resonerar.

NC: Det här handlar om mycket mer än självdisciplin och utfästelser om att inte vara lika mycket uppkopplad. För att överhuvudtaget fungera i samhället, på jobbet, i skolan och i kontakter med myndigheter måste man vara ständigt uppkopplad. En hel del människor skulle säkert vilja ändra sitt beteende men eftersom det förväntas av oss är det väldigt svårt.

MW: Det låter närmast ödesbestämt. Finns här inget hopp alls?

NC: Tekniken har på något sätt tagit över och dominerar tankesätt och beteende. Men i sådana situationer uppstår ofta motreaktioner – och de uppstår hos unga människor. Vilket i och för sig strider mot uppfattningen att unga lever i en sådan symbios med tekniken att de inte ens är medvetna om det.

MW: Kan man se tendenser till en sådan rörelseriktning?

NC: Det är möjligt – men långt ifrån säkert – att den här oron som allt fler av oss känner allt starkare kommer att omvandlas till en kulturell motrörelse där en betydande del av befolkningen, och säkert många unga, säger att vi inte vill leva så här. Jag skulle önska att så vore fallet, men än så länge ser jag inga tecken på det.

MW: I ditt anförande på Engelsbergsseminariet tog du upp två företeelser: att information likställs med kunskap och att kommu-

nikation likställs med samhällelig gemenskap. Varefter du hävdade att det är betecknande för en ganska farlig naivitet.

NC: Hela strukturen kring den uppkopplade världen, alla dess tillbehör, utformningen av sajter och appar och hur de fungerar, baseras på antagandet i både Silicon Valley och bland allmänheten att ju mer information människor får, desto klokare blir de. Den kompletteras av en annan och ganska snarlik övertygelse. Nämligen att ju mer man kommunicerar, ju mer man delar med sig av sitt liv, desto mer samhällelig harmoni. Men det är väldigt idealistiska antaganden. Samtidigt är det också utgångspunkten för hur Silicon Valley fungerar och resonerar. Det vill säga att man ser som sin uppgift att låta informationen flöda därför att det kommer att göra människor och samhället bättre. Men även om detta skulle kunna betraktas som nobelt är det trots allt så de tjänar pengar och problemet är att resultatet faktiskt kan bli det rakt motsatta. Att allt mer information på det kakofoniska sätt så som den kanaliseras genom våra datorer och mobiltelefoner faktiskt kan göra det svårare för oss att tänka djupt och långsiktigt. Vi får mer information men blir mindre insiktsfulla och får allt svårare att diskutera och tänka logiskt. Våra reaktioner blir alltmer känslostyrda.

MW: Och det framstår nu som alldeles uppenbart att känslostyrningen på sociala medier påverkar inställningen till dem som inte delar vår världsbild. Det nedslående förhållandet att ju mer vi vet om varandra, desto större utrymme för ökad misstro.

NC: Mer kommunikation kan i själva verket leda till mer polarisering. Problemet är alla dessa meddelanden som sköljer över oss men som aldrig förmedlas i riktiga möten där man ser varandra i ögonen och uppnår en grundläggande förståelse för varandras åsikter. När vi förmedlar en bild av oss själva, våra övertygelser och politiska åsikter utan personlig kontakt blir vi alltmer benägna att uppmärksamma vad som skiljer oss åt, istället för vad som förenar oss. Så som informationen nu är utformad kan därför mer information leda till mindre kunskap och mer kommunikation leda till ett mer aggressivt och fragmentiserat samhälle.

MW: Men är det möjligt att informationen kan se annorlunda ut?

NC: Ett problem som jag har varit inne på i mitt skrivande är att under datorernas hela historia har programmerare, ingenjörer och forskare försökt maximera informationsflödets hastighet. Det är så man förbättrar en dator och ett datanätverk. Då är det ganska naturligt att detta också blir utgångspunkten för en design och utformning av hur människa och maskin interagerar. Vilket i sin tur innebär att man måste ifrågasätta grunden för hur tekniken fungerar om informationen ska utformas på ett annat sätt. Vi skulle alltså låta informationen flöda långsammare eller avskräcka människor från att torgföra sina åsikter så snabbt utan att först tänka igenom vad de gör. Men det skulle innebära att man utformar en teknik som strider mot teknikens själva syfte.

MW: Forskning belägger nu vad du skrivit om och kritiserat under årens lopp, nämligen att internet försvagar vår konceptuella och kognitiva förmåga. Ju mer tid man sitter framför sin skärm översvämmad av information, desto svårare blir det att tänka igenom problem tålmodigt och koncentrerat. Men ny forskning visar också att på grund av vårt beroende av mobiltelefonerna har problemet fått andra och mer skrämmande dimensioner.

NC: De påverkar hur vi tänker även när de är avstängda. Delar av vårt medvetna är upptagna av att tänka på att man borde plocka upp mobilen och se vad som händer – för där finns ju hela tiden ny, viktig eller oviktig, information – eller också är upptagna av tankar på att avstå från den.

MW: När du påstår att mer och allt snabbare kommunikation varken gör oss mer toleranta eller bidrar till ökad samhällsgemenskap måste du ändå ha fått mothugg.

NC: Tanken att allt mer kommunikation på sociala medier kan

Tekniken har på något sätt tagit över och dominerar tankesätt och beteende.

FOTO: ISTOCKPHOTO

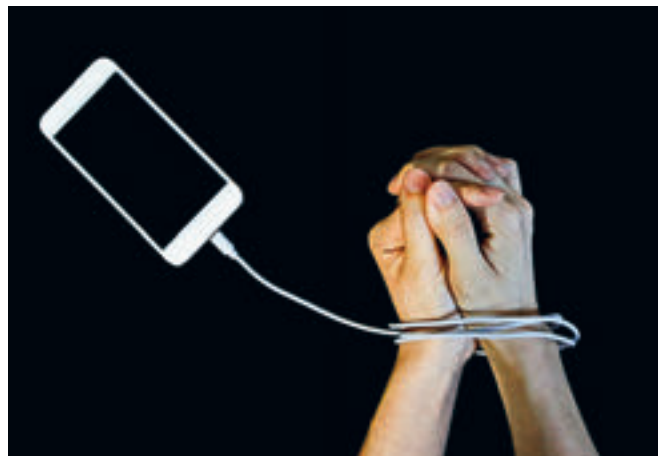

FOTO: ISTOCKPHOTO

leda till försvagad samhällsgemenskap har jag just börjat utveckla, än så länge finns alltså inte mycket kritik för mig att ta ställning till. Hypotesen att det sätt som all denna information förmedlas på underminerar vår kognitiva förmåga har kritiserats på två grunder. Det första är att det inte är sant. Att vi tänker lika djupt som förr och att informationen gör oss smarta. Men det är en uppfattning som blir allt svårare att försvara med tanke på hur mycket forskning som visar att det förhåller sig tvärtom. Det andra motargumentet är att det visserligen stämmer att vi håller på att förlora förmågan att kontempera och reflektera, but, that's the way it is! Historien visar att människor ändrat uppfattning om vad de värdesätter och anpassat sig efter nya förutsättningar. Och att detta är vad vi också nu gör. Det går inte att säga emot, eftersom det är sant. Vi anpassar oss. Om vilket jag bara kan säga att vi under den anpassningsprocessen riskerar att förlora något väldigt viktigt och centralt om vad det innebär att vara människa.

MW: Du anser att Marshall McLuhans analys av hur medierna påverkar oss och hans berömda slutsats att *the media is the message* är riktig.

NC: Marshall McLuhan hade många åsikter. Vissa har visat sig vara korrekta medan andra är helt uppåt väggarna. Men hans grundläggande insikt att det är hur kommunikationen är utformad, inte dess innehåll, som djupast påverkar oss stämmer. Och den är väldigt överförbar på internet, mobiltelefoner och sociala medier. Det är tekniken i sig, oberoende av kommunikationens innehåll, som influerar vårt sätt att tänka och som distraherar oss och gör djup-sinnigt tänkande svårare.

MW: Ett annat aktuellt begrepp som McLuhan lanserade var *the global village*.

Strukturen och utformningen uppmuntrar till kortsiktighet och snabba beslut: gilla eller attackera.

NC: Vilket var något som skrämde honom. På det sätt som han presenterar det kan man till att börja med tro att han är positivt inställd. Tack vare teknikens utveckling kommer vi alla över hela världen att veta allt om varandra och det blir som om vi levde i en liten by. Vilket ju låter trevligt. Men allt efter hand förstår man att

han tycker att bylivet är förfärligt: invånarna är fyllda av harm och förbittring, det finns inget privatliv och en tribalisering växer fram. Idag kopplar många samman *the global village* med dess positiva sidor, så som de föreställer sig dem, som ju baseras på antagandet att mer kommunikation kommer att föra oss samman. Men McLuhan menade att det är ett felaktigt antagande och att det

istället mycket väl kan leda till splittring.

MW: Med andra ord kan jag starta en Facebookgrupp, skriven på engelska, och rätt som det är börjar man hata mig i Bangalore eller i någon svensk småstad. Vi återvänder alltså samtalets inledning polariseringen: de som läser mig på Facebook har ingen aning om vem jag är men de utgår från det värsta eftersom de inte håller med om vad jag skriver.

NC: Strukturen och utformningen uppmuntrar till kortsiktighet och snabba beslut: gilla eller attackera. Det skapar ett väldigt emotionellt informationsflöde som förstör möjligheten att försöka sätta mig in i hur den här personen vars åsikter jag inte gillar resonerar. Istället blir det tumme upp eller ned och så ansluter vi oss till dem som med samma omedelbara reaktioner. Och det är vad som skapar polarisering och uteslutning.

Mats Wiklund är redaktör i Axess.

Världsdramat på Ven

Tycho Brahe var inte enbart en framstående astronom. Han skrev också dikter på latin, där han skildrade sin kosmologi.

Av Martina Björk

Tycho Brahe (1546–1601) har blivit känd för eftervärlden som en av historiens främsta astronomer. Men som den renässansmänniska han var hade han många talanger. En av dem var att dikta på latin.

Liksom andra adelsmän vid den här tiden hade Brahe drillats i en undervisningstradition där latin var huvudämnet. Vergilius, Horatius och Ovidius var de stora mästarerna som imiterades. En elev som hade genomgått detta skolsystem förväntades inte bara kunna läsa och skriva på latin, utan också att författa på vers.

Tycho Brahe följer tidens sed att dikta utifrån antika förebilder med mytologiska motiv. Tre av hans dikter sticker ut i fråga om omfång. Vad som är anmärkningsvärt med dessa – utöver deras längd – är att Brahe diktar om sin egen storhet och inkluderar sig själv i den antika mytologin. Samtidigt är det helt i renässansens anda. Tycho Brahe skapar en bild av sig själv som gudabenådad vetenskapsman som steg för steg blir mer och mer lik den gud som har utvalt honom.

Det var vid sin morbrors gods Herrevadskloster i det då danska Skåne som den 26-åriga Tycho Brahe gjorde sin revolutionerande upptäckt, när han år 1572 registrerade en supernova i stjärnbilden Cassiopeia. Därmed tvingades han att revidera Aristoteles teori. Upptäckten förutsatte nämligen en föränderlig stjärnhimmel, tvärt emot Aristoteles idé om eviga och orörliga stjärnor. Det var inte första gången någon ifrågasatte denna tvåtusenåriga

kosmologi: knappt trettio år tidigare hade Nikolaus Kopernikus presenterat sin heliocentriska världsbild som ställde Aristoteles geocentriska modell på ända. Tycho Brahe gick dock inte så långt som att godta Kopernikus teori i sin helhet, utan höll fast vid idén om Jorden i centrum.

Tack vare sin banbrytande insats inom astronomin förlänades Brahe ön Ven i Öresund av den danske kungen Fredrik II. Där lät han uppföra sitt slott Uranienborg (senare Uraniborg) och observatoriet Stjerneborg. Sina rön publicerade Brahe i skriften *De nova stella* (Om en ny stjärna). I en efterskrift till denna bifogade han den egenhändigt författade mer än 200 rader långa dikten ”In Uraniam” (”Till Urania”), där han på ett tämligen okonventionellt vis beskriver sitt vetenskapliga genombrott. Den utspelar sig vid Herrevadskloster, denna Danmarks bördigaste och ljuvligaste plats som enligt diktaren skulle kunna vara själva musornas hemvist.

I dikten uppenbarar sig faktiskt astronomens musa Urania, som hedrar den unge vetenskapsmannen med ett besök, som om hon vore en inspirationens sånggudinna i en antik skönlitterär text. Urania kommer med ett bud till Tycho Brahe och uppmanar honom att inte bli förskräckt. Han är kallad att vara i hennes tjänst.

Inledningen är en direkt referens till en dikt i Ovidius *Amores*, i vilken poeten överraskas av

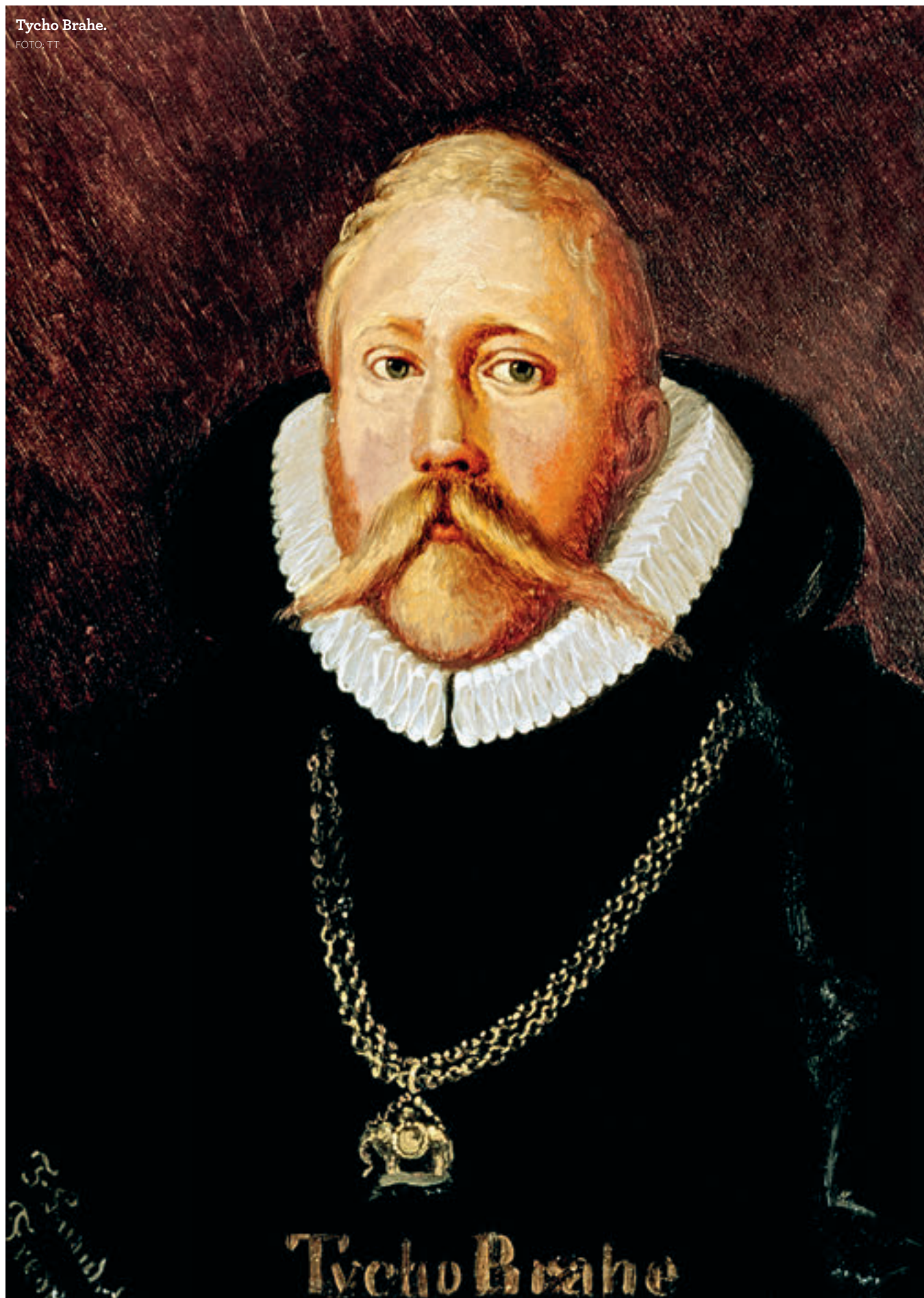
”I centrum placeras Tycho Brahe sig själv. Han är huvudperson i sitt eget världsdrama, han är solen i sin egen kosmologi – allt på den lilla ön Ven i Öresund.”

Elegins gudinna som befäller honom att dikta på elegiskt distikon (hexameter följt av pentameter). Detta versmått, som var det som Ovidius företrädesvis diktade på, är också det som Brahe använder. Brahe själv »

Martina Björk är fil dr i latin i Lund. Hon disputerade 2016 på en avhandling om Ovidius.

Tycho Brahe.

FOTO, TT

medgav att Ovidius var hans stora inspirationskälla som poet, och "In Uraniam" är full av ovidianska referenser. Uranias jordiska besök påminner även om bibliska uppenbarelser, inte minst Marie bebådelse. När Maria får sin kallelse att föda Guds son är det som bekant en ängel som bär bud och förmanar henne att inte vara rädd.

I en monolog ser Urania tillbaka på en svunnen tid då hon bemöttes med respekt, en tid som dessvärre är förbi. Hon berättar att hon satte sitt hopp till ynglingen Tycho (förnamnet Tycho får hädanefter beteckna diktjaget, medan efternamnet Brahe står för vetenskapsmannen utanför dikten), men att hon blev missmodig då hon noterade att han alltför ihärdigt ägnade sig åt alke-mi. Lyckligtvis, konstaterar hon nu, har han tagit sitt förnuft till fånga. Vidare hävdar hon att självaste Apollo har pekat ut Tycho för henne: *is fiet, dixit Apollo, tuus* – "han skall bli din, sade Apollo". Den unge vetenskapsmannen blir alltså handplockad av Apollo och får Urania som mentor. Under hennes vingar beskydd skall Tycho ägna sig åt astronomin, ja, bli dess räddare. När han upptäckte en ny stjärna gjorde gudarna detsamma. Han är deras nya stjärna, ett fynd. Musans uppenbarelse blir startpunkten för hans karriär.

När Urania försvinner därifrån stannar hon kvar i honom som gudomligt väsen, en kraft som skall hjälpa honom till storverk. Liksom Jesus gav lärjungarna den heliga Anden vid sin himmelsfärd, har Tycho från och med nu fyllts med gudomlig inspiration och makt. Hans begåvning är upplyft från det mänskliga och jordiska och har mer gemensamt med det gudomliga och himmelska.

Renässanstänkaren Paracelsus hävdade att Gud fanns i människan, men att det krävdes en utforskande människa för att förnimma det. Av dikten att döma har Tycho den förmågan. Han är en som hör till himlen, den himmel som han utforskar vetenskapligt. Att kartlägga världen och himlen och förstå alltings väsen förutsätter insikter i den gudomliga världen. Det ligger också i gudar-nas intresse att någon ägnar sig åt denna forskning.

Tycho fungerar sålunda som en assistent åt gudarna. Inte många människor är utvalda för denna uppgift. Tycho har en speciell gåva och är unik, vilket blir tydligt i orden: "Men få människor, ack alltför få, har den gode Apollo givit förmågan att betrakta det som Olympen består av." (*Sed pauci, heu nimium pauci, quibus almus Apollo Hoc dedit, ut videant id quod Olympus habet.*)

Tycho Brahe överför alltså antik mytologi till sin egen samtida verklighet. Han blir en del av den poetiska och vetenskapliga traditionen från antiken, en arvinge till Aristoteles, Ovidius och andra berömda greker och romare. Med sitt poetiska skrivan-de binder han samman världar. Det är en fusion som återspeglar Paracelsus idé om ett holistiskt makrokosmos där allting är förbundet och där mikrokosmos är en återspeglings av makrokosmos. Naturen ses som en gudomlig helhet med människan i centrum som interagerar med universum.

Men detta hör dikten till. I Tycho Brahes brev är det mytologisk-poetiska stoffet frånvarande. I ett brev från 1576, riktat till sin vän Johannes Pratensis, berättar Brahe om hur en kunglig ambassadör meddelar honom nyheten om det framtida observatoriet på Ven. Det hela återberättas objektivt och utan ingripande av någon gud.

Samma händelse finns emellertid också förlagd till poesin, återgiven i en brevdikt från 1585 till kanslern och mecenaten Niels Kaas. Den nästan 300 rader långa dikten avslutas med en inbjudan till kanslern att komma och besöka honom på Ven. Även om författaren riktar ett varmt tack till Kaas, är det Tycho som är den

egentliga huvudpersonen. Igen uppenbarar sig Urania, som i dikten är den som skänker honom ön. Tycho känner igen musan, namn mihi visa prius, "för hon hade visat sig för mig förut". Även denna gång blir han rädd, men lugnar sig när hon tilltalar honom med *alumne* – "lärjunge", tillsammans med vänliga ord. Hon frågar: "Vad tänker du på?" Det är en överflödiga fråga eftersom hon redan vet vad han har i sinnet. (En möjlig referens till Matteus 6.8, "er fader vet vad ni behöver redan innan ni har bätt honom om det".) Än en gång klagar Urania över sitt förlorade anseende. Den här gången, berättar hon, är det den högste guden Jupiter (vars favoritmusa hon är) som har utsett Tycho att återupprätta hennes heder: "Jag har här utsett åt dig en ung man som känner ansvar för stjärnorna. Tro mig: genom honom kommer din heder att återupprättas."

Jupiter har talat. Urania spår att Danmark genom Tycho kommer att tävla med Egypten, Syrakusa och Rom i fråga om vetenskaplig storhet. Det är inga dåliga anspråk. Urania skall få ett hem på Ven. Ven skall bli jordens navel och vetenskapens högborg med Tycho som den lysande stjärnan.

Men det är inte bara om sig själv och sin egen verksamhet som Tycho Brahe diktar. En person som flitigt gästade Uraniborg var alkemisten Erik Lange, som Brahe kallar "min närmaste vän" (*intimus meus amicus*). År 1584 skriver Brahe en kort dikt till Erik, i vilken han uppmanar sin vän att glömma sin fåfänga kärlek och istället rikta sin passion mot vetenskapen. Föremålet för Eriks kärlek var av allt att döma Brahes gifta lillasyster Sophie, som delade sin brors intresse för astronomi och tjänstgjorde som assistent i Uraniborg. När hon år 1588 blev änka efter sin make Otte Thott uppmuntrade hennes bror ett giftermål mellan henne och Erik. Två år efter Thotts död förlorar de sig, och fyra år senare, år 1594, skriver Tycho Brahe sin 600 rader långa elegi "Urania Titani", ("Urania skriver till Titan"). Även denna dikt är formulerad som ett brev. Den här gången är det Urania som skriver.

Förebilden var Ovidius diktsamling *Heroides*, i vilken femton kvinnor från den grekisk-romerska mytologin skriver brev till sina älskade. Något sätter käpparna i hjulet för en fungerande relation, vilket kvinnorna beklagar i sina långa brev. Penelope vädjar till Odysseus att komma tillbaka från kriget och ta sitt ansvar för hem och familj. Dido bönfäller Aeneas att strunta i sitt uppdrag att grunda ett nytt rike och istället stanna hos henne i Karthago. Medea sörjer att Jason har lämnat henne för en annan. Och så vidare. (Den danske latinisten Peter Zeeberg har i sin bok *Tycho Brahes Urania Titani. Et dikt om Sophie Brahe* (1994) nogsam-t gått igenom alla allusioner till Ovidius verk.)

I Tycho Brahes dikt är Urania arg på Titan för att han är borta från henne. Hon ber honom att komma hem från sin långa frånvaro. Hon är trött på att vänta och misstänker att han har träffat någon annan. Hon uttrycker sin längtan och ångslan och beskyller sin älskare för nonchalans och för att intressera sig mer för alke-mi än för henne. Det är uppenbart att det handlar om Sophie och Erik. Deras namn förekommer i sina latiniserade former *Sophia* och *Ericus*, växelvis med Urania och Titan. Eriks alter ego Titan syftar på titanerna, urvarer i den grekiska mytologin och söner till himmelsguden Uranos. (Grundämnet titan var ännu inte upptäckt, ej heller Saturnus måne Titan.) Vid tidpunkten för diktens tillkomst var Erik verkligen frånvarande, då han av ekonomiska skäl hade lämnat landet för att resa till Tyskland.

Det var inte ovanligt att medlemmar av samtidens italienska akademier tilltalade varandra med mytologiska namn. Det är

*"Liksom andra adelsmän
vid den här tiden hade
Brahe drillats i en
undervisningstradition
där latin var huvudämnet.
Vergilius, Horatius och
Ovidius var de stora mästarna
som imiterades."*

en tradition som Brahe och hans vänkrets tar efter. Tidigare i sin diktning har Brahe använt deras riktiga namn. Nu, däremot, tycks tiden vara kommen för honom att introducera familjemedlemmarna i sitt mytologiska projekt.

Urania-Sophie berättar att hon tilldelats namnet Urania av Apollo och att samme gud har givit sitt eget namn åt sin gunstling Tycho. Tycho identifierar sig alltså med Apollo – och vilken gud kunde passa bättre än personifikationen av ljus, sol, poesi och vetenskap? Därtill kommer att Apollo är siarkonstens gud, en konst som Brahe utövar när han genom Urania-Sophie ställer horoskop över Sophie, Erik, Tycho och Tage, Sophies son från det tidigare äktenskapet.

Att en renässansastronom sysslar med horoskop är inget konstigt, eftersom astronomi och astrologi vid den här tiden betraktades som samma vetenskap. Den omständighet att stjärntecken och planeter har hämtat sina namn från den grekiska mytologin gör att astrologin passar utmärkt in i Brahes litterära projekt; det gör det hela än mer lekfullt men också mer mångbottnat. Människorna på Uraniborg befinner sig i ett sammanhängande system med gudarna och universum. Planeternas position och deras rörelser utövar en direkt påverkan på Eriks och Sophies förhållande.

I dikten berättas att Solen avslöjade kärleksaffären mellan Mars och Venus, en allusion på berättelsen om den förbjudna kärleksförbindelsen mellan Mars (grekernas Ares) och Venus (grekernas Afrodite), beskriven av Homeros i *Odysséen*. Hos Homeros representeras Solen av Helios, men i en annan tradition är det Apollo. Kommentaren är möjligen en referens till att Brahe upptäckte Sophies och Eriks kärlek medan Sophie ännu var gift med Otte Thott.

Varför denna långa, och bitvis intima, dikt i systemens namn? Det kan tyckas en smula opassande. Men med sin ovidianska imitation ställer sig diktaren Tycho Brahe i direkt förbindelse med sin poetiska förebild. Tanken är, tror jag, att Urania-Sophie skall få samma status som Penelope, Dido och andra litterära hjälptinnor som Ovidius skriver om. Brahe tar det till och med ett steg längre, för Urania är ingen vanlig hjälptinna – hon är gudinna. Sophie tycks förkroppsliga idén om Urania. Det är som om Urania efter sina tillfälliga besök nu verkligen har slagit sig ned i sitt nya hem på ön Ven, i Sophies kropp.

Tycho Brahe ger sig in i en intellektuell lek där han målar upp en paracelsisk värld. I denna förening av verklighet, mytologi, vetenskap och poesi märks en gradvis utveckling. Som ung man upptäckte Tycho en stjärna – och sågs som gudarnas stjärna. Han utsågs till sin vetenskapliga mission av Apollo genom Urania och blev slutligen själv en ny Apollo. Genom Tychos försorg fick Urania tillbaka sin ära. Från att ha varit Uranias elev avancerade han till att bli hennes mästare och gav den rotlösa och förbisedda musan ett hem på Ven, den ö som han hade fått som belöning av henne. I dikten till Niels Kaas kunde Urania läsa Tychos tankar. Senare, i ”Urania Titani”, gjorde Tycho detsamma med Urania-Sophie, då han steg in i hennes medvetande och skrev en lång dikt utifrån hennes perspektiv.

Urania och Apollo, som såg den unge astronomens talang, har inkarnerat i Tycho och hans syster. De är i besittning av insikter i universums mysterier, som annars är dolda för vanliga människor. (Namnen Apollo, Urania och Titan användes också i brev mellan Tycho, Sophie and Erik.)

Ven och dess slott Uraniborg har blivit ett nytt Helikon med Apollo-Tycho som dess föreståndare. När Tycho Brahe uppförde sitt forskningscentrum på Ven var hans vision att det skulle bli ett

Tycho Brahes universum.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

nytt Parnassos, där musorna vistades. Så hette också slottets bibliotek *Musaeum*, musornas plats, och taket pryddes av en vindflöjel föreställande Pegasus, den bevingade häst som höll till på Helikon och som både har hamnat på himlen som stjärnbild och blivit en symbol för skaldekunst och inspiration.

Tycho har uppnått det främsta och yppersta målet för människan genom ”att ha underkastat himlarymden med hjälp av sitt intellekt”, *Ætheraque Ingenio supposuisse suo*. Han och hans familj är ”lika de upphöjda gudarna”. Processen startade i och med att Urania lämnade sin gudom, sin *numen*, inom honom. Det var ett ögonblick med bibliska pretentioner, med element som uppenbarelse, himmelsfärd och tankeläsande. Tycho är utvald av himlen att utforska densamma.

Brahe väver en gobeläng av mytologi, astrologi och astronomi i sitt Uraniborg på Ven. Grekiskt och romerskt arv integreras med arbete och privatliv. Gränserna mellan verklighet och fiktion, människor och gudar är flytande. Denna färgsprakande gobeläng återspeglar renässansens och Paracelsus idé om makrokosmos, där Människan, i sig själv en mikrokosmos, är placerad i centrum av en gudomlig helhet och samverkar med hela universum, ett universum som är fullt av symboler där allt hänger samman.

I centrum placerar Tycho Brahe sig själv. Han är huvudperson i sitt eget världsdrama, han är solen i sin egen kosmologi – allt på den lilla ön Ven i Öresund. ✨

”Tack vare sin banbrytande insats inom astronomin förlänades Brahe ön Ven i Öresund av den danske kungen Fredrik II.”

LITTERATUR

Sjömannens skräckfärd

Den nya översättningen av Coleridges *Balladen om den gamle sjömannen* är på många sätt utmärkt, skriver **Alfred Sjödin**.

I DEN ANTIKA litteraturen beskrivs ibland sjöfarten som en överträdelse av de gränser som har satts av gudarna, ett gammalt tabu som då sedan länge hade brutits. Genom sin teknik hade människan bemästrat ett främmande element och sammanbundit de länder som tidigare hade skilts åt av vattnet. Och då man är ombord på en båt, guppande på ett element som inte är ens eget och som endast motvilligt tycks vilja bära en, är det lätt att förstå upphovet till denna känsla. Kanske baseras något av laddningen kring flyget idag – den särskilda rädsla vissa kan känna inför att flyga och debatterna om dess miljöpåverkan – på en liknande känsla av att man gör något onaturligt, att man har överskridit en gräns.

När Samuel Taylor Coleridge skrev sin ballad om en gammal sjömans skräckupplevelser på haven, *The Rime of the Ancient Mariner*, var det mot bakgrund av en strålande serie av sådana överträdelser. 1700-talets upptäcktsresor drevs, till skillnad från exempelvis spanjorernas härjningar i Sydamerika, inte *enbart* av vinningslystnad. Det rörde sig om systematiska företag som syftade till att nå en så fullständig kunskap som möjligt om länderna på jorden, om deras djurliv, deras växter och om de människor som bodde där. Att på detta sätt mäta världen var också att beröva den dess förtrollning. Där tidigare seklers resenärer gärna berättat sagor om de vidunder de hade mött i fjärran länder, var man nu mån om att ge rationella förklaringar till det man observerade och att inlemma exotiska fakta i de vetenskapliga tankesystemen.

DEN LITTERÄRA ROMANTIKEN kom bland annat att innebära en återkomst för de känslor som man då hade utestängt: skräcken, undran, känslan av att världen inte ryms inom eller enkelt kan neutraliseras av det mänskliga förnuftet. Denna rörelses begynnelse i England kan dateras till den samling i vilken *The Rime of the*

Ancient Mariner först publicerades: *Lyrical Ballads*, som Coleridge tillsammans med William Wordsworth gav ut 1797.

The Rime of the Ancient Mariner, eller *Balladen om den gamle sjömannen* som den heter i Axel Englunds nyöversättning (Ellerströms förlag) är en berättande dikt, och som sådan i princip möjlig att sammanfatta. Men då det är välkänt att parafrasera får det sublima att låta idiotiskt, räcker det med några hållpunkter. Dikten skildrar hur en bröllopsgäst hejdas av en vilt stirrande gammal sjöman som håller kvar honom och tvingar honom att lyssna på hans historia, om hur han har färdats med ett skepp, dödat en albatross som har slagit följe med sjömännen och därefter kastats in i en marträmslik resa runt haven, i en lång spiral av fruktansvärda andesyner och outhärdliga väderförhållanden. Förbannelsen bryts slutligen genom att sjömannen sonar sitt brott och försonas med skapelsen. Han får åter sätta fötterna på fast mark, men döms att likt den vandrande juden ständigt driva runt och berätta sin historia för de människor han träffar på.

DIKTEN ÄR SKRIVEN i samma enkla folksästil som präglar samlingen *Lyrical Ballads* som helhet. De korta stroforna med sina vardagliga ordval betecknade då en revolt mot idén om ett poetiskt språk så som det hade kodifierats av 1600- och 1700-talets smakdomare. Formspråket var på sitt sätt ett bidrag till tidsålderns revolutionära tendenser: det visade på ambitionen att minska klyftan mellan skilda samhällsklasser. I sina dikter om det enkla folkets omständigheter, om promenader i skogen och naiv fromhet, strävade Wordsworth efter att visa hur det låga och det höga hängde samman. Coleridge avvek dock från denna form av idealistiskt socialreportage genom sin dragning till det exotiska och demoniska. I den opiumrusiga *Kubla Khan* skulle han skapa en av roman-

En dekadent John Bauer

64 Hillevi Hellberg tittar på Tyra Kleen

En nödvändig strid

66 David Andersson minns Per Ahlmark

Engelskans farliga dominans

68 Charlotta Seiler Brylla om språkpolitik

Teckningarna som försvann

70 Bo G Hall om en viktig historisk källa

Krönika

71 Marcus Nilsen varnar för statlig aktivism

I korthet

71 Jakob Sjövall minns Vladimir Vojnovitj

tikens mest visionära dikter. Men medan denna är diffus, kan dikten om sjömannen sägas präglas av en balans mellan det folkliga och det fantastiska: den primitiva berättartekniken med dess avsaknad av psykologi blir den perfekta formen för den hallucinatoriska färden över haven.

DIKTENS MEDRYCKANDE RYTM får oss att utan vidare acceptera det orimliga och att inte ifrågasätta logiken bakom de skildrade handlingarna eller händelserna. Från den märkliga upptakten via det omotiverade

mordet till kosmos omvandling till kaos framskrider berättelsen med drömmens automatiska övertalningsförmåga. Mordandet av albatrossen och det påföljande straffet blir det mörka mysterium som dikten kretsar kring, och som lockar till allegoriska utläggningar om naturens kraft och människans högmod. Diktens sensmoral ger också argument för en kristet ekologisk läsart, men man bör påminna sig att ordet förs av den traumatiserade och psykotiske sjömannen. Behållningen bör kanske hellre sökas i diktens gestaltning av männis-

Den primitiva berättartekniken med dess avsaknad av psykologi blir den perfekta formen för den hallucinatoriska färden över haven.

>>

kans utsatthet i ett universum där vårt eget inre är lika svårbegripligt – som yttervärlden. Axel Englunds efterord till utgåvan, i verkligheten snarare en akademisk artikel, visar på intressanta tolkningsmöjligheter i ljuset av nyare teorier om kultur och ekologiska sammanhang.

En stor del av diktens dragningskraft ligger just i denna kombination av det enkla och det sofistikerade. Den är lättförståelig men också mångtydig, och skrivsättet präglas av en balans mellan naivitet och beräknande konstfullhet. Även det nästan tautologiska känns helt rätt:

*Day after day, day after day
We stuck, nor breath, nor motion;
As idle as a painted ship
Upon a painted ocean.*

Denna enkelhet tycks göra dikten på en gång lämplig och olämplig för att översättas. Å ena sidan finns inga större svårigheter med att approximeras originalens mening, å andra sidan krävs en verkligt tonträffande omdiktning för att inte företaget ska kännas lönlöst. Man kan jämföra med en annan poet som Heinrich Heine (senast översatt av Malte Persson 2015), vars dikter inte är svåra i gängse mening men där översättaren måste lyckas återge deras underliggande hållning genom nyanser i versmusiken. Hur klarar då Axel Englund denna utmaning? På det stora hela utmärkt väl. En jämförelse mellan översättningen och originalet – vilken vägar nog inkluderas i utgåvan – visar på många eleganta lösningar och välavvägda kompromisser mellan meningen och rytmen.

MAN KAN NOTERA att den engelska romantiska poesin numera nästan i dess helhet finns i moderna svenska översättningar. Efter Gunnar Hardings trilogi av synnerligen välgjorda introduktioner och översättningar (*En katedral av färgat glas, Och drog likt drömmar bort, Där döda murar står*) var det väl främst Coleridges dikt om sjömannen som saknades.

Man kan naturligtvis fråga sig om huruvida dessa översättningar behövs, då ju de flesta svenskar läser engelska. Men det vore att missförstå deras betydelse. De bidrar till att hålla igång en dialog mellan de på en gång så lika och olika svenska och engelska språken på skilda stadier av deras historiska utveckling. I en annan dikt än den som här diskuteras använder Coleridge ordet "tairn", vilket nog kan få även dem med engelska som modersmål att sträcka sig efter ordboken. Men en svensk behöver egentligen bara lyssna sig fram till vad som döljs där: det vackra ordet "tjärn". ✨

KONST

En dekadent John Bauer

Tyra Kleen uppmärksammas med en utställning på Thielska galleriet. Kanske är tiden mogen att återupptäcka fin de siècle-konstnärerna, skriver **Hillevi Hellberg**.

TYRA KLEEN VAR konstnär, adelsfröken, ogift, ekonomiskt oberoende samt enligt hennes egna ord "vagabond och äventyrares av födsel och ohejdad vana". Hon föddes 1874 som tredje barnet i en diplomatfamilj, vilket innebar en kosmopolitisk och mångspråkig barndom präglad av resor. Som ung kvinna studerade hon måleri utomlands, främst i Tyskland men även Paris; hon bosatte sig sedermera i Rom där hon mognade som konstnär och producerade de dekadenta litografier som kanske är hennes främsta bidrag till konsthistorien. I Sverige är vi inte bortskämda med dekadenter och symbolister, än mindre med bra sådana, så det finns all anledning att glädjas åt den pågående Kleenutställningen på Thielska galleriet där allt från litografier till porträtt och studier av rituell dans i Indonesien presenteras. År 2016 kom också boken *Tyra Kleen*, med kapitel av Niclas Franzén, Kerstin Gullstrand Hermelin, Elisabet Lind och Karin Ström Leander. Kanhända är tiden nu mogen att återupptäcka och återerövra fin de siècle-konstnärerna, kanske kan man dra paralleller mellan ett instabilt sekelskifte och ett annat.

KLEEN STOD FRÄMMANDE inför den modernistiska riktning konsten hade tagit. Några månader före hennes död 1951 valde hon att testamentera hela sin kvarlåtenskap till Riddarhuset med villkoret att inget fick röras förrän femtio år efter hennes död. Lärar på lärar med tavlor, manuskript, brev och dagboksanteckningar stod att finna när vindsrummet öppnades upp 2001 och ett konstnärskap väcktes ur sin törnrosasömn. Här finns en guldgruva som förhoppningsvis kommer att sysselsätta forskningen i många år framöver.

Det finns en dubbelhet i Kleens liv och konst. Å ena sidan är hon en dam av värld som deltar i umgängeslivet och rör sig i såväl de salonger hennes börd gett henne tillgång till som artistiska bohemkretsar, vilket hennes dagböcker och halvt självbiografiska romaner berättar om. Å andra

sidan är hon en solitär som oförskräckt ger sig ut på äventyr och långresor i Asien. Rom framför Paris, Österlandet hellre än Europa. Det är först när hon lämnat Paris, sekelskiftets kulturella huvudstad, som hon till fullo kan bejaka de idéer hon kommit i kontakt med där. På ett personligt plan handlar dessa idéer om ett andligt sökande som för henne in i teosofi, spiritism och österländska religioner. Konstnärligt handlar det om symbolismen.

SYMBOLISMEN SOM KONSTRIKTNING måste förstås som en reaktion på en materialistisk och positivistisk människo- och samhällssyn. Ett slags konstnärlig strategi för att hantera en värld under våldsam omdaning i och med industrialisering, demokratisering och sekularisering. 1890-talets poeter och konstnärer har en akut känsla av att något håller på att gå förlorat, att man befinner sig i ett skymningstillstånd av förfall och kris. Om dekadenterna väljer att strunta i världen och istället drömma violetta opiumdrömmar i de artificiella paradisen eller förlora sig i köttslig njutning och morbida bilder är symbolisternas strävan att genom språket nå en verklighet som är verkligare än vår egen. Det är ingen klart definierad skola utan snarare i flera konstnärskap återkommande idéer och uttrycksmedel, ett slags språklig och konstnärlig idealism inspirerad av Platon eller kristen mystik.

Hos Tyra Kleen antar denna symbolismens klara längtan efter det sanna ett slags sagokaraktär. I hennes litografier får jugendkvinnorna med sitt karaktäristiska slingrande hår sällskap av fauner och satyrer, av monster och milda groteskerier. På Thielska galleriet kan man gärna kombinera sitt besök på Kleenutställningen med att gå till Carl Larsson-rummet. Här återser vi blommorna och jugendslingorna – inte minst i Larssons skiss för porträttet av Signe Maria Thiel – men allt är klart och lätt och transparent. Kleens litografier är besläktade med dessa, men tömda på färg, i

dem är det bara blodet som rinner rött och solnedgången som lyser rött. Man får känslan av en pervers Carl Larsson, en dekadent John Bauer.

KLEENS METOD BESTÅR i att arbeta med linjer och kompositioner. Bilderna är alltid noggrant uttänkta och väl genomförda. Hon skissar upp de enskilda detaljerna, arbetar

En beslutsam kvinna som i kraft av sitt ekonomiska oberoende kan följa sitt konstnärliga kall; fri från äktenskap och man, självvalt barnfri och religiöst sökande efter att ha avsvärjt sig kristendomens patriarkala ok.

om dem tills hon är nöjd och sätter samman dem till en färdig komposition. Hon utgår från såväl påklädda som nakna modeller, levande som döda. Speciellt intresserad är hon av händernas uttrycksfullhet – vilket skulle vara henne väl till gagn när hon senare kom till Java och Bali och möttes av en rituell danskultur där all vikt lades vid händernas rörelser och positioner. Det är också dessa hennes etnografiska dansetyder som på 1920-talet ger henne internationell ryktbarhet. Hennes intresse för kroppen, och kanske i synnerhet kvinnokroppen, har tolkats i ljuset av att hon som ung egentligen önskade bli skulptör. Frågan är om det inte snarare är en annan konstform som ligger till grund för detta intresse.

TYRA KLEEN HÖLL dansen för den högsta av konstnärliga uttrycksmedel och det är på sätt och vis tidstypiskt. Det är i 1890-talets Paris som Oscar Wildes och Gustave Flauberts Salome dansar de sju slöjornas dans. På kabaréer som *Folies Bergère* dansas cancan och några år in på 1900-talet gör Serge Diaghilews Ballets Russes (Ryska baletten) succé med dansare som Anna Pavlova, Vaslav Nijinsky och senare Ida Rubenstein. Den som dock torde gjort störst intryck

på Kleen var den legendariska Mata Hari. Kleen förnöjde själv sina medpassagerare med improviserade dansnummer på sina långfärder österut med båt.

Kanske skall man förstå detta som ett sätt att hantera symbolismens inbyggda problem. Sekelskiftets kris är inte bara ideologisk och religiös utan även språklig. Till skillnad från romantikerna vid seklets gryning har man tappat tron på sina verktyg. Hur skall man kunna skriva sanningsenligt med ett bristfälligt medium, hur skall det kunna bli annat än skuggors skuggor på den berömda grottväggen?

I Kleens verk är aldrig kvinnokroppen – inte ens när den avbildas i ett av sekelskiftets älsklingsmotiv: blomsterkvinnan – förtingligad. Den är naturligtvis estetiserad, men det finns alltid en rörelse i linjerna. Såväl *Solrosflickan* (1898) som *Orkidéer* (1907) är utpräglade danserskor i full rörelse. Dansen blir ett försök att frigöra kroppen från dess materialitet.

Hos Tyra Kleen hittar man, av förståeliga skäl, inget av den syfilisanstrukna kvinnofientlighet man kan finna i hennes samtida konstnärskollegers bildvärldar. Vi befinner oss mycket långt från Munchs vampyrkvinnor eller von Stucks fresterskor. När hon väljer att illustrera och låta sina verk vila på Baudelaires diktning – som i många avseenden präglas av misogyni – överförs inget av detta in i Kleens bildkomposition. Hennes visioner är aldrig i första hand hotfulla eller groteska, det är ett annat slags skevhet som ändå inger betraktaren ett obehag. Likt hennes manliga kolleger knyts dock hennes verk samman i en längtan efter och rädsla för ett och samma. Men hos Kleen är det inte Kvinnan utan uppgivandet av friheten och oberoendet som utgör både hotet och hoppet. De älskande i hennes illustration till Baudelaires dikt *La chevelure* förlorar sig följaktligen vållustigt och drucket – men ömsesidigt – i lockarna som slingrar sig kring dem som äspingar. Det är själva föreningen som är den förrädiska och hotfulla lockelsen.

DET ÄR FRESTANDE att i Tyra Kleen se ett slags sekelskiftets feministiska idealbild. En beslutsam kvinna som i kraft av sitt ekonomiska oberoende kan följa sitt konstnärliga kall; fri från äktenskap och man, självvalt barnfri och religiöst sökande efter att ha avsvärjt sig kristendomens patriarkala ok. Men som människa får hon betala ett pris. Kleens bilder och texter uttrycker en längtan efter kärlek och ömhet, efter andlig hemvist. Det är denna motsättning mellan längtan och avståndstagande som ger hennes precisa och dekorativa jugendlinjer en oroande dissonans, en djupdimension som är svår att värja sig emot och skaka av sig, också långt efter att man lämnat utställningssalarna. ✨

Per Ahlmark.

FOTO: PAUL HANSEN/TT

HISTORIA

En nödvändig strid

I sina brevväxlingar kunde Per Ahlmark visa hela sitt register. Där skrev han om poesi och döden, liksom om sitt motstånd mot diktaturer och antisemitism, skriver **David Andersson**.

PER AHLMARK (1939–2018) tänkte ofta på döden. Det framgår till exempel av hans brevväxling med Georg Klein, *Motståndet. Arton brev om död och liv* (1991). När den inleds i mars 1987 håller Ahlmark på att tillfriskna från en svår sjukdom. Och han funderar på hur det skall bli när han dör: ”Sorgen hos de nära och skadeglädjen hos antisemiterna, de okänsliga nekrologerna [...] mina böcker som gulnar på vännernas hyllor och slängs vid kommande arvsskiftet, en sida då och då hos trista statsvetare som måste forska fram sina detaljer för att bli docenter, några formella rader i ett uppslagsverk – innan allt bränns sönder i den stora atomsmällen.”

Mellan Ahlmark och Klein finns en stark värdegemenskap. Men i synen på döden skiljer de sig åt. Medan Ahlmark ser den som något outhärdligt har Klein en avspänd, naturvetenskaplig, inställning. Klein konstaterar att vi inte känner oss sorgsna över att vi inte levde under antiken, därför bör vi inte heller sörja över att vi inte kommer att leva långt in i framtiden. Ahlmark har svårt att förstå detta och undrar: Om inte döden är en tragedi, varför har Klein då valt att bli cancerforskare? Samtidigt misstänker han att det bakom Förintelseöverlevaren Kleins besatthet av arbete – han pluggar glosor när han rakar sig och läser när han promenerar – finns en känsla av att ha fått livet till skänks.

I juli 1987 skickar Ahlmark ett brev från Tel Aviv. I Israel blir frågorna om liv och död mer hanterliga och hans dödsskräck mindre. Kanske, tänker han, beror det på att man här pratar öppet om dessa ting. Överhuvudtaget känner han sig mer hemma i Israel: ”Den enda plats i Stockholm där jag numera känner mig hemma är Huddinge sjukhus. Där kan de skilja mellan existensen och bagateller. Annars i vår stad är ingenting viktigare än någonting annat.” Ahlmark exemplifierar med att Justitieombudsmannens fusk med sitt kontokort anses vara en större skandal än Jan Myrdals hyllningar till Mao och Pol Pot.

DET ÄR EN typisk Ahlmarkspassage, som kombinerar hans engagemang i de existentiella frågorna med närheten till staten Israel och avskyn för diktaturerna och dess medlöpare. Med denna inriktning var det inte märkligt att han lämnade partipolitiken innan han hade fyllt 40.

Ahlmark gjorde förvisso en historisk insats 1976 när han som Folkpartiledare, tillsammans med Thorbjörn Fälldin (C) och Gösta Bohman (M), bildade en borger-

lig regering efter 44 år av nästan oavbrutet socialdemokratiskt styre. I sin memoarbok *Gör inga dumheter medan jag är död!* (2011) avslöjade han ett hemligt möte som han hade hållit med Fälldin precis efter valet. Fälldin frågade honom om han ville bli utrikesminister. Om Ahlmark hade fått den posten skulle han ha drivit en tydlig, prodemokratisk linje, i konflikt med den tidigare socialdemokratiska utrikespolitiken. År 1975 hade Olof Palme besökt Kuba och uttryckt beundran för diktatorn Fidel Castro. Ahlmark var övertygad om att en sådan liberal utrikespolitik inte skulle ha fått stöd av de andra borgerliga partierna. Han tackade därför nej och blev arbetsmarknadsminister istället.

MEN AHLMARK VAR betydligt mer intresserad av konflikten mellan demokrati och diktatur än av arbetsmarknadsfrågor. Den gråa, kompromissökande, vardagspolitiken passade honom inte i längden.

Den enda plats i Stockholm där jag numera känner mig hemma är Huddinge sjukhus. Där kan de skilja mellan existensen och bagateller.

Efter att ha lämnat politiken kom Ahlmark ofta att beskriva sin olust över det torftiga språket, det mediala spelet och de många sammanträdena. Han återfick tonårens entusiasm för poesi. I ett brev till Lars Gustafsson 1981, som finns med i *Frihet och fruktan* (1985), skriver han: ”Sen årsskiftet har jag läst ungefär en diktsamling om dagen, eller rättare sagt om natten. Som alkoholisten griper efter flaskan har jag sjunkit ner i poesin [...] För mig bryter dikten upp det språk som nu i 25 år kanske varit något av en tvångströja för mig.”

Tranströmer och Ekelöf blev nu ständiga följeslagare. En dikt som av naturliga skäl tilltalade Ahlmark var Tranströmers ”Schubertiana”, med dess udd mot revolutionsromantiker. (”De som sneglar avundsjukt på handlingens män, de som innerst inne föraktar sig själva för att de inte är mördare.”) Den lästes på Ahlmarks begravning i Eric Ericsonhallen i juni.

Brevväxlingarna med Gustafsson och Klein är centrala i Ahlmarks författarskap. Där kunde han visa hela sitt register, han skrev om poesi och om döden, liksom om sitt motstånd mot diktaturer och antisemitism.

Även om Ahlmarks tonfall kunde skrämma bort vissa läsare var han också en dialogmänniska. Jag blev vän med honom i slutet av hans liv, vi hade många långa telefonsamtal. Det var alltid stimulerande. Ahlmark var en mycket generös person, alltid uppmuntrande när det gällde mina böcker och artiklar. Då var han märkt av stroke, han kunde inte längre skriva på dator och hade svårt att minnas namn och siffror. Trots detta lyckades han slutföra sina memoarer, vilket visade på en stor viljestyrka.

Ahlmark hoppades kunna fortsätta skriva och skickade mig en plan på en bok med arbetstiteln *Till frisinnets lov*. Den skulle mest bestå av gamla artiklar, men det fanns också skisser till nya texter. De olika ämnena visade på Ahlmarks bredd. Han ville skriva om sin relation till filmregissören Andrej Tarkovskij, som hade vistats hos honom under ett par veckor. (I Tarkovskijs *Martyrologion. Dagböcker 1970–1986* nämns Ahlmark på flera ställen, och Tarkovskij beskriver honom som ”en mycket bra person”).

I ett annat utkast jämförde Ahlmark Olof Palmes och Ingvar Carlssons debattstilar. Han var kritisk mot Palmes utrikespolitik och tyckte att Carlsson var en bättre statsminister. Men han föredrog Palmes engagerade debattstil framför Carlssons själlösa: ”Carlsson var som en maskin på tomgång. Palme kändes däremot som en aggressiv och svårstyrd konstnär i sina formuleringar.”

AHLMARKS FRÄMSTA DECENNIO som författare var 1990-talet. Då utkom alltså brevväxlingen med Georg Klein. År 1992 gav han ut ett urval Tingstentexter, *Tyranniet begär förtroende*. Herbert Tingsten fick nu en remarkabel renässans i svensk offentlighet. Även hans memoarer kom i nytryck och i en volym samlades de sena, fina, tankeböckerna, med efterord av Ahlmark.

Mötet med Tingsten var livsavgörande för Ahlmark. Redan som tonåring hade han fått stöd av DN:s fruktade chefredaktör när han kämpade mot den obligatoriska morgonbönen i skolan. Med Tingsten delade han både dödsångesten och de liberala grundvärderingarna. Båda såg kampen mellan demokrati och diktatur som den viktigaste politiska frågan. >>

Ahlmark träffade en öm punkt hos 68-vänstern, vars självbild har varit starkt idealiserad.

Deras världsbild präglades starkt av 1900-talets totalitära ideologier, nazismen, fascismen och kommunismen. "Auschwitz är början på en ny tideräkning", skrev Ahlmark till Georg Klein. Därför blev försvaret av Israel och det judiska så centralt. År 1983 grundade Ahlmark Svenska kommittén mot antisemitism.

DETTA INNEBÄR DOCK inte att Ahlmark alltid skulle ha försvarat Israel, vilket brukar påstås. Den som läser hans böcker finner att han ofta kritiserade bosättningspolitiken och överhuvudtaget var negativ till premiärministern som Begin, Shamir och Netanyahu. År 1970 gav han, tillsammans med Ernst Klein och Thomas Hammarberg, ut boken *Det hatade Israel*. Det var den första bok på svenska som förespråkade att en palestinsk stat skulle bildas bredvid Israel. Det var då en originell tanke, äldre Israelvänner som Tingsten hade ingen förståelse för den palestinska nationalkänslan. Samtidigt var den svenska Palestinarörelsen vid denna tid motståndare till en tvåstatslösning eftersom man inte erkände den judiska statens rätt att existera.

Tingstenvolymen följdes av *Vänstern och tyranniet* (1994), där Ahlmark var ofin nog att citera vad ett antal uppburna politiker och debattörer hade sagt om olika diktaturer. Ahlmark träffade en öm punkt hos 68-vänstern, vars självbild har varit starkt idealiserad. Resultatet blev att Ahlmark sällan bemöttes i sak utan med hån och personangrepp. När den uppföljande boken *Det öppna såret* kom ut 1997 skrev socialdemokraten Anders Ferm en besynnerlig recension i *Sydsvenskan*. Istället för att redogöra för bokens innehåll valde han att häna Ahlmarks utseende; han beskrev honom som "tunnhårig, mager och likblek".

Ahlmarks försvar för demokratin kan av vissa läsare uppfattas som självklart, närmast banalt. Den som har tagit del av Jan Myrdals hyllningar till Pol Pot, Olof Lagercrantz försvar av Mao, Göran Palms avvisande av demokratibegreppet och Sven Lindqvists relativisering av Förintelsen vet hur nödvändig Ahlmarks strid var. ✿

SPRÅK

Engelskans farliga dominans

Riksdagspartierna använder inte ordet "språkpolitik", trots att det är ett viktigt politikområde. Till exempel borde ytterligare ett språk bli obligatoriskt i skolan, skriver **Charlotta Seiler Brylla**.

EN SÖKNING PÅ ordet "språkpolitik" i de åtta riksdagspartiernas valprogram ger inga träffar alls. Betyder det att språkpolitiska frågor inte spelar någon roll? Olle Josephson, som just har utkommit med boken *Språkpolitik* (Morfem), menar att de finns inbäddade i andra politikområden, bland annat i partiernas utbildnings-, integrations- eller utrikespolitik. Det är alltså själva begreppet språkpolitik som inte tycks vara gångbart, trots att den vid närmare åsyn behandlar högst relevanta frågor för dagens samhälle. Språkpolitik handlar till exempel om vilka språk som ska erbjudas elever i skolan, vilken roll engelskan ska ha i högre utbildning, om hur nyanlända bäst lär sig svenska, huruvida språktester ska införas och om minoritetsspråkens status. Dessutom handlar det om svenska språkets struktur och stil, om stavning, om grammatiska former, vilka ord vi väljer och om att myndigheters språk ska vara begripligt. Det senare har traditionellt kallats språkvård.

I EN HISTORISK överblick visar Josephson hur två teman dominerat språkpolitiskt tänkande i Sverige sedan 1500-talet: det ena är svenskans ställning i förhållande till andra språk och det andra är hur den skrivna svenskan bör se ut. Den enspråkighet som kom att prägla den språkpolitiska diskursen under 1900-talet var inte någon självklarhet. Tvärtom var det medeltida samhället flerspråkigt: latin, danska, tyska, franska användes exempelvis jämte svenska under lång tid. Från och med reformationen stod det dock klart att svenska skulle vara statsmaktens språk, vilket häng-

de samman med frigörelsen från Danmark, men ännu mer med att boktryckarkonsten bidrog till att sprida Luthers lära på svenska. Bibelöversättningen från 1541 har som ingen annan tryckt skrift präglat svensk språkhistoria. Sedan följde flera hundra år av arbete med att standardisera och kodifiera den skrivna svenskan och Josephson konstaterar att den standardsvenska som används inom alla samhällsområden kan dateras till cirka 1920.

Ur ett demokratiskt perspektiv var det ett framsteg att man kunde enas om en standardvariant som de flesta vuxna svenskar behärskade. Å andra sidan skedde standardiseringen på bekostnad av andra inhemska modersmål som samiska, tornedalsfinska och finska, vilka tillsammans med svenska dialekter fördrevs från den svenska skolan under 1900-talets första hälft. Naturligtvis var den skrivna standardnormen också en produkt av en liten privilegierad grupp av män ur de övre samhällsskikten. Idag har fler språkbrukare inflytande över språkförändringar genom den möjlighet till delaktighet som det förändrade medielandskapet medger.

FRAM TILL 1970 var språkvården upptagen med enspråkiga frågor som mycket kom att handla om språkriktighet och stil. Josephson beskriver hur språkvårdande institutioner som Svenska språknämnden uppstod under efterkrigstiden. Den fick stor betydelse för skriftspråksnormen genom handböcker som *Svenska skrivregler* och Josephson framhåller också att nämndens rådgivande funktion var viktig för att avdramatisera normfrågorna. Lärare, journalister och andra som arbetade med språk kunde konsultera nämnden i språkriktighetsfrågor, vilket skapade en kontakt mellan språkbrukare och språkvårdare på ett annat sätt än om exempelvis Svenska Akademien skulle ha reglerat allt.

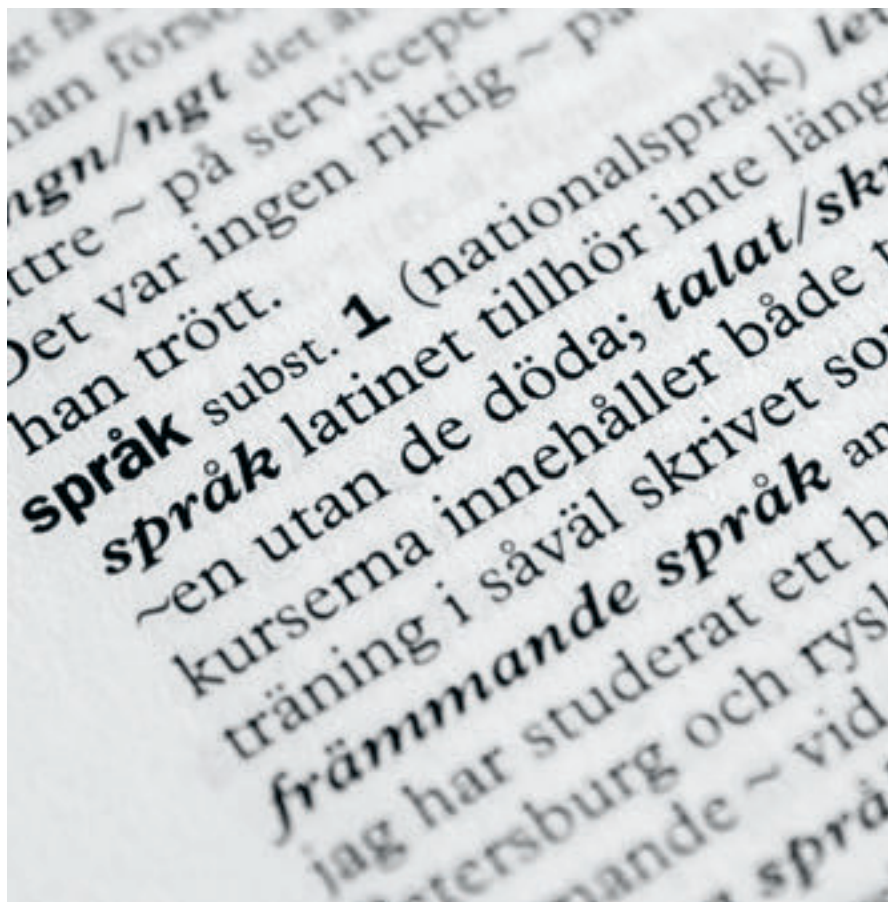

Den enspråkiga situationen vid 1900-talets mitt var bara en kort parentes i svensk historia. Från 1970-talet ser Josephson istället en utveckling där Sverige vänt åter till flerspråkigheten. Två spår för svensk språkpolitik kan urskiljas, vilka löper samman från och med början av 1990-talet. Det ena rör flerspråkigheten ur ett invandrar- och minoritetsperspektiv, medan det andra rör svenskan i ett alltmer skriftburet och internationaliserat samhälle. När Sverige på 1970-talet successivt övergick från en assimilatorisk till en pluralistisk invandringspolitik fick det också språkpolitiska implikationer trots att ingen talade om språkpolitik. I och med riksdagsbeslutet 1977 att införa hemspråksundervisning kom Sverige att stå för flerspråkighet. Också införandet av nya ämnen som svenska för invandrare (SFI) och svenska som andraspråk beslutades av riksdagen med stor politisk enighet.

UNDERVISNING I MODERSMÅL och även i svenska som andraspråk är emellertid omdebatterade politiska styrinstrument. Motståndarna mot hemspråk ser inte mångspråkighet som en tillgång i det svenska samhället, och motståndarna mot svenska som andraspråk menar att det leder till segregering. Där politiker och debattörer är oense är forskningen dock enig. En rad forskningsstudier har visat att en utveckling av det starkaste språket också leder till framsteg i det främmande språket. Det är också oomtvistligt att ämnet svenska som andraspråk kräver andra pedagogiska resurser än undervisning i svenska.

EU-inträdet 1995 innebar att Sverige hade att förhålla sig till Europakonventionen om minoritetsspråk, vilket så småningom ledde fram till ett riksdagsbeslut att fem minoritetsspråk skulle erkännas i Sverige: finska, samiska, romani chib, meänkieli och jiddisch, senare reglerat i lagen från 2010 om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Lagen fick symbolisk betydelse för bilden av Sverige som ett flerspråkigt land, men visade också i praktiken vilka medel politiken förfogar över för att styra hur språk lärs, utvecklas och används i ett samhälle.

Vad händer då med svenskans ställning i den flerspråkiga kontexten? Josephson visar att svenskans position som huvudspråk i viss mån är hotad, men det är inte invandrar- och minoritetsspråken som inskränker dess användning utan engelskan. Efter att ha förhållit sig till engelska lånord med skiftande strategier som anpassning eller ersättning började språkvärden på 1990-talet istället att prata om "domänförluster". Det innebär att ett språk inte längre används som verksamhets-

Ur ett svenskt lexikon.

FOTO: ISTOCKPHOTO

språk inom ett viktigt område. Forskning och högre utbildning skulle kunna vara ett sådant område. Debatten om domänförluster har inte varit särskilt synlig i offentligheten, men språklagen från 2009 som bland annat lyfter fram svenskan som ett komplett och samhällsbärande språk är delvis en reaktion på dessa diskussioner.

ANNARS ÄR ENGELSKANS maktposition i det svenska språksamhället kanske mest problematisk när det kommer till kunskaper i andra främmande språk. Dess dominans har lett till en utbredd föreställning om att goda kunskaper i engelska räcker för att klara sig yrkesmässigt och privat. Ingenstans i Europa har skolspråken tappat så mycket mark som i Sverige. Det innebär ett misslyckande i jämförelse med EU:s mål om att alla EU-medborgare ska klara av att kommunicera på två språk förutom sitt modersmål. Dessutom kommer med jämna mellanrum signaler från näringslivet om att svenska exportföretag förlorar kontrakt på grund av bristande språkkunskaper i till exempel tyska.

Här ser jag ett tydligt exempel på att politikerna förfogar över de styrmedel som behövs. Ytterligare ett främmande språk bör göras obligatoriskt i skolan och meritvärdet på gymnasiet bör viktas mer åt de moderna språken. Intresset för språk

visar sig senare i efterfrågan på universitetets nybörjarkurser i moderna språk, men där skulle resurserna kunna användas bättre om studenterna redan hade skaffat sig de grundläggande kunskaperna i skolan.

Bibelöversättningen från 1541 har som ingen annan tryckt skrift präglat svensk språkhistoria.

Språkpolitik är en innehållsrik bok, Josephson redogör även för teorier och modeller med relevans för språkpolitisk verksamhet, så att också för den målgrupp som har ett akademiskt intresse för dessa frågor finns en del att hämta. För den allmänintresserade erbjuder boken en pedagogisk introduktion till vad språkpolitik innebär. Mest av allt vänder sig Josephson till de praktiker som arbetar med de språkpolitiska frågor som kort berörts här. De förses med fakta och verktyg att tackla den grundläggande frågan om vad ett demokratiskt språksamhälle egentligen innebär. ✨

Teckningarna som försvann

Politiska skämtteckningar hade länge en central roll i svensk press, men har nu dessvärre försvunnit, skriver **Bo G Hall**.

VART HAR DE viktiga politiska skämtteckningarna tagit vägen? Längre intog de en central plats i vårt offentliga samtal men nu är de nästan helt borta. Jag saknar dem.

Sin roll erövrade de förbluffande tidigt i Sverige. De litografiska och xylografiska teknikerna framväxt medverkade till att karikatyrerna blev en massbild, tillgänglig för en bred publik. Inledningsvis fick detta från 1840-talet uttryck genom satiriska inslag i veckovis utkommande nyhetstidningar – av maktthavande ofta kallad

Söndagsnisse-Strix ut, som upphörde först i mitten av 1950-talet. Senare upplivningsförsök har inte varit lyckosamma.

Efterhand kom även andra pressorgan – särskilt dagstidningarnas ledarsidor – att innehålla skämtteckningar och karikatyrer med mer eller mindre uttalat politiskt innehåll. Här kan blott göras ett litet axplock bland de mest namnkunniga tecknarna; exempelvis Bertil Almqvist (Bertila) i *Aftonbladet*, Nils Melander, Anders Andersö (Tecknar-Anders) och Riber Hansson i *Svenska Dagbladet*, Martin Lamm och Stina Eidem i *Dagens Nyheter*, Poul Ströyer i först *Stockholms-*

ofta förekommande antisemitiska tendenserna. Likaså har i teckningarna relativt frekventa gestalter diskuterats såsom den snobbige och korkade officeren, den gudsnådeliga prästen, överliggarstudenten eller den mindre vetande bonnläppen. Ett antal böcker om genren har utgivits men såvitt jag kunnat finna har de vanligen bara återgivit ett antal teckningar och just inte mycket mer.

JAG MENAR ALLTSÅ att skämtteckningen eller karikatyrerna i Sverige är en släande dåligt utnyttjad källa bland historiker som sysslat med Sveriges utveckling, kanske allra särskilt perioden 1880–1980. Därför borde i olika typer av historiska undersökningar utrymme finnas för en mera medveten användning av detta slags teckningar.

Karikatyren och motsvarande bildmaterial är särskilt användbara för den som är intresserad av den långsiktiga utvecklingen av normer och värderingar. Rimligen säger de mycket om vad som kunde betraktas som allmänt känt och omfattat – annars hade de helt enkelt inte fungerat. De krävde ett slags införståddhet; läsarna måste behärska vissa koder och därmed också kunna instämma i vissa försant-hållanden. Vad som gör dessa teckningar särskilt värdefulla som källor är givetvis deras

tidsmässigt sett omedelbara närhet till det aktuella skeendet.

Till slut två tips om källor för sådan forskning: det ena är bidrag som Rit-Ola (Jan-Erik Garland) publicerade i *Se*. Under 1941–1963 utgavs hans teckningar från det gångna året kallade *Applåder och visslingar*. Uppskattningsvis rör det sig om drygt 1 400 bilder inom områden som politik, sport och vardagsliv. Nästa exempel är *Lutfisken*; en årlig publikation med fokus på utrikes- och inrikespolitik samt huvudstadens kulturliv. Den började utges 1912 av Hasse Z (Zetterström). Sedan tog sonen Sven över till nedläggningen 1966. De sista åren tecknades många framsidor av den skicklige Eric Hermansson, som också stod för omslagen till *OBS*. 🌸

Lindström.

FOTO: SATIRARKIVET

rabulistpress – såsom *Söndags-Bladet*, *Folkets Röst* eller *Fäderneslandet*. Två decennier senare startade skämttidningen *Söndags-Nisse*, vilken efterhand fick konkurrenter som *Kasper*, *Nya Nisse*, *Kurre*, *Kläm*, *Karbasen*, *PUCK*, *Strix* och *Naggen*.

HÄR SAMSADES DE politiska karikatyrerna – gärna med påfallande mycket arbete nedlagt in i minsta detaljer – med skämtteckningar utan polemiskt eller satiriskt innehåll, ofta ett slags illustrerade anekdoter. Under denna tid fanns artister som Albert Engström och Oskar Andersson (OA). Första decennierna efter sekelskiftet var guldåldern för sådana tidskrifter men så småningom gick flertalet i graven. Längst höll den 1924 sammanslagna

Tecknar-Anders.

FOTO: SATIRARKIVET

ka Dagbladet, Ragnvald Blix (under andra världskriget som Stig Höök) i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*.

Märkligt nog har dessa bilder sällan utnyttjats som källa i forskarsammanhang, bortsett från att man har problematiserat en del där använda schabloner, till exempel de före andra världskriget

Bertil Almqvist.

FOTO: SVEN-GÖSTA JOHANSSON/TT

Tidningen sedan *Dagens Nyheter*, Staffan Lindén i *Expressen*, Ewert Karlsson (EWK) först i *Stockholms-Tidningen* sedan *Aftonbladet*, Anders Sten och Janusz Majewski (Mayk) i *Sydsvenska*

Farlig aktivism

Marcus Nilsen
är vik. redaktions-
sekreterare i Axess

Under flera år har diskussionen förts om att svenska offentliga tjänstemän i allt större utsträckning agerar efter eget huvud. En del menar att kritiken främst kommer från rätts haverister som inte kan acceptera myndighetsbeslut. Sådan förekommer, visserligen. Samtidigt finns det otvetydiga exempel som visar att aktivismen inom svenskt förvaltningsväsende växer. Det räcker med att blicka tillbaka några år för att bli förskräckt.

Högsta förvaltningsdomstolen fastslog för ett par år sedan att Polisen hade en helt annan agenda än den som lagstiftningen avsåg gällande hanteringen av vapenlicenser. En grupp handläggare på polismyndigheten gjorde en helt egen och betydligt restriktivare tolkning av lagstiftningen rörande vapenlicenser för sportskyttar än vad lagen medgav. Högsta förvaltningsdomstolen fastslog att polisens agerande var fel och att tjänstemännen inte följde lagen. Trots domens tydlighet vittnar fortfarande sportskyttar och jägare om att polisen fortsätter med sin alternativa tolkning kring utfärdandet av vapenlicenser. Om ett domslut inte räcker, vad ska då få bukt med polisens vantolkningar?

ETT ANNAT EXEMPEL är *Svenska Dagbladets* granskning av Migrationsverket 2016. Precis innan normen om permanenta uppehållstillstånd skulle ersättas av tillfälliga ökade antalet beviljade uppehållstillstånd kraftigt. Den enda rimliga förklaringen är att tjänstemännen lade in en högre växel för att ärendena inte skulle behöva påverkas av den nya lagstiftningen, helt mot lagstiftarens intention.

Frågan är hur den offentliga förvaltningen har kunnat bli så genomsyrad av aktivism? Orsakerna är säkerligen flera, men den viktigaste torde vara devalveringen av tjänstemannarollen. Många av dagens tjänstemän skulle göra sig bättre inom näringslivet eller i ideell sektor, istället för att som idag verka på den offentliga arenan. Eldsjälar och divor är gjorda av fel virke för att bli bra tjänstemän.

NÄR DET KOMMER till frågor som anknyter till miljö finns även där en blomstrande aktivism bland statens tjänstemän. Ett talande exempel kommer från skogsägarföreningen Södra. I en rapport där över 700 medlemmar intervjuats finns tydliga vittnesmål om att miljömål i allt högre grad sätter sig över äganderätten när Skogsstyrelsens byråkrater får säga sitt. Ett tydligt exempel är när tjänstemän klassar markägares skog som nyckelbiotop, vilket i praktiken gör den obrukbar, utan att ägaren ges någon ekonomisk kompensation. Detta har lett till att förtroendet mellan skogsägare och ansvarig myndighet skadats, vilket i längden hotar den svenska skogspolitiken.

Att vara byråkrat handlar om att ödmjukt tjäna det allmänna genom likabehandling och att följa lagstiftningen, inte att utifrån sin position driva på samhällsutvecklingen i den riktning man själv finner önskvärd. Det sistnämnda är nämligen politikens uppgift. Kanske är det förlusten av denna insikt som lett oss till dit vi är idag?

I korthet

En sovjetisk Svejk

Den ryske författaren och dissidenten Vladimir Vojnovitj har gått bort. Han dog till följd av en hjärtattack under den heta sommaren i sin lägenhet i Moskva.

Vojnovitj föddes i Dusjanbe som i dag är Tadzjikistans huvudstad men som på den tiden, 1932, hette Stalinabad och låg i Sovjetunionen. Vojnovitjs far hade serbiskt påbrå och modern var judinna. Vladimir Vojnovitjs ovilja mot sitt eget lands politiska system grundades tidigt, han var bara tre och ett halvt år när hans far försvann iväg på det hans mor kallade "en tjänsteresa". Fadern, som var journalist och översättare av serbisk litteratur, fick tillbringa fem år i arbetsläger under Stalintiden för ett förflutet ord vid en konversation vänner emellan.

Själv debuterade Vladimir Vojnovitj litterärt på tidigt sextital och till en början fick hans böcker ett positivt mottagande i Sovjet. Med publiceringen av *Soldaten Ivan Tjonkins liv och underbara äventyr* (på svenska 1974) ändrades detta. I boken, som är i samma bondkomiska tradition som Jaroslav Hašeks *Den tappre soldaten Švejs äventyr under världskriget*, får man följa den välmenande men stendumme soldaten Tjonkin som genom sitt rättframman sätt demaskerar det ruttna sovjetiska systemet för läsaren på samma sätt som barnet i *Kejsarens nya kläder*. Man kan förstå att boken inte föll den politiska ledningen på läppen. Systematiska trakasserier följde, vilka kulminerade i att Vojnovitj 1980 berövades sitt medborgarskap och tvingades i exil.

Han kom att skriva flera andra inflytelserika böcker som med precision avslöjade det sovjetiska fuskbygget och, efter murens fall, det postsovjetiska Ryssland. Själv menade han att han aldrig egentligen strävade efter att bli satiriker. I en intervju med *Washington Post* sade han sig egentligen vara realist. Men livet i Sovjet var så absurt.

Efter Sovjets fall återvände Vojnovitj till Ryssland. Åter blev han hyllad, och åter kunde han inte låta bli att hålla tyst. Med tiden blev han en frän kritiker också av Vladimir Putins regim. I en intervju 2017 menade han att situationen i Ryssland idag visserligen inte är jämförbar med hur det var på Stalins trettital – men däremot med Brezjnevs sjuttital.

Jakob Sjövall

Detta nummers recensioner:

Mats Fält ser en löfteshållare i Macron; **Jonas Elvander** ser en lönesänkare i densamme; **Lars Åke Augustsson** tar en tur till Texas; **Bengt G Nilsson** demaskerar diktatorer; **Krister Thelin** vill rädda rättigheter; **Tommy Olofsson** stadsvandrar; **Ann-Sofie Dahl** avlägger slottsvisit; **Anna Victoria Hallberg** umgås med självständiga kvinnor; **Lena Kåreland** drabbas av kärleken; **Katrine Marçal** drar en lans för en drömprins; **Karin Henriksson** väger vård mot vapen; **Carl Rudbeck** uppskattar det omoderna.

Över alla hinder

Frankrikes president har snabbt blivit den moderna liberalismens poster boy. Hans reformarbete ger resultat, motståndet är svagare än befarat. Men hur förklara fenomenet Macron? Mats Fält och Jonas Elvander granskar honom från olika håll genom reportage och biografier.

FRANSK POLITIK

Det har varit ett bra år för Emmanuel Macron. Han har trots ett betydande motstånd lyckats driva igenom viktiga reformer inom ekonomi och arbetsmarknad. Skatterna har sänkts och många saker har blivit enklare. Samtidigt som det franska samhället har många positiva sidor, har det länge också varit fullt av en byråkrati och en vurm för blanketter som för en nordbo framstår som både korkad och irrationell. Det har blivit bättre med Macron. Han har dessutom gett Frankrike en mer framskjuten plats på den internationella scenen. Macron har talat med alla och ibland dessutom gjort det på ett ovanligt rakt och tydligt sätt. Det var inte självklart att bjuda in

Putin till Versailles eller Trump till paraden på 14 juli 2017.

Macrons reformer har mött mindre motstånd än väntat. Dels har det folkliga missnöjet med sedan länge nödvändiga moderniseringar av statsapparaten inte varit djupt förankrat, dels har motståndarna ännu inte hämtat sig från det politiska systemets kollaps under våren och sommaren 2017. Strejkerna har inte fått en omfattning som på allvar hotar presidentens reformagenda, vare sig under den första hösten eller under vårens hårda konfrontation om förändrade arbetsvillkor för personalen vid statsjärnvägarna, SNCF.

Även Macron har backat, men inte alls i den utsträckning som varit det normala i fransk politik. Frånvaron av kapitulationer inför protesterande medborgare

– det är det nya med Macron, inte libertarianska reformer eller ett grundläggande ifrågasättande av statens roll i samhället. Han gör faktiskt det han sagt att han ska göra.

Macrons nystartade parti visade sig kunna ta hem även majoriteten i parlamentet. Det var bara senatsvalet senare på hösten som blev en besvikelse. Vilket å andra sidan kan förklaras av att senaten väljs indirekt av lokala förtroendevalda, och där fanns mycket få företrädare för presidentpartiet La République en Marche. Republikanerna strider mest inbördes, Jean-Luc Mélenchons parti längst ut till vänster förlorar på sin ledares egocentricitet och Nationella alliansen – tidigare Nationella fronten – har inte hämtat sig från de förnedrande

>>

nederlagen i både president- och parlamentsvalet.

Macrons nya organisation var tänkt att bli något mycket mer än ett vanligt parti. Det skulle vara en gräsrotsrörelse med stort inflytande för både medlemmarna och medborgarna. Så har det naturligtvis inte blivit. Ett hundratal medlemmar

”Frånvaron av kapitulationer inför protesterande medborgare – det är det nya med Macron. Han gör faktiskt det han sagt att han ska göra.”

hoppade av redan i november i protest mot centralstyrning och att för mycket makt hamnat hos de gamla politiker som anslutit sig till presidentens parti. Alltså just de grupper som LREM skulle utgöra ett djärvt, nytt och basdemokratiskt alternativ till. Kongressen i Lyon präglades av diskussioner om flera ledande företrädares dubbla roller inom både regeringen och rörelsen. Antalet aktiva har minskat betydligt sedan segerkvällen vid Louvren i maj 2017.

ett annat problem är Bryssel och Berlin. Macron tror på EU och vill ge Bryssel både mer makt och mer pengar. Här har han knappast något starkt folkligt stöd, även om det franska EU-motståndet är dåligt organiserat i och med att Marine Le Pen och hennes meningsfränder är vingklippta. I Tyskland är stödet ännu svagare, här bedriver främst AfD men även CSU ett ständigt krypskytte mot EU. Man har tröttnat på att ståda upp efter andra länders ansvarslösa köpfester. Följden blir att Macron får ännu svårare att övertyga tyskarna än sina landsmän om behovet av omfattande reformer. Det osäkra politiska läget i Berlin underlättar inte processen. I Tyskland står fransk ekonomisk kompetens inte högt i kurs, även om Macrons entusiasm har fått pluspoäng inom främst SPD.

Trots att det gått riktigt bra har Macron och hans premiärminister Edouard Philippe mycket dåliga opinionssiffror. De ligger båda runt 40 procent. Om det hade varit USA skulle världspressen fyllas av krisrubriker – Trump ligger på samma nivå. Nu handlar det om Frankrikes unge sympatiska president, så det blir inga rubriker, men det stämmer ändå till eftertanke. Hur kommer det att gå med den franska politiska revolutionen om det blir tufft på allvar? Klarar Macron av att jobba i motvind den dag Bryssel trilskas, republikanerna lyckas resa sig från dödsbädden och vänstern lyckas organisera riktiga strejker igen?

Ett sätt att söka ett svar är att backa bandet till presidentvalet och dess

förspel. Flera inslag i historien talar för att det kan bli svårt för Macron att bevara sin image som underbarn och sanningsägare. Spåren förskräcker inte, men allt han rört vid har inte heller blivit guld. Man påminns dessutom om det faktum att han vann valet efter det att allt motstånd mer eller mindre hade kollapsat,

och med starkt stöd av medierna. Det är ingen bra träning för kommande skarpa lägen, varken i Bryssel eller på Paris gator.

Några av de mer uppmärksammade böckerna om Macrons väg till makten är Cécile Amars *La Fabrique du Président* och François-Xavier Bourmauds *Emmanuel Macron. Les coulisses d'une victoire*. Amar är journalist på vänsterveckotidningen *La Nouvelle Observateur* och har ett betydligt mer kritiskt perspektiv på Macron

valkretsar som kunde passa just honom. Amar förnekar inte att Macron är begåvad och brinner för det han tror på, men hon hittar mer pragmatism och egenintresse än presidenten själv vill erkänna. Macron hoppade nästan helt av politiken i besvikelse över att inte få bli minister efter den politiska tjänstemannakarriären. Så snart han sedan fick erbjudandet om att bli ekonomiminister, var han tillbaka igen.

Trots nära relationer till flera vänstere företrädare inom socialistpartiet pressar Macron på för att partiet bör driva en mer liberal linje. När Hollande, liksom Mitterrand, efter halva sin mandatperiod byter fot och närmar sig Macron, vill denne gå längre och fortare fram. Han lägger en oerhörd energi på att få sina förslag genom parlamentet, trots motstånd inte minst från tidigare allierade. Enligt Amar skulle Macron ha nöjt sig med ytterligare en större proposition om reformer av arbetsmarknaden för att stanna inom socialistpartiet. När Hollan-

Vladimir Putin: välkomnas i Versailles.

FOTO: FRANCOIS MORI/TT

och dennes historia. Hon betonar gärna hur det han arbetar för krockar med vänsterns traditionella budskap. Bourmade skriver om politik för högerliberala *Le Figaro* och tecknar en mer sympatisk bild, inte minst av Macrons relation till företrädaren, François Hollande.

Cécile Amar skildrar en cynisk och självupptagen presidentkandidat. Om han fått en säker parlamentsplats av socialistpartiet, så hade han aldrig ställt upp i eget namn. Han frågade även högern om det möjligen fanns några

de sa nej, valde Macron istället att gå sin egen väg, att successivt bryta med partiet och ställa upp i presidentvalet.

Amar berättar hur Macron i det längsta undviker att bryta med Hollande. Han ger flera gånger svävande, ibland direkt lögnaktiga besked till den man som gav honom chansen att göra skillnad i politiken. Både under och efter tiden med Hollande knyter han band till många av de politiker, både från höger och vänster, som sedan kommer att ansluta sig till hans nya rörelse. Detta agerande stämmer dåligt överens med att han i

allmänhet uppfattats som trevlig, öppen, underhållande och tydlig med sina åsikter – även de som avviker radikalt från partilinjen. Det stämmer å andra sidan bättre överens med Amars ord om att vänner för Macron är en förbrukningsvara och att han har uttryckt att det inte finns några regler i politiken.

Ett mer originellt inslag i Amars skildring av Macrons agerande är hans pro bono-engagemang för journalisterna på *Le Monde*. Den medarbetarstyrda tidningen hade sedan länge allvarliga ekonomiska problem och olika lösningar diskuterades. Macron ställde generöst upp på möten med journalisterna, men visade sig samtidigt vara engagerad av dem som övervägde att ta över ägandet. När detta började bli uppenbart följde en närmast parodisk katt- och råttalek genom korridorer och trappor tills journalisterna tvingades inse att deras hjälpare närmast hade agerat som spion för motparten. Historien vittnar knappast om gott omdöme, snarare om naivitet blandad med övertro på den egna förmågan.

Författarinnan noterar att Macron mycket tydligt deklarerat att om de politiska partierna stått starka, skulle han aldrig ha startat sitt eget projekt. Det förklarar kanske delvis avsaknaden av klara besked i inledningsskedet. Inte ens Macron kunde förutse att samtliga trovärdiga motståndare skulle drabbas av oöverstigliga problem före eller under valkampanjen. Han kunde inte heller veta att François Bayrous liberala MoDem i ett svårt läge skulle fungera litet som en livboj för hans eget projekt.

Amar redovisar förtjust några av valrörelsens riktiga lågvattenmärken. Exempel vars betydelse inte ska överdrivas men som ändå skvallrar om en tendens att gå

”Macron är ingen nyliberal, men han har redan gjort mer nytta än vad alla landets politiker tillsammans har lyckats åstadkomma under många år.”

vilse i verkligheten när det är bråttom och man tror för mycket på sin egen förmåga. En dag var det franska departementet Guyana i Sydamerika en ö. En annan dag beskrevs lågutbildade arbetare i en problemdrabbad region som ”analfabeter”. En annan miss var den lyxiga segermiddagen på La Rotonde i Paris efter framgången i presidentvalets första omgång. Det inbjöd till självklara jämförelser med Sarkozys kritiserade lyxliv och krockade dessutom med stundens allvar – Macron skulle snart ställas mot Marine le Pen.

Bourmaud har en mer positiv syn på sitt studieobjekt. Han ägnar detaljerna mer tid, går djupare och ger inte på

samma sätt intryck av att vilja ge igen för ett förräderi. Han har större förståelse för den balansgång mellan lojalitet och svek som Macron ställdes inför när han såg sin möjlighet och samtidigt följde hur allt fler konkurrenter snubblade på sina egna skosnören. Författaren ser inte lika många

ge tydliga besked i känsliga frågor, frågor som kunde få väljarna att fundera en gång till. Genom att kampanjen var enormt centralstyrd gick det att behålla locket på längre än vad som hade varit möjligt i ett vanligt parti med förtrondevalda, traditioner och krav på ledningen.

Macron v Trump: fake news in failing Le Monde?

FOTO: DESPOSITPHOTO

tecken på cynism eller dubbelspel som kollegan. Han tror att Macron verkligen känner att han har en mission som går ut på att äntligen ge Frankrike de reformer som de flesta grannländer för länge sedan har genomfört.

Han uppfattar inte heller Macron som särskilt rak eller ärlig, men eftersom splittningen var så successiv blir det inte lätt att dra skarpa gränser. Enligt Bourmaud var klyftan till Hollande inte så stor som för-

Något som varken Amar eller Bourmaud ägnar tillräckligt stort intresse är den positiva bevakning som Macron fick från de flesta medieföretag. Utan det indirekta stödet hade det varit svårt att driva en presidentvalskampanj på det här sättet. Framförallt var det en hjälp under de veckor då stödet för Macron stagnerade och den självklara segern kunde ha blivit ifrågasatt på allvar. Även rörelsens sätt att fungera hade kunnat bli ett problem redan under valrörelsen, om det hade funnits en vilja att seriöst granska den.

När man ska analysera Frankrikes framtid måste man inte bara komma ihåg att Emmanuel Macron kom till makten efter en exceptionell valrörelse. Man måste också betänka att det var relativt lågt deltagande i de val som presidenten och hans parti vann. Det är färre fransmän än man kan tro som faktiskt röstade på LREM:s kandidater. Flera av reformerna har dessutom drivits igenom med hjälp av konstitutionens berömda paragraf 49.3, som gör det möjligt att undvika omröstningar i parlamentet.

Macron är ingen nyliberal, men han har redan gjort mer nytta än vad alla landets politiker tillsammans har lyckats åstadkomma under många år. Budskapet innehåller dock fortfarande mycket som kan bli svårt att svälja för franska

fattarkollegan på *Nouvelle Observateur* vill göra gällande. De uppehöll kontakten och var väl medvetna om var de hade varandra. Macron behöll kontakterna även med många andra inom PS, som själva övervägde att välja en ny väg efter den kommande katastrofen i presidentvalet.

Bourmaud är också skeptisk till Macrons kampanjinsatser. Kandidaten snubblade betänkligt många gånger på obegåvade formuleringar. Däremot låg han skickligt lågt när konkurrenterna fick problem och vred om kniven i ryggen på dem när det kunde bidra till deras undergång. Han undvek också länge att

>>

väljare som vant sig vid politisk minimalism. Andra ställer sig frågande till förslag om att minska EU:s import i allmänhet och importen av kött från Sydamerika i synnerhet, liksom till idén om drakoniska straff för så kallade falska nyheter.

Ännu har den nye presidentens förmåga att klara av verklig småblåst inte prövats. Vi borde hoppas att de tecken på naivitet och självupptagenhet – ingen bra kombination – som kan hittas i Emmanuel Macrons historia inte stjälper det reformarbete som ännu bara har hunnit inledas. Om de istället bidrar till att göra honom till en mer verklighetsnära president, så vore det i huvudsak positivt.

EU blir en svårare nöt att knäcka, inte

bara på grund av Bayerns roll i tysk politik. Även det nuvarande ordförandelandet Österrike går numera ofta i takt med de bröder i Öst- och Centraleuropa som ofta protesterar mot reformplaner från mer federalistiskt lagda stater. Om Macron fortsätter med sin mycket uppskruvade EU-retorik, riskerar han ett bakslag som inte bara påverkar Bryssel med omnejd.

Belgien är ett besvärligt land. En annan Emmanuel gick vilse där redan i juni 1815, vilket fick dramatiska konsekvenser för fosterlandet. Det var Napoleons marskalk Emmanuel de Grouchy, som trots kanonmullret från Waterloo valde att ta sig en picknick och lukta på blommorna. 🌸

Mats Fält

**LA FABRIQUE
DU PRÉSIDENT**
CÉCILE AMAR
Fayard 2017

**EMMANUEL
MACRON
LES COULISSES
D'UNE VICTOIRE**
FRANÇOIS-XAVIER
BOURMAUD
l'Archipel 2017

**Jupiter regerar: ger ämbetet
en "new look".**

FOTO: LE POINT

innehåller och vem som skrivit dem, preciseras inte närmare. Det är dock uppenbart att det är ett digert researcharbete som ligger i grunden.

För den som har en smula koll på Frankrike kan anglosaxisk journalistik om landet vara irriterande. Den är ofta både översvallande positiv och samtidigt obönhörligt kritisk på ett sätt som gör att de journalistiska ambitionerna om nyanserad exakthet snabbt går förlorade. Kulturellt utgör landet uppenbarligen fortfarande ett ideal för intellektuella i den engelskspråkiga världen. Dessa tycks dock ha svårare att förstå den konfrontativa och lätt kollektivistiska politiska kulturen. Pedder erkänner själv i sitt förord att hon emellanåt hemfallit åt den anglo-amerikanska sporten *french bashing* i tidigare verk (nu är det dock slut med den saken). Däremot lyckas hon inte hålla sig ifrån ett par obligatoriska klichéer om den franska kulturens överlägsenhet: "the most elegant of countries, the nation that brought the world *joie de vivre* and Christian Dior's jaunty New Look". Mot detta ställs dagens Frankrike, präglad av kulturell medelmåttighet, ekonomisk stagnation och identitetsmässig förvirring.

Pedder förser läsaren med en välbehövlig historisk och politisk contextualisering. Dock tycks hon ibland nästan stå litet för nära det land hon bevakar. Hon beskriver hur Frankrikes intellektuella har kommit att ägna sig åt den självföraktande tankeströmning som kallas *déclinisme* i takt med att landet förlorat makt internationellt, till synes utan att reflektera över att hon själv delvis ansluter till samma

Räddaren i nöden

FRANSK POLITIK

Sedan valvinsten förra våren har Emmanuel Macron befast sin position som den moderna liberalismens *poster boy*. Otaliga är numera de storögdade artiklar, böcker och reportage som försöker förklara hur en okänd teknokrat på mindre än ett år lyckades rycka upp ett helt partisystem med rötterna och ommöblera ett lands politiska landskap efter eget kynne. Den kanske mest emotsedda

av dessa texter är Sophie Pedders nyligen utkomna *Revolution Française*.

I egenskap av *The Economists* Pariskorrespondent sedan 2003 får Pedder sägas vara väl lämpad att ge en helhetsbild av den process som förvandlade Macron från en nördig och nästan suspekt välartad tonåring till ett politiskt djur med smått megalomana drag. Pedder har inte bara intervjuat Macron och denne närstående personer vid flera tillfällen. Hon har även haft tillgång till vad som beskrivs som "anteckningsböcker med förstahandsmaterial". Vad dessa mystiska tomer

tradition. Snabbt etableras bilden av ett en gång stolt och starkt land som har förlorat sitt självförtroende efter en rad olika kriser. Republiken beskrivs som nu närmast akut hotad, främst av extremhögern och islamistisk terrorism. Det är i det här sammanhanget som Emmanuel Macron träder in på scenen.

Det är lätt att dra paralleller mellan Macron och en typ av romanfigurer som är särskilt förekommande i fransk litteratur: den unge talangfulle strebern från landsorten som föresätter sig att erövrar Paris och därmed världen. Likt en Julien Sorel eller en Rastignac tycks Macron besitta ett välutvecklat självförtroende, en sällsynt förmåga att nätverka samt en rastlöshet som bara är förunnad en viss typ av unga män. Det är förmodligen egenskaper som krävs för att ta sig från en skyddad småborgerlig tillvaro i sömniga, nordfranska Amiens till Rotschilds, finansdepartementet och till sist Élyséepalatset.

Macron var ett brådmoget barn med starka band till sin mormor. Som i så många andra skildringar beskrivs han här som en exceptionellt talangfull yngling. Lärare och gamla klasskamrater talar om honom som den typ av människa man bara träffar en gång i livet. Kärleksrelationen till hans 25 år äldre teaterlärare Brigitte Auzière anförs som bevis på hans mognad redan som gymnasieelev. Likaså hans val att ägna kvällarna och helgerna åt piano- och tennislektioner samt högläsning av klassiker med mormor istället för fester. Han var dessutom ödmjuk – trots att han ständigt excellerade skröt han aldrig. Det enda problemet under hans ungdomsår tycks ha varit den lite för rufsiga kaluften.

Politikstudier vid Science Po parallellt med filosofi vid Nanterre följde. Macrons hittills enda motgång i karriären, två misslyckade inträdesprov till prestigefulla École normale supérieure, gottgjordes med studier vid mandarinskolan ENA. Behöver det sägas att han var den bästa student lärarna någonsin sett till?

Man har gjort stor sak av Macrons bildning och även Pedder stämmer in i lov-sången. Anekdoter om hur han briljerar med sina kunskaper i filosofi och litteratur strömmas över texten. Hon berättar om hur han efter ett sammanträde i finansministeriet utmanas av en reporter att citera en passage ur Molières *Misanthropen*. Det klarar Macron självfallet: "And he did so on the spot." Det faktum att många fransmän från samma sociala miljö kan göra detsamma som ett resultat av ett krävande och korvstoppningsbetonat utbildningssystem (som Pedder för övrigt ägnar ett helt kapitel åt att kritisera), förtar inte något av den intellektuella aura som omger Macron. Pedder påpekar dock

med all rätt att detta drag också lätt kan slå över i löje, till exempel som när han beskrev sin läsning av Kant som ett av sina mest "rörande" intellektuella ögonblick. Tilläggas kan presidentstabens motivering till att han förra året avstod från den traditionsenliga tv-intervjun på nationaldagen: "Hans tankar är för komplexa."

De tänkare som Macron själv har framhållit som särskilt viktiga är Hegel och Paul Ricœur, som han under sin studietid hjälpte med bokredigering. Pedder betonar dessa filosofers "dialektiska" tänkande, som hon menar har haft ett stort inflytande på Macron. Hon hävdar att uttrycket *en même temps* (på samma gång, samtidigt) som han hänades för att stän-

Alexandre Benalla: livvakt utklädd till polis.

FOTO: AFP

digt använda under presidentvalskampanjen (så till den grad att publiken vid ett valmöte stod och skanderade det) i själva verket är ett uttryck för det komplexa tänkesätt som kan förena två till synes oförenliga ytterligheter i en aldrig förut skäddad syntes. För den mer skeptiske iakttagaren framstår denna tic oftast som en konsekvens av en noga planerad politisk strategi, som av lätt insedda skäl är särskilt viktig för centrister. I vissa fall kan den leda till rent skrattretande resultat, som när Macron under tv-debatten med Marine Le Pen beskrev sig själv som en "Mitterrando-Gaullist".

Pedder vittnar även själv om den franske presidentens charm som tydligen kan få en att känna att man är den enda existerande personen i världen när han talar med en. Hon ifrågasätter konsekvent sina egna intryck av honom, men kommer ständigt fram till att han är en extraordinär person. En "philosopher-king", en "scholar-president". Han är dessutom sportig. I en passage får vi veta helt *en passant* att han fortfarande tränar tennis med sin gamle coach: "He was

once ranked 15/1, which under French rankings is good amateur competitive level." Om det inte vore för vissa kritiska och nyktert skärskådande passager hade detta kommit farligt nära ren hagiografi.

En anledning till att Pedder, som så många andra nordeuropeiska och amerikanska kommentatorer, är så betagen av Macron kan vara att han som första franska president helt inkarnerar den ideologi som hennes egen tidning har haft som ledstjärna sedan 1843. Till skillnad från den vulgäre Sarkozy framstår Macron inte i första hand som en representant för en viss klass. Istället grundar sig hans ideologiska appell på en vädjan

till människors individuella kapacitet och ekonomiska rationalitet. Dessutom saknar han den djupa respekt för staten som har varit utmärkande för i princip samtliga tidigare presidenter. Istället framhåller han det moderna företaget, gärna inom någon modern, digital bransch, som grundbulten i hans idealsamhälle. Den ensamme, framgångsrike tech-entreprenören tycks vara mönstermedborgaren (härav smeknamnet *le président start-up*). Det är knappast förvånande att detta är ljuv musik för anglosaxiska liberaler.

Pedder har i likhet med många av hennes kolleger vid andra engelskspråkiga högertidningar – till skillnad från svenska sådana – den befriande egenskapen att kunna tala klarspråk om dagens ekonomiska läge. För henne är Macron liberalismens svar på den moderna kapitalismens misslyckande. Genom att erkänna att en stor del av den franska befolkningen missgynnats av de senaste decenniernas utveckling, positionerade sig Macron på ett sådant sätt att han kunde tala till åtminstone en del av den vänsterlutande delen av väljarkåren. När högerns François Fillon föll bort och det stod klart

>>

att Macron skulle göra upp med Le Pen, kunde han sedan utmåla sig som en företrädare för "det öppna samhället" (en Poppersk referens som nog inte stör engelska liberaler – i franska öron är det den harmlöse och omhuldade Bergson som hörs), samtidigt som han försäkrade missnöjda väljare att han ska beskydda dem från globaliseringens destruktiva effekter.

Pedder har en poäng när hon beskriver Macron som en *insurgent* gentemot det gamla systemet. Han framstod som precis tillräckligt rebellisk för att accepteras av etablissemangen: ung, retoriskt driven och frispråkig, en outsider utan tydlig partitillhörighet. Samtidigt var han med sin bakgrund en garant för systemets stabilitet.

"Macron kan mycket väl komma att bli mallen för mittenorienterade sossar och marknadsliberaler av olika slag de kommande åren."

Hans var en "revolution utan högafflar", som Pedder träffande sammanfattar det. Macrons förmåga att framställa sig som en rebellisk *outsider*, vilket tillät honom att spela på det utbredda politikerföraktet, även kallat *dégasisme*, trots att han hade i princip varenda arbetsgivares och högerlutande ledarsidas välsignelse, lär gå till annalerna som en av de mer imponerande manövrerna i modern politisk historia.

Macron insåg redan tidigt att de mitten-lutande delarna av den traditionella högern och vänstern egentligen stod närmare varandra än sina partiers ytterkanter, och att det därför fanns en teoretisk möjlighet att förena dessa skikt i en ny mittenorienterad rörelse. Pedder, som själv tycks vara helt övertygad av Macrons program, anstränger sig till det yttersta för att övertyga läsaren om det unika i denna "progressivistiska" ideologi, som förenar teknikbejakande ekonomisk liberalism med en omhändertagande välfärdsmodell. För den som har tittat på vad Macron har uträttat sedan han kom till makten råder det dock inga tvivel om vilken av de två pelarna som kommer i första hand.

Skattesänkningar för de rikaste, uppluckring av arbetsrätten, inskränkningar av fackliga rättigheter och sänkta bidrag till låginkomsttagare är bara några av Macrons "progressiva" reformer. Hans humanitära retorik i flyktingfrågan har inte matchats av några andra reformer än EU-förslaget på stängda asylcenter. Sedan han kom till makten har Frankrike fortfarande inte tagit emot den kvot flyktingar som man förbundit sig att göra.

Samtidigt har han antagit de viktiga lagarna via dekret, utan att konsultera nationalförsamlingen, samt skrivit

in undantagstillståndet i grundlagen. Hans reaktion på den senaste skandalen rörande hans livvakt, som på fritiden klär ut sig till kravallpolis och går runt och klär upp demonstranter, är symptomatisk för vad allt fler nu ser som ett auktoritärt drag hos presidenten. Istället för att polis-anmäla saken valde Macron att behålla vakten och själv ta på sig det fulla ansvaret. Så sent som den 3 augusti fick Alexandre Benalla, som han heter, till slut sparken sedan en film som visar misshandeln av en demonstrant blivit offentlig. Macrons andra uttalande i ärendet – "låt dem komma och ta mig" – vittnar om en föga ödmjuk hållning.

Pedders bok har flera förtjänster. Hon

visar pedagogiskt hur Macrons valseger var lika mycket ett resultat av skickligt politiskt spelande som av en serie rena tillfälligheter. I ett intressant kapitel diskuterar hon hur Frankrike, liksom alla postindustriella västländer, har blivit alltmer splittrat mellan en ekonomiskt dynamisk urban del å ena sidan och en stagnerande rural sådan samt många hopplösa förorter å den andra – det hela är underbyggt med platsbesök i alla tre världarna. Flera ingående analyser av Frankrikes ekonomiska situation och de historiska processer som har lett fram till den är också givande.

Problemet är bara att Pedder är fast rotad i den världssyn som gör att hon kan anklagas för *french bashing*. Trots upplysande och korrekta beskrivningar av eurozonens bristfälliga konstruktion är budskapet det vanliga: Frankrike har för höga löner och en för stor offentlig sektor – dessa måste minska om landet ska komma på fötter igen.

Det finns dock en annan berättelse om de ekonomiska problemen i Sydeuropa, inklusive Frankrike. Ungefär samtidigt som euron infördes valde Tyskland, som då var Europas "sjuke man", att dumpa lönerna för att öka konkurrenskraften. Samtidigt fick den tyska ekonomin i och med euron en för sin kapacitet onaturligt undervärderad valuta (enligt IMF idag med mellan 10 och 20 procent mot dollarn). Detta har gjort att tyska företag konkurrerar ut dem i grannländerna och därmed driver upp deras arbetslöshet. I ett område med gemensam valuta men utan gemensam fiskal politik kan

länder som Italien, Grekland och Frankrike inte längre devalvera sig ur situationen. Den enda lösningen för dessa länder är enligt Pedder, liksom enligt Angela Merkel, enkel: Gör som Tyskland. Det ironiska är dock att om alla länder skulle börja dumpa lönerna likt Tyskland skulle det tyska bytesbalansöverskottet och därmed landets ekonomiska dominans direkt gå upp i rök. I själva verket har Frankrike ett sunt löneläge, med en stark köpkraft som resultat. Att dessa resurser går till Tyskland som lägger dem på hög (2017 uppgick överskottet till över 300 miljarder dollar – det största i världen) är lika tragiskt som det är skandalöst. Och att Pedder inte nämner dessa problem, trots att till och med hennes egen tidning upprepade gånger har beklagat sig över dem, är ett mindre mysterium.

Macron har nu föresatt sig att göra "läxan" som tidigare franska presidenter antingen har undvikit eller misslyckats med. I utbyte hoppas han att Tyskland ska gå med på att eurozonen integreras ytterligare med bland annat en gemensam budget och finansminister, vilket i förlängningen skulle kunna utjämna obalanserna. De förslagen har dock redan fått kalla handen från Berlin. Hans *New Deal* kommer därför bara att leda till att franska löntagare får sämre löner och villkor, utan att erhålla något i gengäld. Inte att undra på att de protesterar.

Macron kan mycket väl komma att bli mallen för mittenorienterade sossar och marknadsliberaler av olika slag de kommande åren, politiker som inför hotet från den framgångsrika högerpopulismen söker efter nya sätt att spela på människors affekter. Att anhängare som Sophie Pedder inte verkar se några problem med att politiker som Emmanuel Macron, som är en självutnämnd "globalist", beredvilligt lägger sig till med dessa populisters egen terminologi och därmed låter dem staka ut villkoren för det politiska samtalet, är oroande. Det är dock inte särskilt förvånande när det, som i Macrons fall, mest tycks vara en täckmantel för att äntligen kunna införa den klassiska marknadsliberalism som det anglosaxiska kommentariatet så länge suktagat efter att få se i Frankrike. ❀

Jonas Elvander

REVOLUTION FRANÇAISE
EMMANUEL MACRON
AND THE QUEST TO
REINVENT A NATION
SOPHIE PEDDER
Bloomsbury 2018

Inre motsättningar

REPORTAGE

Under mina resor till Texas har jag ibland bott på motell där man sig till frukosten kan grädda sig våfflor som har formen av delstatens konturer. Man månar om sin profil. Men Texas är samtidigt fullt av motsägelser. Östra delen liknar sydstaterna, med sina skogar och sitt arv från slaveriet. Rio Grande-dalen liknar Mexiko och alla talar spanska. I huvudstaden Austin finns både delstatens högerrepublikanska styresmän och dess påfallande liberala befolkning.

En som lockas av dessa motsägelser är Lawrence Wright. Han är uppväxt i Dallas, bosatt i Austin och har en rik produktion bakom sig, såväl journalistik som dramatik och filmmanus. Mottot till hans senaste bok är hämtat från en låt som författaren har skrivit tillsammans med sångerskan Marcia Ball, och som ber Gud bevara Texas från såväl de välmående som posörerna och dumskillarna. Bokens titel är anspråksfull: *God Save Texas. A Journey Into the Future of America*.

Siffrorna talar både för att Texas håller på att gå om Kalifornien som den starkaste delstaten och för att Texas är nyckeln till hela USA:s framtid. "Bruttovärdet för den inhemska produktionen i Texas är 1,6 biljoner dollar; vore Texas ett eget land skulle delstaten hamna omkring tiondeplatsen i världsekonomi, före både

Kanada och Australien. Kalifornien, med 40 procent fler människor, har en BNP på 2,6 biljoner dollar, vilket gör den till världens femte, strax före Storbritannien. Texas har dock stadigt minskat denna klyfta, vad gäller både befolkningens och ekonomins tillväxt. Visst beror mycket av ökningen på petroleumbaserade produkter, men Texas överträffar också Kalifornien i teknologiexport. Mellan 2000 och 2016 växte antalet arbetstillfällen i Dallas och Houston med 31 procent, vilket är tre gånger så mycket som i Los Angeles. Austins arbetstillfällen växte med över 50 procent under samma tid."

Ånslaget är dock personligt. Wright börjar med en cykeltur genom San Antonio tillsammans med en kompis, berättar om familjeliv med hustrun, träffar

"Var fjärde Houstonbo är utlandsfödd och i staden talas 142 olika språk. Här tar man emot fler flyktingar än i någon annan stad i landet."

politiker vars manipulationer han skildrar nästan alltför detaljerat, reser till lilla Wink i västra Texas och museet över dess store son, sångaren Roy Orbison, och provar (som jag också har gjort) Orbisons mörka glasögon. Överhuvudtaget är musiken den för Wright, själv medlem av ett hobbyband, kanske mest stimulerande kulturyttringen, med sin blandning av country, med Willie Nelson i spetsen, latinsk conjunto och blues, med

portalfigurer som Blind Lemon Jefferson och T-Bone Walker. Men inga mörka glasögon kan skydda en mot de många motsägelserna också i författarens egen hållning.

Vi har dels kritik: "Jag menar att Texas har underhållit en omogen politisk kultur som har förorsakat delstaten och nationen oerhörda skador. Eftersom Texas är en del av nästan allting i det moderna USA – Södern, Västern, slättlandet i Mellanvästern, latinska och invandrades gemenskaper, gränsen, klyftan mellan landsbygden och städerna – så tenderar det som händer här att i oproportionellt hög grad påverka resten av nationen."

Dels också en grundläggande lojalitet: "New York-intellektuella får mig ofta på dåligt humör, med sin liberala tvärsäkerhet, sina färdiga domar över alla som inte instämmer med dem." Och: "Som

Texasbo motsätter jag mig ibland den elitära nedlåtenhet och det råa förakt som folk från Kalifornien uttrycker mot min delstat." Men att vara klugen är inte den sämsta utgångspunkten för att skriva bra.

Wright har känsla för hur inre motsättningar kan bli till tvärvändningar som ibland blir världspolitik. W Lee "Pappy" O'Daniel blev rik på fastighetsspekulationer, hans radioshow var >>

delstatens populäraste program och trots politisk okunnighet slog han ut elva motkandidater och valdes till guvernör 1938. Sedan svek han alla sina löften om att avskaffa dödsstraffet, stoppa varuskatter och höja pensioner och var fruktansvärt ineffektiv. Men samtidigt var han en sådan underbar underhållare att han 1941 valdes till USA:s senat och besegrade en uppåtsträvande ung politiker vid namn Lyndon Johnson. Som sedan kom igen, blev senatens skickligaste politiker och blev, för att hålla reaktionära sydstatsbor på gott humör, John F Kennedys vicepresident 1960. Men sedan Kennedy blivit mördad i Dallas 1963 visade sig Johnson

23 procent av den energi som skapades i delstaten och solenergin växer också, fast långsammare. Austin får nära en fjärdedel av sin energi från förnyelsebara energikällor och siktar på att fördubbla det under närmaste tioårsperioden.

Samtidigt som Texas är höggradigt präglad av fattigdom. "Texas har den högsta andelen invånare som saknar försäkring i nationen och ungefär 17 procent av Texas kvinnor och flickor lever i fattigdom." Antalet mödrar som dör i samband med förlossning är inte bara högst i USA utan också högre än till exempel i Armenien och Egypten; faktiskt är dödstalen dubbelt så höga som de i Libanon. Detta är naturligtvis politiska frågor. Men vad gör Texas tongivande politiker?

Wright granskar i ett par kapitel det föga upplyftande politiska spelet, som under de senaste decennierna har dominerats av republikaner på högerflygeln, som har sett till att göra om valdistriktet till sin fördel genom så kallad *gerrymandering*. Liberala Austin med omgivning har delats upp i sex kongressdistrikt så att bara en av de valda representanterna är demokrat. Wright representeras numera av en bilhandlare från en ort 200 miles norröver. En annan kongressledamot, Lamar Smith, bor i San Antonio men hans distrikt skär in i University of Texas i Austin. Smith, en medlem av Tea Party-rörelsen som förnekar att mänsklig aktivitet har någon del i den globala uppvärmningen, blev sedan ordförande i kongressutskottet för frågor som rör vetenskap, utforskandet av rymden och teknologi.

Vad gör andra Texasbor? I 2016 års presidentval deltog inte ens 43 procent av de registrerade väljarna. Wright menar: "Det förhållandet att antalet som deltar i valen är kroniskt lägre i Texas har mindre att göra med ras än det har att göra med det oproportionerligt stora antalet unga, fattiga och lågutbildade medborgare." Han ser med hopp bland annat på Houston, Texas största stad och snart USA:s tredje största – och mest oplanerade: "Man ser en del underliga utsikter, som ett tvåfamiljshus intill en berg och dalbana eller en porrklubb invid ett köpcentrum eller ett hus gjort av ölburkar. Enstaka skyskrapor växer plötsligt upp i ett bostadskvarter. Avsaknaden av stadsplanering är en produkt av den antikommunistiska hysterin under 1950- och 1960-talen, när stadsplanering sågs som en kommunistisk samsvärjning."

Var fjärde Houstonbo är

utlandsfödd och i staden talas 142 olika språk. Här tar man emot fler flyktingar än i någon annan stad i landet och samtidigt stiger levnadsstandarden; en citerad expert säger att personlig inkomst har stigit 20 procent sedan 2005 i Houston, att jämföra med 14 procent i New York, 11 procent i Los Angeles och under 9 procent i Chicago. Boendet är billigt – 60 procent under genomsnittet för Los Angeles, till exempel. Nära 40 procent av Houstons befolkning är under 24 och mer än hälften av denna grupp är latinos och nära 20 procent är svarta; de är Houstons framtid och också de som med störst sannolikhet har bristfällig utbildning. "Detta misslyckande kommer att få nationella konsekvenser, eftersom ett av tio barn i USA bor i Texas – flera än sju miljoner. Vart fjärde barn lever i fattigdom." Och i en eftersatt infrastruktur – dammar, pipeliner, järnvägar, energinät, reningsanläggningar – som modern civilisation är beroende av. "För en delstat där folkmängden förutses bli dubbelt så stor inom de kommande 30 åren är Texas illa förberett. För all den djärvhet som Texasbon ofta skryter om, är man räddhågad vad gäller att möta de utmaningar som ligger framför en."

God Save Texas är en spännande bok, och som sagt personlig. Fast ibland blir Wright på hemmaplan alltför privat och anekdotisk, särskilt om man jämför med den suveräna överblicken i hans *The Looming Tower. Al-Qaeda and the Road to 9/11* (2006; finns också på svenska: *al-Qaida och vägen till 11 september*, 2007) eller hans både fantastiska och avslöjande *Going Clear. Scientology, Hollywood, and the Prison of Belief* (2013). Ämnet skulle vunnit på mer av analys och distans; och det angår också oss svenskar.

Under sin långa landsflykt bodde Carl Jonas Love Almquist en tid i New Braunfels. Austins flygplats heter Bergstrom Airport och är uppkallad efter en svenskättling; öster om staden finns Anderson Lane och New Sweden Lutheran Church. Under en resa nere i Rio Grande-dalen stod jag en gång på en plats som heter Stockholm, numera bara en kyrkogård med svenska namn på gravstenarna. Texas med all dess energi kommer att påverka också vår framtid. ✨

Lars Åke Augustsson

GOD SAVE TEXAS
A JOURNEY INTO THE
FUTURE OF AMERICA
LAWRENCE WRIGHT
Allen Lane
Penguin 2018

Willie Nelson: kulturarbetare.

FOTO: RICK KERN/GETTY IMAGES

som president vara radikal i inrikespolitiken och genomförde medborgarrättslagstiftning, sjukvårdsreformer, invandringsreformer, rösträttsreformer, innan han sänktes av det utrikespolitiska fiaskot i Vietnam.

(Man kan se en annan tvärvändning några decennier senare då George W Bush från Texas visade en inkompetens som säkert var en bidragande orsak till att de amerikanska väljarna för första gången vågade välja en svart president. Vilket i sin tur väckte så atavistiska instinkter att man sedan valde Pappy O'Daniel, förlåt Donald J Trump, till president.)

Men ingen kan förneka energin i Texas. Bara hösten 2016 tillkännagavs först en fyndighet i Permianbäckenet i västra Texas som uppskattades innehålla 75 biljoner kubikfot gas och 3 miljarder fat med olja och sedan ännu en som innehåller vad som uppskattas vara 20 miljarder fat med olja, enligt USA:s geologiska myndighet den största hittills i USA. Och till skillnad från förr handlar det inte bara om olja. Första kvartalet 2017 stod vindkraften för

Sydsudan: Riek Machars,
extrem bland de extrema.

FOTO: GORAN TOMASEVIC/TT

Politisk teater

AFRIKA

Det åligger framtida historiker att försöka räkna ut hur många liv som har skördats, och fortfarande skördas, på grund av krigsherren Riek Machars ambition att göra sig till härskare över Sydsudan. I det operettlika persongalleri som skapade världens nyaste land sticker han ut som extrem bland de extrema. En osannolik överlevare, en kappvändare, en lögnare och despot, och samtidigt mannen som mer än kanske någon annan har format denna nation.

När svenska åklagare nu siktar på att kunna fälla det gamla oljebolaget Lundin Oil för medhjälp till folkrättsbrott, så finns det en person som sitter inne med praktiskt taget allt man vill veta, och det är Riek Machar. Han var en av flera milisledare som Lundin hade kontakt med kring millennieskiftet. Frågan är om han är villig att dela med sig av sina kunskaper. I sin strävan att nå toppen i detta sargade land har han samarbetat med alla som han trodde kunde hjälpa honom, och därefter vänt sig mot dem. Han har samlat på sig fler dödsfiender än någon annan rimligen kan ha hunnit med under en livstid. Att han fortfarande är i livet är ett mirakel.

Machar anslöt sig 1984 till rebellrörelsen Sudan People's Liberation Army, SPLA, vars målsättning var att förvandla det muslimskt dominerade Sudan till en sekulär stat med lika rätt för alla medborgare. Det var åtminstone vad ledaren John Garang uttalade offentligt. Machar skrev aldrig riktigt under på det. Hans åsikt var hela tiden att den södra landsändan skulle bryta sig loss och bilda en egen

nation. Men vägen dit var lång och blodig.

Den 65-åriga Riek Machar är nu och tillhör därmed Sydsudans näst största stam. När han föddes styrdes Sudan av Storbritannien och britterna betraktade landet som två skilda enheter. Det var den norra, muslimska delen där huvudstaden Khartoum ligger, och den södra delen vars befolkning utgjordes av säsongsvandrande svarta boskapsskötare. Machar har berättat att hans familj var den första i byn Leer som ägde en konservöppnare.

Livet i södern blev inte lättare när Sudan blev självständigt 1956. Muslimerna i norr, till största del koncentrerade i Nildalen och i Khartoum, såg sig som en elit. De svarta i södern kallades fortfarande för slavar i dagligt tal och behandlades därefter. Missnöjet bland dem växte och det första inbördeskriget, vars motiv var att öka rättvisan mellan nord och syd, inleddes redan året före självständigheten. Det pågick till 1972 och slutade utan några större framgångar för södern.

1983 bröt det andra inbördeskriget ut och där kom Riek Machar att profilera sig snabbt. SPLA dominerades av folkgruppen dinka, som sedan urminnes tider konkurrerat med nuerna om betesmark och vattentillgång. SPLA:s ledare John Garang ville ena landet och började med att försöka ena söderns olika stammar. Riek Machar blev mer och mer maktlysten och hans ambitioner, som gick stick i stäv med Garangs, ledde till en splittring. 1991, i samband med att Sovjetunionens kollaps sände chockvågor genom hela Afrika, bröt sig Machar loss och bildade en egen falang av SPLA. Hans mannan gjorde sig skyldiga till massakern i staden Bor, där flera tusen

dinka mördades. Regeringen i Khartoum gnuggade händerna när den såg upprorsmännen i södern slita varandra i stycken.

Riek Machar bytte sida i kriget flera gånger och startade en mängd milisgrupper som alla hade det gemensamt att de eftersträvade självständighet för södern och inte drog sig för att ta emot pengar och vapen från regeringen i norr. Detta skulle man kunna uppfatta som motsägelsefullt, regeringen borde ju rimligen motarbeta självständighetssträvandena. Men då förstår man inte sudanesisk politik. Khartoum visste att Machar i första hand skulle fokusera på att förgöra sina rivaler i södern, och endast i andra hand bekämpa centralstyret. Machars dubbelspel gick så långt att han lät sig utnämnas till vicepresident i Sudan, ansvarig för *The Khartoum Peace Agreement*, en påhittad fredsuppgörelse helt ägnad att slå blå dunster i ögonen på utländska betraktare.

Efter segdragna förhandlingar fick Sydsudan sin självständighet 2011 och Riek Machar var den som representerade landet då dess flagga hissades utanför FN-högkvarteret i New York.

SPLA-ledaren John Garang hann aldrig tillträda som president. Han dog i en flygolycka och Salva Kiir, en annan dinka, tog hans plats. Machar fick knotande nöja sig med att bli vicepresident på nytt. Det gick hans ära för när och han deklarerade att han skulle utmana Kiir i nästa presidentval. Då fick han sparken och startade prompt ett nytt inbördeskrig som har rasat i Sydsudan sedan dess.

Han slöt nya avtal, bröt dem och drevs på flykt. I skrivande stund sitter han i husarrest i Sydafrika efter märkliga och hemliga operationer som tycks ha syftat till att få bort honom så långt som möjligt från händelsernas centrum där han inte längre kan påverka utvecklingen i sitt hemland.

Få, om ens någon som känner det politiska spelet i Sydsudan, skulle våga svära på att detta är slutet på Machars politiska karriär. Han är borta men människor dör fortfarande på grund av hans maktlystna ränksmideri.

Riek Machar ägnas ett kapitel i boken *Warlord Democrats in Africa*, en antologi sammanställd av Anders Themnér, freds- och konfliktforskare vid Nordiska Afrikainstitutet i Uppsala. Boken handlar om hur afrikanska krigsherrar – Riek Machar är ett bra exempel – först profilerar sig som milis- eller gerillaledare och sedan, efter en framgångsrik militär kamp, installerar sig som politiska ledare. Det betyder att de klär om, från kamouflagefärgad uniform till kostym från Saville Row. Bokens övergripande frågeställning är huruvida de i och med detta förmår

>>

Svenskt bistånd: ingen hör varningsklockorna.

FOTO: ANNIKA FLENSBURG / REGERINGSKANSLIET

byta perspektiv och bygga demokratiska strukturer i sina länder. Den nedslående slutsatsen är att ränderna aldrig går ur. Det finns i princip inget exempel på en afrikansk rebell som har lyckats göra om sig till en trovärdig demokratisk politisk ledare. Bokens titel, *Warlord Democrats in Africa* är därför en anomali. En sådan tulpanaros hittar man inte i Afrika.

Trots att detta borde vara allmänt känt sedan mycket lång tid tillbaka har en okritisk omvärld återkommande ägnat sig åt att hylla de krigsherrar som har vunnit sina militära strider och därefter poserat som demokrater. Någon kritisk problematisering har sällan förekommit och i det avseendet fyller boken ett tomrum. Det finns en uppsjö av exempel på dåliga afrikanska ledare som borde ha fått alla varningsklockor att ringa i biståndsgivande västnationer, men som istället har blivit stora mottagare av ekonomiskt stöd, ofta motiverat med att dessa ledare behöver pengar för att stärka demokratin i sina länder.

Det senaste fallet gäller just Sydsudan, som översköldes av bistånd när landet blev självständigt 2011. Alla visste att den unga staten spenderade mer än hälften av sin budget på att bygga upp den militära förmågan, men det avskräckte inte vare sig svenska Sida eller övriga europeiska motsvarigheter. Regeringen i huvudstaden Juba bestod av skjutglada före detta gerillasoldater som hade ägnat decennier åt att försöka ta livet av varandra. Nu skulle de tyglas och tvingas bli demokrater, det skulle biståndet se till. Med vidöppna ögon gick biståndsgivarna i fällan och fattade aldrig att de aktivt bidrog till att bygga upp kapaciteten för en ny slakt av sydsudaneser. En oförlätlig okunnighet och naivitet som bara blir värre när man betänker hur ofta det har hänt förut

Det saknas några "krigsherredemokrater" i boken som skulle kunna bära syn för sägen. Ugandas president Yoweri Museveni är en. Han tog makten 1986 efter en långdragen kamp i bushen. Han hyllades genast av en okritisk omvärld som utnämnde honom till en i en illuster skara "nya afrikanska ledare". Museveni kritiserade att afrikanska presidenter sitter alldeles för länge vid makten. Nu har han själv suttit där i 32 år.

Etiopiens före premiärminister Meles Zenawi är en annan "krigsherredemokrat" som jag saknar i boken. Hans historia är speciell eftersom han var den första afrikanska gerillaledare som erövrade makten och sedan förvandlade sig till något av en social ingenjör, man kommer att tänka på Singapores Lee Kuan Yew. Meles blev aldrig någon demokrat, tvärtom blev han bara mer hårdhänt med tiden. Men han skapade en ekonomisk och social utveckling i Etiopien som man måste beundra, med tanke på hur

"Det finns i princip inget exempel på en afrikansk rebell som har lyckats göra om sig till en trovärdig demokratisk politisk ledare."

illa åtgången det landet var efter kejserligt vanstyre och långdraget inbördeskrig.

En som däremot avhandlas i boken är en av Musevenis goda vänner och Meles Zenawis tvillingssjäl som social ingenjör, Rwandas president Paul Kagame. Även han inledde sin bana som gerillaledare och blev efter folkmordet vid mitten av 1990-talet hyllad som en frälsare i stora delar av världen. Rwanda är Afrikas kanske mest dynamiska och spännande land med en utveckling som är häpnadsväckande. Dock

endast ekonomiskt och socialt. På det politiska området finns det utrymme för mycket kritik och författaren till kapitlet om Kagame, Lars Waldorf, sparar inte på krutet. Han ansluter sig till en starkt Kagamekritisk opinion och hävdar att Paul Kagames målsättning aldrig var att skapa ett demokratiskt Rwanda. Denne tillhör ju folkgruppen tutsi som utgör kanske bara 10 procent av landets befolkning, resten är hutu – de som stod bakom folkmordet. Författaren hävdar att Kagames ambition hela tiden har varit att monopolisera makten, omskola befolkningen, öka den materiella välfärden och attrahera utländskt bistånd.

Den politiken har varit mycket framgångsrik, men till priset av hård kontroll. Politiska opponenter gör sig icke besvär. Yttrandefriheten är hårt kringskuren. Trots det framställs Rwanda som ett lysande exempel för resten av den svarta kontinenten, vilket möjligen säger mer om Afrika än om Rwanda.

Bokens mest fascinerande kapitel handlar om João Bernardo Vieira, tidigare president i Guinea-Bissau. Berättelsen om honom är också berättelsen om det svenska biståndets kanske största misslyckande i Afrika, stödet till befrielseorganisationen PAIGC där Vieira var en viktig befälhavare i den dåvarande portugisiska kolonin. PAIGC vann befrielsekriget och bildade regering. 1980 tog Vieira makten i en kupp och strax hade det land som svenska Sida trodde skulle kunna bli en svenskinspirerad socialdemokrati förvandlats till en knark- och vapensmugglande gangsternation.

Warlord Democrats in Africa är ingen uppbygglig läsning för den som fortfarande tror på projektet att med biståndsmedel bygga folkstyrda stater i Afrika. För

den som vill få en inblick i hur skendemokratier skapas med exempelvis svenska skattepengar kan den dock rekommenderas varmt. 🌸

Bengt G Nilsson

**WARLORD DEMOCRATS
IN AFRICA**
**EX-MILITARY
LEADERS AND
ELECTORAL POLITICS**
ANDERS THEMNER (RED)
Zed Books 2017

Mänskliga rättigheter: älskade till döds.

FOTO: ALAMY

Alla för, ingen emot

JURIDIK

En sökning på "mänskliga rättigheter" på Google ger 1 750 000 träffar, och "human rights" ger 590 000 000. Få begrepp har en så positiv innebörd. I likhet med "demokrati" är alla för och ingen emot. I Sverige har "MR" antagit närmast industriella proportioner. Med stöd av offentliga anslag eller bidrag anordnas "MR-dagar", organiseras andra verksamheter och ges ut publikationer i ämnet. Det är många som vill utnyttja det positiva mervärde som ligger i begreppet. En påtaglig idealism och en tydlig vänsterprofil präglar oftast aktivisterna. "MR" står för mjuka värden och går hand i hand med internationellt utvecklingsbistånd och organisationer som Amnesty International och Human Rights Watch. Biståndsarbetare och jurister förutsätts vara väl insatta i "MR-frågor" – särskilt deras tillämpning – eller frånvaro – i främmande land. Synas begreppet närmare, blottläggs på hemmaplan inte säl-

om Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) och dess svenska tillämpning.

Föreställningen att det finns universella och orubbliga rättigheter knutna till individen är fast rotad i en västerländsk, judisk-kristen värdegrund och tydligast manifesterad i upplysningstidens ideal. De "borgerliga" revolutionerna – först den amerikanska och sedan den franska – gav i sina paroller och dokument uttryck för idén att den enskilde hade av naturen givits rättigheter, vilka fursten eller annan överhet inte hade moralisk rätt att kränka. Det sena 1700-talets postrevolutionära konstitutioner på båda sidor av Atlanten innehöll också fri- och rättighetskataloger för att konkretisera detta från Magna Carta och John Locke övertagna idéarv.

Idén om den enskilde, som med sina oförytterliga rättigheter står mot en överhet/stat vilken kan utgöra ett hot mot dessa, är alltså central för föreställningen om mänskliga rättigheter. Makten måste bindas för att säkra den enskil-

tigheterna ett reellt innehåll, en föreställning som under upplysningstiden, som bekant, tog sig tydligast uttryck i Montesquieus *Om lagarnas anda* från 1748.

Andra världskriget och Förintelsen satte ett särskilt ljus på behovet att skydda de mänskliga rättigheterna. Också i Sverige, där naturrättsliga föreställningar före kriget fått vika för rättspositivismens uppgörelse med dessa och den tysk-romerska, såsom metafysik betecknade begreppsjurisprudensen, omfamnade man politiskt och allmänt tanken på mänskliga rättigheter. 200 år efter *Om lagarnas anda* antogs 1948 FN:s Universella deklaration om de mänskliga rättigheterna (UDMR).

Deklarationen speglar i sig det kalla krig som kom att prägla FN:s arbete under nära fem decennier. Sverige har under hela denna tid framstått som en entusiastisk och uppskattad medlem. Föreställningen om FN som en god kraft i en ond värld är också väl förankrad hos de flesta svenskar.

För att nå den eftersträlvade enigheten innehåller deklarationen inte bara de "klassiska" eller "negativa" rättigheterna, utan också vissa ekonomiska och sociala rättigheter ("positiva") såsom rätt till arbete, bostad och utbildning. Medan västländerna förespråkade en begränsning till de liberala och klassiska rättigheterna, insisterade Sovjetunionen och dess satelliter, med stöd av utvecklingsländerna, på att de positiva rättigheterna också skulle ges en plats i deklarationen. De kommunistiska och socialistiska revolutionerna under 1900-talet erkände i princip varken maktdelning

"Rhodes slutsats är att mänskliga rättigheter som begrepp har kunnat kidnappas genom en ideologisk attack mot frihetens idé."

lan de ideologiskt färgade spänningar som enskilda rättigheter kan ge upphov till. Det räcker att peka på "ägenderätt" som en mänsklig rättighet – och den partipolitiskt präglade diskussionen under åren

des rätt. Härur kommer tanken om den grundläggande roll som maktdelning, det vill säga: fria och oberoende domstolar som balanserar den lagstiftande och verkställande makten, har för att ge rät-

>>

eller föreställningen om fristående – och rättsligt tillämpbara – rättigheter till den enskildes skydd; i det socialistiska samhället fanns ju begreppsmässigt inga motsättningar mellan stat och individ (en syn som för övrigt delades av 1930-talets nazistiska och fascistiska stater).

Denna grundläggande skillnad i synen på rättigheterna kommer alltjämt till ytan, även efter kommunismens kollaps för 15 år sedan. Medan liberaler av olika slag vanligen håller fast vid att de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna bör begränsas till de negativa rättigheterna, betonar socialister av skilda schatteringar oftast det lika värde som bör tillmätas de positiva rättigheterna; att de senare till sin natur enbart är programmatiska och för sin tillämpning kräver allehanda beslut om anslag och resursfördelning är för vänstern inget problem, eftersom domstolsintervention under alla förhållanden inte ses som något önskvärt. Den politiska majoritetens primat är med detta synsätt den yttersta garantin för ett tillgodoseende av alla rättigheter – och då spelar det ingen roll om dessa är möjliga att säkra i domstol för den enskilde eller om de bara är slagordsmässiga.

Nu föreligger ett intressant vittnesbörd, om vad de senaste decenniernas internationella utveckling på MR-området har inneburit genom *The Debasement of Human Rights* av Aaron Rhodes, som under 14 år var Executive Director för Helsinki Foundation for Human Rights. 1975 ingicks Helsingforsavtalet mellan Europas demokratier, USA, Kanada och Sovjetunionen och dess satelliter. Mot att de dåvarande gränserna, och därmed Sovjetunionens kontroll över Östeuropa, legitimerades innehöll avtalet förpliktelse att iakttä de politiska mänskliga rättigheterna, vilka dittills var okända i östblocket. I en rad länder inrättades Helsingforskommittéer för att över-

vaka tillämpningen, och dessa bildade i sin tur Helsinki Foundation. Helsingforsavtalet gav MR-aktivister de instrument de behövde

för inhemsk kritik av de totalitära kommunistiska systemen. Charta 77 i Tjeckoslovakien och Moskvas Helsingforsgrupp är två exempel på framgångsrika organisationer som bidrog till kommunismens fall.

Rhodes tes är att begreppet mänskliga rättigheter har förlorat sin ursprungliga naturrättsliga mening, att försvara den enskildes frihet mot statlig övermakt. Arvet från Magna Carta, Locke och Kant har förskingrats genom uppkomsten av framför allt de positiva rättigheterna. Samtidigt som konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR) antogs 1966, antogs också konventionen om de ekonomiska, sociala och kulturella rättighe-

Negativa rättigheter: gillas av liberaler.

FOTO: CARTOONS STOCK

terna (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ESCR). Det var en medveten strategi från Sovjetblocket att bemöta kritik genom att lyfta fram de programmatiska rättigheterna om rätt till arbete, bostad och skäliga levnadsvillkor, något som i formell mening kunde påstås vara tillgodosedda i de kommunistiska systemen.

Efter kommunismens fall 1989 har FN varit drivande i att utveckla ett synsätt som binder negativa och positiva rättigheter vid varandra såsom odelbara. En startpunkt var Världskonferensen om mänskliga rättigheter i Wien 1993, där det i den antagna slutdeklarationens artikel 5 slogs fast att:

all human rights are universal, indivisible and interdependent and interrelated. The international community must treat human

rights globally in a fair and equal manner, on the same footing, and with the same emphasis. While the significance of national and regional particularities and various historical, cultural and religious backgrounds must be borne in mind, it is the duty of the States, regardless of their political, economic and cultural systems, to promote and protect all human rights and fundamental freedoms.

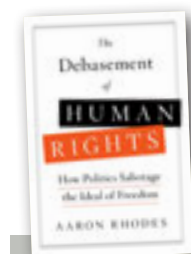
MR-systemet har i FN:s hägn under åren byggts ut. Nu finns ett tiotal övervakningskommittéer knutna till konventioner om bland annat barnens rätt, kvinnors jämställdhet, förbud mot tortyr och rasism. Härtill kommer FN:s Människorättsråd (där stater och inte, som i kommittéerna, individuella experter domter sitter) som genomför granskning genom *Universal Periodic Review*. Genomgående bemöts kritik för bristande politiska rättigheter med att andra, positiva, rättigheter är bättre tillgodosedda.

Auktoritära stater, inte minst Ryssland under Putin, har utvecklat en egen "eurasisk" syn på mänskliga rättigheter, för att skilja dem från en "västerländsk" uppfattning. Den klassiska betoningen av individuell frihet ställs här åt sidan till förmån för ett synsätt som betonar organisk, social och kulturell gemenskap med en stark nationell stat. I Ryssland bidrar den ortodoxa kyrkan till att ge legitimitet åt denna syn.

Enligt Rhodes har den expansiva tolkningen av mänskliga rättigheter, som efter kalla krigets slut har framförts av den politiska vänstern, nu har anamats av auktoritära stater för att försvara reaktionär nationalism. Vägen dit har gått över bland annat betoning av förmögenhetsutjämning och att främja "tolerans" genom att motverka yttrandefrihet ("hetslagstiftning").

Rhodes slutsats är att mänskliga rättigheter som begrepp har kunnat kidnappas genom en ideologisk attack mot frihetens idé som innebär att statlig makt premieras före individens egenmakt. Vad som krävs för att på allvar värna idén om mänskliga rättigheter är att återgå till diskussionens rötter och klargöra att det i grunden handlar om skillnaden mellan frihet och tvång, och att det är friheten man argumenterar för. Uppmaningen från den radikale MR-förkämper Rhodes är att det nu är dags att, i likhet med den unge amerikanske revolutionären John Adams inför frihetsskampen i Nordamerika, tänka på mänskliga rättigheter för att kunna bevara dem. Så låt oss göra det. Rhodes bok är en bra utgångspunkt. ✱

Krister Thelin

**THE DEBASEMENT
OF HUMAN RIGHTS
HOW POLITICS
SABOTAGE THE IDEAL
OF FREEDOM**
AARON RHODES
Encounter Books 2018

Minns du den stad

Grand Canal i Dublin: paradiset på jorden?

FOTO: ALAMY

MEMOARER

Det verkar inte finnas någon ände på fantastiska irländska författare. Vad är det för hopkok i generna hos de där kelterna på Guds gröna ö? En av den samtida berättarkonstens mästare är John Banville, också känd som mannen bakom den hårdkokta pseudonymen Benjamin Black – och alltså en person som parallellt bedriver två författarskap, det ena som konstnärligt avancerad prosaist med en hisnande stilkonst i Nabokovs anda, det andra som upphovsman till kriminalskildringar i noir-stil.

Att Banville är en författare vars stilistiska mästerskap och gestaltande energi har en spännvidd som duger till att åstadkomma det mesta har vi redan förstått, men att han plötsligt skulle kunna varva ner och låna sin talang till att skriva en liten finstämd bok om sin hemstad Dublin kommer oväntat.

”Banville älskade att vandra omkring och insupa atmosfären i olika stadsdelar och miljöer.”

Det har han alltså gjort. *Time Pieces* heter den vackra boken. Den har undertiteln *A Dublin Memoir* och är fint illustrerad med stämningsfulla fotografier tagna av den framstående dokumentärfilmaren och fotografen Paul Joyce.

Som memoarvolym är boken originell

så tillvida att den handlar mer om staden Dublin än om författaren själv. Som bok om Dublin är den originell eftersom den ganska utförligt återger minnen från författarens uppväxt långt från huvudstaden, i småstaden Wexford i sydöstra Irland. Det är, kort sagt, en originell bok. Den utgör en genreblandning och är alltså varken fågel eller fisk utan någonting mittemellan.

Just denna specialblandning, att man som läsare aldrig riktigt vet vad Banville nu ska börja redogöra för, Dublins extraordinära arkitekturhistoria eller de snälla bibliotekarierna på stadsbiblioteket under hans pojkår i Wexford, gör läsningen extra lustfylld och ger framställningen friskhet. Man får hela tiden en känsla av att Banville berättar bara sådant han finner värt att berätta, vare sig det gäller Dublin eller honom själv.

Författarens bedömning är emellertid klar. Dublin är intressantare än Banville. Det självbiografiska stoffet slinker med

av bara farten och på grund av att Banville är så noga med att påminna läsaren om att det är en subjektiv bild av Dublin han ger, att det inte är en turist- eller guidebok han skriver utan en bok om hans eget självupplevda Dublin.

Beundrare av Banvilles romankonst

är säkert tacksamma för de spridda memoarskärvor som erbjuds. Någon sammanhängande mosaik bryr han sig inte om att lägga, men de minnesbilder han ger från olika skeden av sitt liv har en sällsynt pregnans och lyster. Utmärkande för dem är att de oftast handlar om människor han har runt sig, släktingar och vänner eller flickvänner och författarkolleger.

Mer om hans mor och moster handlar den nostalgiska skildringen av hur John Banville som liten pojke på sin födelsedag vartenda år fick åka tåg från Wexford till Dublin för att hälsa på mostern, som bjöd på tårta och sedan tog ut gästerna på stan och skämde bort dem hela dagen.

Efter att ha gått ut gymnasiet flyttade Banville till den ogifta mostern och bodde hos henne i Dublins centrum, närmare bestämt på Upper Mount Street i ett gammalt hus i anrik *Georgian style* i de kvarter som efter en annan av gatorna där, Baggot Street, brukar kallas Baggotonia. I våningen under bodde Anne Yeats, nationalskaldens dotter. När John Banvilles moster dog efter ett par år fick syster-sonen arva lägenheten. Så vitt jag förstår var det där han bodde i det skede han blev författare och skrev sina första romaner. Han debuterade 1970 och har alltsedan dess varit ymnigt produktiv.

När unge Banville inte satt hemma och läste eller skrev gav han sig ut på

>>

St Stephen's Green: urban grönska.

FOTO: WIKIPEDIA

peripatetiska utflykter i staden. Han älskade att vandra omkring och insupa atmosfären i olika stadsdelar och miljöer. Så långt bort som till Phoenix Park tog han sig ogärna, erkänner han, trots att han i sin bok finner anledning att ägna denna väldiga park ett eget kapitel, där han inte försummar att skryta med att Phoenix Park är större än alla Londons parker tillsammans, att den med sina 1 436 tunnland täcker en yta större än Hyde Park, Regent's Park, Kensington Gardens, St. James's Park, Green Park, Greenwich Park och Battersea Park allihop sammantagna skulle lyckas täcka.

Banville tycker bättre om St Stephen's Green, den mer urbana parken i stadens centrum, utan oblygt kringströvande hjortar som i Phoenix Park. Mest av alla parker prisar han dock The Iveagh Gardens någonstans bakom den stora vackra byggnad som fordom hyste det katolska universitetet University College Dublin.

Själv har jag besökt Dublin många gånger och bodde för något år sedan på ett hotell vid St Stephen's Green och granne med den forna universitetsbyggnaden (som numera hyser The National Concert Hall), men jag såg inte skymten av The Iveagh Gardens och har aldrig heller tidigare gjort det. Något lugnad blir jag av att få veta att Banville själv brukar ha svårigheter att hitta dit. Det lär vara en liten och glest besökt park dit ungdomar smyger undan för att gå hand i hand, kyssas och känna lite på varandra. Det är för övrigt mest för att den är förknippad med ungdomsminnen av svärmiska promenader på tu man hand som Banville älskar just

denna tydliga hemligt belägna park.

Favoritstället framför andra är dock ett särskilt parti av en av kanalerna, Grand Canal, närmare bestämt sträckan från Baggot Street Bridge till Huband Bridge och ytterligare ett litet stycke bortom denna. Det är rena rama paradiset, i varje fall under minst tre av årstiderna, hävdar Banville bestämt. Dock är han inte först med att utnämna denna sträcka längs kanalen till det vackraste som finns i Dublin, ty före honom gjorde poeten Patrick Kavanagh just detsamma och har därför tillägnats inte bara en utan två parkbänkar längs kanalen, där hans namn står ingraverat i skyltar som har utformats av konstnären Michael Farrell, annars mest känd för sina bilder med anknytning till James Joyce och dennes verk. Det återstår att se om även Banville omsider kan få sig en parkbänk där. Hur som helst tänker han sig redan att han, när han väl slutar sina levnadsdagar, helst skulle göra det lugnt och stilla invid detta parti av kanalen, sittande på en parkbänk.

John Banvilles *Time Pieces* är fylld av nostalgi och stämningsmättade betraktelser över en underbar stad, men givetvis innehåller den även roliga anekdoter och humoristiska hugskott. En särskild fallenhet har författaren för tragikomiska funderingar, som då han påpekar att alkohol för irländaren är lika livsavgörande som solen är för de latinska folken i södra Europa. Eller då han gör en utläggning om att katolicismen har hållit fast irländarna i en tvångströja lika effektivt som någonsin kommunismen kunde hålla själarna i fångenskap i före detta Östeuropa, i de malträterade länder som satt fast i Sovjetblockets skruvståd.

Katolicism och kommunism är bara två sidor av samma falska mynt, skriver Banville sardoniskt, och fortsätter med att hävda att de två senaste decenniernas avslöjanden av grasserande pedofili och sexuella övergrepp utförda av katolska präster är det bästa som har hänt Irland på mången god dag, för dessa skandaler har medfört att kyrkan inte längre kan utöva samma moraliska inflytande som förut, att den har förlorat det mesta av sin tidigare auktoritet. I synnerhet ungdomen har vänt sig emot det gamla bigotteriet. Det lovar gott för Dublin, tror Banville. Dublin lär vara en av de europeiska huvudstäder som har störst andel unga invånare och som därför i varje fall från demografisk synvinkel befinner sig i ett gynnsamt skede. Vi får se hur det går med den saken. ❀

TIME PIECES
A DUBLIN MEMOIR
JOHN BANVILLE
Knopf 2018

Tommy Olofsson

Stjärnorna på slottet

POLITIK

Det är sannerligen inte många danskar förunnat att ha haft – eller ha – Marienborg som sin adress. I modern tid är det bara fem personer, en exklusiv skara som alla har kunnat skriva "statsminister" på sina visitkort.

Det vita 1700-talsslottet Marienborg, 16 kilometer norr om Köpenhamn och idylliskt beläget vid Lyngby Sø, är nämligen de danska statsministrarnas officiella residens. En konservativ, två socialdemokrater och lika många från det liberala Venstrepartiet har haft egna nycklar dit. Fyra män och en kvinna. Tre av dem har suttit på posten i runt ett decennium – Poul Schlüter, Anders Fogh Rasmussen och Poul Nyrup Rasmussen; de två andra har tillbringat litet kortare vistelser där: Lars Løkke Rasmussen och Helle Thorning-Schmidt.

Den senare visade att en dansk statsminister inte absolut måste heta Rasmussen, efter tre på rad med det efternamnet. En av dem, han med mellan-namnet Løkke, är nu tillbaka på sin andra runda som värd på Marienborg efter att ha tvingats överlämna nycklarna till just "Helle" vid valförlusten 2011. "Pas godt på dem", manade han henne då med en ofta citerad

Maktens ansikten: fem danska statsministrar.

FOTO: MORTEN ALBECK

formulering, för de är bara "til låns". Och det fick ju Løkke rätt i, när han fyra år senare åter kvitterade ut dem och återvände till statsministerposten.

Tillsammans har dessa fem statsministrar regerat Danmark i snart 36 år, en tidsperiod som sträcker sig från 1980-talets berömda kartoffelkur till finanskrisen och vidare till dagens uppåtgående kurvor och tillväxt i ekonomin.

I sanningens namn är det bara två av dem som egentligen har bott på Marienborg mer permanent under sin statsministertid; nestorn i sällskapet, den konservativa Poul Schlüter, statsminister 1982–1993, och hans efterträdare, socialdemokraten Poul Nyrup Rasmussen, som avlöste honom på posten när den borgerliga regeringen tvingats avgå efter den så kallade Tamilaffären, och som sedan satt kvar fram till 2001.

Men alla har de flitigt använt residenset till möten och officiella mottagningar, och för att få arbetsro och tid till att tänka litet mer långsiktigt än vad den dagliga stressen i statsministeriet på Christiansborg tillåter. Detta är en miljö som tv-tittare världen runt numera är väl bekanta med efter succéserien om "Borgen".

Under två dagar i maj 2017 förenades de fem med DR:s (Dansk Radios) assistans för första gången på det som varit allas residens för ett samtal om den alldeles speciella roll de har haft, och i Løkkes fall, fortfarande har. Dessförinnan hade de dessutom intervjuats var för sig. Nu samlades de så i de vita sofforna med

kaffe och småkakor i salongen på Marienborg för ett "informellt toppmöte" om deras statsministertid. Om segrarna, krigerna, de många affärerna, och det pris som ofrånkomligen följer med på köpet med landets högsta folkvalda ämbete.

Av detta blev det en tv-serie som slog tittarrekord när den sändes under hösten samma år. Och av det blev det där-efter, något bakvänt, en bok om det som några av huvudrollsinnehavarna kallar det ensammaste jobbet i världen – eller i alla fall i Danmark.

Att de skulle hamna just där var förstås ingen självklarhet. Poul Schlüter, vars konservativa parti inte hade haft statsministerposten sedan 1901, trodde aldrig att han skulle bli någon särskilt långvarig innehavare av ämbetet – men över nyår skulle ju vara trevligt, så det skulle stå 1982–1983 under det officiella porträttet. Det blev ett decennium mer än så, den längsta statsministerperioden i nyare tid. Första dagen tog han bussen till jobbet.

Poul Nyrup Rasmussen hade inte heller så stora förhoppningar om att någonsin nå så långt, som barn till fattiga föräldrar. Vad skulle det manne bli av den pojken, oroade sig hans familj. Men statsminister blev han, när Det Radikale Venstre – till nyligen dansk politikens stora "kungamakare" – flyttade över sitt stöd från de borgerliga till honom.

Helle Thorning-Schmidt – vars för en socialdemokrat osedvanligt dyrbara smak för handväskor förärade henne öknamnet "Gucci-Helle" – hann för sin del knappt ens väljas till folketinget förrän hon siktade in sig på partiledarskapet. Det gav upphov till många leenden landet runt när "Helle" sturskt deklarerade att hon minsann skulle kunna slå Anders Fogh Rasmussen, Venstremannen som satt från hösten 2001 till våren 2009, när han efter månaders benhårt förnekande meddelade att han var kandidat till posten som Natos generalsekreterare. Och därefter blev vald och avgick som statsminister.

Det kunde hon inte, däremot klarade hon 2011 att besegra hans efterträdare, Lars Løkke Rasmussen som liksom både Schlüter och Nyrup först hade fått överta statsministeriet utan föregående val. Men

"Var det då värt det? Alla dessa okristligt tidiga morgnar och oändligt långa arbetsdagar, alla stunder med familjen som försummats..."

Løkke fick sin revansch med valet sommaren 2015 – som dock var ett katastrofval för det egna partiet, Venstre, som blev omsprunget av Dansk Folkeparti som största parti i "blå blok". Statsminister

blev han ändå, och är det än, nu i spetsen för en skakig trepartiregering.

Under tre och ett halvt årtionde händer mycket, med människor, i politiken, ett land och i världen. I boken följer vi fem statsministrar i vardagen, med familjestyr på hemmaplan och hårda politiska förhandlingar på jobbet, inom regeringen – som alla har varit koalitioner – och med diverse stödpartier som ska hållas på gott humör.

Personliga relationer är viktiga, även på den internationella scenen, där Nato-landet Danmark har rört sig från den för Schlüterregeringen så smärtsamma "fotnotsperioden" till den främsta frontlinjen som landet som alltid ställer upp. Vi kommer när våra vänner kallar, som Fogh formulerar det.

Med det följer de svåraste tänkbara besluten: att sända dansk militär i krig och konsekvenserna därav, när statsministern sätter sig för att skriva brev till de anhöriga till ännu en fallen soldat.

Vi får följa med bakom kulisserna när Løkke är på Tivoli med Putin, Schlüter bjuder dåvarande vicepresidenten Bush med hustru på "candlelight dinner" på Kronborg, Fogh cyklar mountainbikes med deras son, Nyrup nära på hamnar i slagsmål med Helmut Kohl under en debatt om Natoutvidgningen, och bakgrunden till världens kanske mest berömda selfie, den som Helle Thorning-Schmidt tog med Barack Obama och David Cameron under minneshögtidligheten för Nelson Mandela.

En del har vi hört förut, men även med en del upprepningar är det många spännande inblickar som vi ges i boken, där statsministrarna berättar var och en i de olika tematiska kapitlen. Förvisso inte lika dynamiskt och fängslande som tv-seriens livliga samtal i soffan, men det som boken därmed förklarar i energi vinns i gengäld på de större möjligheterna till fördjupning.

Och det är inte en sur min så långt ögat när trots att deltagarna var oförsonliga rivaler om makten och har mötts i oräkneliga debatter (och i Danmark är debatten stentuff). Bara Poul Nyrup Rasmussen verkar emellanåt bita ihop när hans

partikollega Helle Thorning-Schmidt väl långrandigt lägger ut texten om det motstånd hon menar sig ha mötts av som första och hittills enda kvinna i ämbetet. Och det gör hon både ofta och gärna.

>>

Det är inte utan att det är rätt svårt att föreställa sig att en motsvarande övning i Sverige, med Ingvar Carlsson, Carl Bildt, Göran Persson, Fredrik Reinfeldt och Stefan Löfven i soffan på Harpsund hade avlöst lika väl, att det skulle resultera i ett lika öppenhetigt och skarpt, men ändå respektfullt och trivsamt samtal. Och definitivt inte med lika många glada skratt.

Var det då värt det? Alla dessa okristligt tidiga morgnar och oändligt långa arbetsdagar, alla stunder med familjen som försumrats, det snudd på omänskligt höga tempot och den ständiga bevakningen från såväl medier som säkerhetsvakter. Är det trots allt ett gott liv att vara statsminister i Danmark?

Marienborg: åtråvärd adress.

FOTO: VALDEMAR BAES AAHOLST

Jodå, förklaras samfällt i sofforna på Marienborg: ett hårt liv, men gott. Var- endaste dag som statsminister var en gåva, menar Helle Thorning-Schmidt, som ju själv inte direkt hade någon dans på rosor under sina år när hennes koalitionsregering med Radikale Venstre och Socialistisk Folkeparti under långa tider befann sig i närmast oavbruten intern kris.

En sann dröm att få sitta vid huvudänden av det bord där alla stora beslut som man har drömt om sedan unga år beslutas, förklarar Løkke, och Fogh och Nyrup instämmer från sina olika ideologiska hörn. Poul Schlüter säger sig ha njutit av varje ögonblick av den "praktfulla" upplevelse som det innebär att vara Danmarks statsminister.

Och tillägger:

"Det borde alla prova på." ✨

Ann-Sofie Dahl

STATSMINISTRENE
ANNE SOFIE KRAGH
& MICHAEL DYRBY
Politikens Forlag 2017

Dorothy Parker: skriver skarpt i Vogue redan 1916.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Mot strömmen

BIOGRAFI

Boken *Sharp. The Women Who Made an Art of Having an Opinion* är ett slags gruppbiografi där främst åsikternas betydelse står i centrum. Tio kvinnor – författare, filosofer, journalister – med skiftande politiska uppfattningar, växlande ämnesområden och positioner inom den amerikanska intelligentia porträtteras i en snällrik lapptäcksform av författaren Michelle Dean. Samtliga huvudpersoner är intressanta i sig, och som fenomen. Michelle Dean vet att måla med precisa penseldrag och lyckas få till skarpa konturer, fördjupande perspektiv och distinkta lager trots begränsat utrymme. Ändå är jag misstrogen, åtminstone inledningsvis.

Förordet framhåller att bokens huvudpersoner alla verkar i en oppositionell anda. Det rör sig om frisinnade själar som inte vill tillhöra några kottierier. Samtliga har upplevt erkännande och avvísande, framgångar har avlöst motgångar och tvärtom. Ingen av Dorothy Parker, Rebecca West, Hannah Arendt, Mary McCarthy, Susan Sontag, Pauline Kael, Joan Didion, Nora Ephron, Renata Adler eller Janet Malcolm, hade heller särskilt

mycket till övers för idén om ett syster-skap, kvinnors speciella villkor eller feministisk kamp, påpekar Dean. Trots detta görs det i bokens inledning sak av att de har banat väg för andra kvinnor som vill gå mot strömmen. Deras välförtjänta plats på parnassen tycks Dean vilja könsbetunga – trots deras relativa ointresse för just kön. Men är det främst kvinnor som läser och studerar Hannah Arendt? Nej. Har Susan Sontag eller Joan Didion lidit brist på uppmärksamhet därför att de är kvinnor? Nej, verkligen inte. Det är framförallt genom könets representation som de har varit förgrundsgestalter, uppfattar jag att Dean menar, men den slutsatsen blir vansklig om kvinnor som läser Sharp snarare relaterar till författarnas "icke-feminism" än till Deans ställningstagande. Förordet hade gärna fått flyttas bakåt i boken och bli ett personligt slutord istället, för läsningen färgas initialt av en däst samtidsfeministisk blick som ständigt motsägs i de intressanta och väl-skrivna kapitel som följer.

Michelle Deans första kapitel om Dorothy Parker tillhör bokens bästa. Fantasierika detaljer förgyller ett journalistiskt hantverk som präglas av skarpsinnigt självförtroende. Dean är skicklig på att skjuta in egna påpekanden utan att förlora

**Joan Didion: tänker magiskt
och gör global succé.**

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

riktningen: i anslutning till en beskrivning av Parkers talang görs exempelvis en sofistikerad utveckling kring frågan om huruvida talang kan vara slumpmässig. Parkers satir framträder dels genom beskrivningar, dels genom citat, men Dean förstärker också satirens funktion genom att skriva allmänt om satir och humor – företeelser som är beroende av konsensus, tajming, godkännande. På så vis kommer vi nära Parkers personlighet och hennes miljö, men också Deans metod. Som läsare lär man sig genom de första porträtten att boken vidgar och förskjuter tidsaxeln enligt en bohemisk kronologi som inte värjer för stilenliga djupdykningar och utforskande extramaterial.

Hela bokens upplägg präglas av amerikanskt kurage. Utifrån antaganden om sina huvudpersoners uppsåt spekulerar Dean kring relationer och yrkesmässigt utfall. Ibland fungerar det litet sämre och blir smått repetitivt, särskilt mot slutet är det som att avsnittens struktur tar ut sin rätt, men oftast gissas det förvånansvärt intresseväckande. Mixen av personer är rätt djärv. Den kognitiva vinningen i Deans bok är att hon visar hur de här kvinnorna i flera fall påverkade varandra. En historisk period blir genom hennes försorg en amerikansk berättelse om film, kritik, poesi och, inte minst, tidningar och tidskrifter. Michelle Dean reflekterar inte själv över magasinens lockelse och funktion; observationen är måhända typiskt svensk, men man kan inte annat än avundas USA alla dessa oerhört betydelsefulla tidskrifter. Från 1900-talet och framåt utgör de en gedigen och kreativ konstant i den offentliga debatten. *Vogue*, *Harper's Bazaar*, *Vanity Fair*, *Esquire*, *The New Yorker*, *Atlantic Monthly*, *The Nation*, *The New Republic*, alla olika dagstidningar

”Boken ger läsaren ett tillfälle att sluka en hel epok med självständigt tänkande kvinnor. Tidsandan berättar också något om kvinnans villkor.”

(och till och med *Mademoiselle*) blir plattformar för drivna, egensinniga och begåvade kvinnliga skribenter, Dorothy Parker skriver för *Vogue* 1916 och den sista artikel som nämns är Janet Malcolms ”A Girl of the Zeitgeist” som utkommer i *The New Yorker* 1986. Att det finns publiceringsmöjligheter och en sund konkurrens mellan olika tidningar innebär åsiktsmångfald och fler tillfällen att lansera nya röster. Kvinnorna i *Sharp* har i sina

respektive karriärer modiga redaktörer och tidningsägare att tacka för både ifrågasättanden och lysande utsikter.

Ett smart drag i *Sharp* är att huvudfokus inte ligger på det intellektuella innehållet, utan på hur tankegångarna, och tillvägagångssätten för att föra fram dessa, bryter med sin tid, eller med det förväntade. Det innebär exempelvis att Hannah Arendts personliga och teoretiska kontext vid tiden för genombrottet är centrerad. Komponenter hos Arendts filosofi diskuteras, men det är tillskottet till det samtal och den kulturella tid i vilken hon verkar som är det huvudsakliga ärendet för Dean. Susan Sontag presenteras på ett liknande sätt. Vi möter ingen närläsning av Sontags essäer, utan snarare en diskussion om det banbrytande i hennes sätt att bland annat dissekera metaforer och hennes vilja att göra film.

På ett ställe skriver Dean om Mary McCarthy att den senares insikter om mänskligheten blir utgångspunkten för hennes politiska analys, och på flera vis symboliserar en sådan tankefigur premiserna för samtliga kvinnor som porträtteras i *Sharp*.

Den del som fungerar sämst – men

tänkande, kring sitt liv och sina erfarenheter, medför att Dean behöver söka på andra ställen för att kontextualisera och beskriva. Det finns helt enkelt mindre okänt stoff att ge liv åt. Det går inte att bortse ifrån att Deans nyfikenhet på Didion, så uppfattar jag det, är av en mer pliktskyldig natur än den hon ger uttryck för när hon närmar sig övriga.

Kanske är Didions framgångar i närtid en del av problemet, att hennes texter har nått en internationell publik på ett sätt som varken Pauline Kaels eller Renata Adlers har gjort. Den i positiv mening respektlösa blandningen av olika sorters material – såväl skvaller som vetenskapliga artiklar – framstår som gedigen och pålitlig.

Vad som också är tilltalande och berömvärt är att det här är en bok som kan läsas i ett sträck, men som också fungerar litet mer encyklopediskt. Den dag då man vill påminna sig om vad Nora Ephron åstadkom förutom de romantiska komedierna *När Harry mötte Sally* eller *Sömnlös i Seattle* fungerar Michelle Deans kapitel om den stridbara och emellanåt förbitterade Ephron utmärkt. Boken ger läsaren ett tillfälle att sluka en hel epok med självständigt tänkande kvinnor. Tidsandan och samhällsutvecklingen, som boken fångar så skickligt, berättar också något om kvinnans villkor och friheter. Det utsagda är ibland den feministiska insikten. ✨

Anna Victoria Hallberg

SHARP
THE WOMEN WHO
MADE AN ART OF
HAVING AN OPINION
MICHELLE DEAN
Grove Press 2018

Maria Casarès och Albert Camus: gör tillsammans luften lättare att andas.

FOTO: RENÉ SAINT PAUL

En kärlek som gör världen bättre

LITTERATUR

ett av den franska litteraturhistoriens starkast lysande kärleksförhållanden träder fram när man tar del av korrespondensen mellan Albert Camus och den spanskfödda skådespelerskan Maria Casarès. De närmare 900 brev som de skrev till varandra under åren 1944–1959 har nu samlats i en volym på mer än 1 000 sidor, betitlad kort och gott *Correspondance*. Boken är försedd med ett inläggande förord av

Camus dotter, Catherine Camus. Även om relationen mellan Camus och Casarès tidigare inte har varit någon hemlighet, och även om utdrag ur deras brevväxling redan har publicerats i andra sammanhang, blir det något helt annat att nu få möjlighet att läsa breven samlade och oförkortade. På detta sätt kastas nytt ljus över denna kärlekshistoria, och boken har varit en av 2018 års litterära sensationer i Frankrike.

Men är inte dessa kärleksbrev alltför privata? frågar jag mig när jag ger mig i kast med den bastanta volymen. Kanske hade de mått bättre av att inte nå

offentlighetens ljus? Sätten att uttrycka förälskelse, passion och längtan efter närhet är trots allt begränsade. Men ju mer jag läser, desto mer fascinerar jag av denna bitterljuva kärlekssaga, av brevens språkliga elegans och av den känsla av äkthet och uppriktighet som de utstrålar. Och kombinationen av hetta och glöd å den ena sidan, samt ömhet och ömsesidig omtanke å den andra, är oemotståndlig. Jag skriver tveklöst under på Catherine Camus formulering i förordet: "Deras brev gör världen till en bättre och ljusare plats, luften blir helt enkelt lättare att andas därför att de har existerat."

Catherine Camus fick parets alla brev av Maria Casarès en tid efter det att hennes mor Francine Faure Camus hade avlidit 1979. Hon insåg snart att breven inte bara berättar om två människors starka bindning till varandra. De har också ett litterärt och historiskt värde och de ger en intressant inblick i den tid då de skrevs, inte minst fångar de atmosfären i Paris kulturella kretsar under efterkrigstiden. I nästan 13 år skickade Camus och Casarès så gott som dagligen brev till varandra – med undantag av de perioder då de bodde på samma ort – brev som glödde av kärlek och längtan. Ibland blev det flera brev samma dag. "Jag har skrivit till dig två gånger idag och jag kan inte låta bli att skriva ännu en gång", framhåller Camus 1950. En dag utan brev var förstörd. "Du skrev inte till mig i går", klagar han. "Och denna dag, så vacker därute, är förgiftad för mig."

Men breven handlar inte bara om känslor. De ger också glimtar från båda parternas arbetsliv. Vi får veta åtskilligt om Camus skrivarmöda, om det ytterst krävande arbetet med storverket *L'homme révolté* (Människans revolt) från 1951 och om hans ständiga kamp när det gällde att hinna avsluta sina manus i tid. Stundtals uttrycker han sin leda vid de kulturella kottterierna i Paris. Han gillar inte nattklubbar, inte ett liv i lyx. "Jag tycker om ensliga bondgårdar, nakna rum, ett tillbakadraget liv, det rejäla arbetet", skriver han 1948. "Paris tröttnar ut och steriliserar mig", framhåller han. Han söker efter "en inre tystnad", som han tycker sig ha förlorat. År 1953 gör han en resa till Sahara, där han finner en rogvande tystnad. Han betraktar nomadernas svarta tält, de fattiga men ändå så imponerande nomaderna.

"Jag känner mig lite som vore jag av deras sort, aldrig fast rotad någonstans i världen, men bunden vid denna magra och nakna jord", skriver han. Hans många föreläsningsturnéer suger musiken ur honom. Han som aldrig trivs i sällskap på mer än fyra fem personer tvingas omge sig med horder av människor som

**Det tragiska slutet: Camus omkommer
den 4 januari 1960.**

bombarderar honom med frågor. ”Du, arbetet, skönheten, det räcker för att fylla mitt liv”, slår han fast.

Vi får även många exempel på den nära relation Camus hade till Gallimards förlag, särskilt till Michel Gallimard och dennes fru Janine. De var till exempel ofta tillsammans sommartid. Det är likaså av intresse att se vilka böcker han läste och hur han uppfattade sina författarkolleger. År 1950 beklagar han Georges Orwells bortgång. Denne författare hörde till de få med vilka han kände sig befryndad och vars idéer han delade. Under arbetet med *L'homme révolté* läste Camus Friedrich Nietzsches, som vid denna tid var en viktig författare för honom. Han studerade också med beundran William Faulkners romaner. En av dem, *Requiem pour une nonne* (*Requiem for a Nun*, 1951), bearbetade han för teatern 1956, och han skrev även ett förord till den franska utgåvan av romanen. I Sydfrankrike träffade han ofta André Gide, och när denne gick bort skrev han en minnesartikel i *Le Figaro*. Den nära vänskapen med poeten René Char tydliggörs i flera brev. Både Camus och Maria Casarès sågade skoningslöst Ernest Hemingway, ”denne fifflare utan geni”. Balzac höll de däremot bäge högt. Maria ägnade sig också åt Maxim Gorkijs romaner, medan Albert med förtjusning läste Delacroix’ dagböcker.

Men korrespondensen belyser också en ung skådespelerskas intensiva arbete med teaterrepetitioner, film- och radioinspelningar. Maria Casarès, född 1922 i Spanien, var nio år yngre än Camus. Hon kom till Frankrike 1936 i samband med spanska inbördeskriget. När Franco tog makten tvingades hennes far, Santiago Casarès Quiroga, tidigare minister och regeringschef för Andra spanska republiken, till att gå i exil liksom så många andra republikanska spanjorer. Maria Casarès

”Fyra år efter brytningen möttes de oförhappandes på Boulevard Saint Germain. Passionen blossade upp på nytt. Ingen av dem kunde stå emot känslornas styrka.”

gjorde en lysande karriär inom teatern. Hon var den första icke franskfödda skådespelare som engagerades vid La Comédie Française. Hon medverkade även i Jean Vilars ”Théâtre National Populaire” och hade vid flera tillfällen roller i Camus pjäser. Till exempel spelade hon Martha i *Le Malentendu*, när den 1944 gavs på Théâtre Les Mathurins i Paris.

Det var under repetitionerna till denna

piäs som Camus och hon kysstes för första gången. De hade träffats den 6 juni 1944, samma dag som de allierades trupper landsteg i Normandie. Paret arbetade tillsammans även med Camus pjäs *Les Justes* som sattes upp 1949. Bland Casarès insatser inom filmen kan nämnas att hon 1945 hade en roll i Marcel Carnés klassiska mästerverk *Paradisets barn*.

När paret först träffades 1944 var Camus alltjämt aktiv i motståndsrörelsen och indragen i ett dödshotande katt-och-råtta-spel med Gestapo. I mer än ett avseende levde han ett dubbelliv. Han var sedan 1940 gift med pianisten och matematikern Francine Faure från Algeriet. Äktenskapet med Francine, som han 1945 fick tvillingar med, fortgick fram till hans död. Men förhållandet mellan makarna var högst komplicerat. Hustrun drabbades till och från av depressioner och försökte vid ett tillfälle ta sitt liv. Camus allt annat än problemfria livssituation, framförallt hans familjeförhållanden, får genom breven skärpa och kontur. När Francine kom till Paris från Algeriet efter krigsslutet ställdes han av Maria Casarès inför ett ultimatum. Antingen henne eller hustrun. Camus valde det senare alternativet, trots att han i grun-

den inte var någon vän av äktenskapet.

Men fyra år efter brytningen möttes Camus och Casarès oförhappandes på Boulevard Saint Germain. Passionen blossade upp på nytt. Ingen av dem kunde längre stå emot känslornas styrka. I breven uppehåller de sig åtskilliga gånger vid kärlekens betydelse för dem bägge, och de uttrycker stor tacksamhet över det de fått dela. ”Kärleken till dig gör mig stark och

kapabel att besegra allt”, skriver Casarès 1948. Två år senare deklarerar hon: ”Vi har mötts, vi har känt igen varandra, vi har överlämnat oss åt varandra, vi har skapat en kärlek som brinner av ren kristall. Är du klar över vår lycka och vad den har gett oss?” Camus uppehåller sig gärna vid hur han har förändrats tack vare mötet med Maria Casarès. Han har blivit mer öppen och mindre kritisk. ”Med dig har jag accepterat mer. Jag har lärt mig att leva.” Maria har blivit centrum i hans liv. ”Jag har inget annat fosterland än du”, bekänner han 1949. Aldrig har han gett sig så helt och fullt åt någon varelse som åt Maria. De är oskiljaktiga och deras kärlek har inget slut, konstaterar han. När han 1957 fick Nobelpriset befann sig Maria i Sydamerika. Han skickade omedelbart ett telegram till henne med orden: ”Aldrig har jag saknat dig mer. Din Alonso.” Hos dem bägge framträder också en hänförelse inför livets skönhet och glädje. De är både angelägna om att ta vara på stundens lycka och njutning i en tid då man, såsom i början av 1950-talet, oroade sig för atombomben och ett kommande krig.

Periodvis levde dock Camus och Casarès åtskilda i månader. Men deras kärlek utplånade till och med avståndet, skriver Maria Casarès en gång i ett brev. Hon var ofta på turnéer med La Comédie Française, både i Frankrike och utomlands. Camus gjorde föreläsningsturnéer, och en del av somrarna brukade han tillbringa i Sydfrankrike med sin familj. Han led då av den tryckta stämningen mellan honom och hustrun. ”Över allt vi gör, också de mest enkla saker, vilar en tung tystnad”, skriver han. Vad som håller honom uppe är kärleken till Maria, den räddar honom från allt och får honom att leva. Men ofta tyngdes han av skuldskänslor.

Slående i parets brevväxling är vidare hur de genomgående uppmunt-
rar varandra. Maria Casarès kunde ge stöd när Camus tvivlade på sin förmåga

>>

eller trodde att hans skaparkraft var uttömd. Han tyckte aldrig att han presterat tillräckligt, och han brottades ofta med sitt bristande självförtroende. Däremot kunde han tack vare sitt engagemang för och sina gedigna kunskaper om teatern vara ett viktigt bollplank för Casarès, som ingående berättar om sitt skådespeleri och om de bittra konflikter som stundtals präglade arbetet vid La Comédie Française. Camus sände blombuketter till teatrar runt om i världen där hon uppträdde. Hon bekände i ett brev att det var till honom hennes tankar gick när hon med några få ord tackade sin publik på 3 000 personer efter en föreställning i Buenos Aires. Ofta uppmnade hon också den tuberkulöse Camus att tänka på sin hälsa, att sova och äta ordentligt. Hans brev berättar inte sällan om läkarbesök, kontroller och provtagningar.

Det sista brevet till Maria Casarès skriver Camus från sitt hus i Lourmarin i Sydfrankrike fem dagar före sin tragiska bortgång den 4 januari 1960. ”Vi ses snart min allra käraste. Jag är så lycklig vid tanken på att träffa dig snart att jag skrattar när jag skriver detta.” Men de möttes aldrig. Camus dog ögonblickligen när Michel Gallimards sportbil av oförklarlig anledning körde av vägen i närheten av Fontainebleau. Michel Gallimard avled några dagar senare.

Camus litterära verk brukar vanligen delas in i tre faser: den första, den absurda, kännetecknas av människans grubbel över meningen med existensen och den andra av hennes revolt mot rådande livsvillkor, mot all den ondska och allt det våld som finns i världen. Den tredje, som Camus endast hann påbörja, är den då kärleken, särskilt moderskärleken, står i centrum såsom i den postumt utgivna *Le premier homme*. Med breven till Maria Casarès och hennes brev till honom finns det goda skäl att anse att denna tredje fas av författarskapet nu har fullbordats. Det bör tilläggas att boken innehåller både ett person- och verkregister, vilket är mycket värdefullt. 🌸

Lena Kåreland

CORRESPONDANCE
1944–1959

ALBERT CAMUS &
MARIA CASARÈS
Gallimard 2017

Dyra vanor: prinsen reser med full packning.

FOTO: CHRIS JACKSON/GETTY IMAGES

Prins extra allt

BIOGRAFI

Prince Charles skrek plötsligt till. Han pekade äcklat på några tallrikar med överbliven skinka och sallad som tjänarna hade ställt på ett bord i väntan på att de skulle bäras ut i köket.

– Vad är det där? frågade han sin fru Camilla, och fortsatte att peka bort mot tallrikarna.

– Det är plastfolie, förklarade hon.

Detta är en typisk anekdot från Tom Bowers uppmärksammade biografi över prins Charles. *The Rebel Prince* skildrar främst de sista 20 åren i prins Charles långa väntan på att få äntra tronen: det märkliga liv som det innebär att vara just prins av Wales.

Tom Bower berättar om hur prinsen bland annat har fyra personliga betjänter så att det alltid ska finnas åtminstone två tillgängliga personer som kan hjälpa honom att byta kläder. Detta gör han upp till fem gånger om dagen. När prins Charles åker bort brukar han ta med sig sin egen säng, sina egna sängkläder, en egen toalettstol i vitt läder, extra mjukt toalettpapper och två skotska landskapsmålningar. I princip packas hela hans sovrum ihop och fraktas iväg.

Så här fortsätter *The Rebel Prince*, sida upp och sida ner. Man får höra om hur prins Charles låter pensionerade indiska soldater gå igenom undervegetationen i den omvittnat fantastiska trädgård som han har skapat på Highgrove i Gloucestershire. För hand plockar de bort alla mördarsniglar från löven på nätterna, beväpnade enbart med ficklampor.

Tom Bowers bok, som bygger på 120 anonyma (naturligtvis) källor runt omkring prinsen, hävdar även att hans säkerhetsvakter alltid måste se till att det finns en färdigmixad martini som den brittiske tronföljaren har med sig när han går på fest. Och i Clarence House, prinsens officiella residens i London, finns det så många betjänter att de på sina ställen ansvarar för varsin del av samma korridor. Den förvånade besökaren eskorteras genom huset först av en betjänt och sedan av en annan som mitt i korridoren löser av den första. Monarki är som bekant en arbetsintensiv institution.

Enligt Bower har prins Charles ett förfärligt humör, han älskar att tycka synd om sig själv och skyller allt ont på sina föräldrar. Han har inte förlåtit vare sig drottningen eller hennes man, prins Philip, för att de skickade honom till den brutala internatskolan Gordonstoun i

Skottland när han var barn. Därför kompenserar han som vuxen med att fullständigt vältra sig i luxuösa bekvämligheter.

Bower berättar exempelvis hur prinsen en gång tog det kungliga tåget till en pub i Cumbrien i nordvästra England. Kostnaden blev 18 916 pund, över 200 000 kronor. En ganska dyr öl, med andra ord.

Och allt detta står förstås i kontrast till prins Charles mammas, drottning Elizabeth II:s omvittnade sparsamhet. Å andra sidan var prins Charles mormor, som han tillbringade mycket tid med som barn, precis lika extravagant som han. Och om det verkade ingen bry sig ett skvatt. Men tiderna har förstås förändrats.

Tom Bower är en brittisk undersökande journalist som är känd för just ilskna karaktärsmord i biografiform. Tidigare har han tagit sig an politiker som Tony Blair samt hyllade affärsmän som Richard Branson. Det påstås att hans

Plastfolie: Camilla får förklara.

FOTO: ISTOCKPHOTO

nästa offer kommer att bli Labourledaren Jeremy Corbyn, vilket naturligtvis kan bli spännande. Tom Bower är uppenbarligen intresserad av att titta bakom masken på upplyfta män i offentlighetens ljus, men frågan är om den impopuläre prins Charles inte är ett alldeles för enkelt byte.

Prins Charles sägs vara en tydlig motståndare till vad som ibland kallas för den skandinaviska "cykelmodellen" av monarki. Ska man ha kungligheter ska det helt enkelt göras ordentligt. De ska inte vara som vanligt folk. Deras liv ska inte gå att relatera till. De ska inte gifta sig med sina personliga tränare eller låta sig fotograferas i cykelhjälm och fingervantar. Ska det vara någon poäng med dem, ska de ha just ett särskilt kungligt toalettpapper och en betjänt med uppgift att trycka ut tandkräm ur tuben åt dem (vilket prins Charles påstås ha).

En gång tvingades prins Charles flyga business class till Hongkong. Enligt Tom Bowers "väl insatta källor" skrev kronprinsen då i sin dagbok: "Det tog mig ett tag att inse... att detta inte var första klass (!) trots att jag fann det ytterst märkligt att sätena var så obekväma." Och prinsen

suckade för sig själv: "Such is the end of Empire."

Det mest anmärkningsvärda med *The Rebel Prince* är egentligen hur Tom Bower lyckas berätta historia efter historia som denna utan ens en antydning till humor. Bower ser inget komiskt i någonting. Han är bara indignerad, upprörd och ilsken.

"Ska man ha kungligheter ska det helt enkelt göras ordentligt. De ska inte vara som vanligt folk."

Men prins Charles har ju onekligen även sina mer förlåtande sidor. När han avslutade sin karriär inom flottan tog han exempelvis pengarna han tjänat och startade en välgörenhetsorganisation. The Prince's Trust hjälper unga människor till en bättre start i livet. 870 000 människor har fått stöd på detta sätt. Förra året samlade prinsens olika välgörenhetsorganisationer in över 170 miljoner pund. Inget av detta ges emellertid på riktigt plats i Tom Bowers bok. Den är så ensidig som det bara går att bli.

Den brittiska monarkin har haft sina problem. Allt från den prekära situation som uppstod när inte ett enda av George III:s 56 barnbarn var legitimt. Till 1997, då drottning Elizabeth II:s okänslighet efter prinsessan Dianas död fick det brittiska folket att se svart. Idag är kungahuset populärare än på mycket länge, men det sägs finnas en oro för vad som kommer att hända den dag prins Charles blir kung Charles III.

Det brittiska folket känner väl till prins Charles åsikter: han är för rävjakt, ekologiskt jordbruk, Tibets folk och homeopatisk medicin. Han är mot klimatförändringar, modern arkitektur och genmanipulerade grödor. En del av prinsens uppror mot sin egen familj handlar just om hans intellektuella ambitioner. Att intressera sig för litteratur och konst var något som hans föräldrar såg ner på. Istället var det viktigt att vara bra på sport och kunna saker om hästar. Den känslige prins Charles kunde aldrig riktigt leva upp till de förväntningarna.

Istället har han skrivit flera böcker och har heller inget emot att skriva till olika ministrar i regeringen med synpunkter på olika politikområden. Han har tyckt till om allt från skolmat till alternativmedicin, stadsbyggnad och militärhelikoptrar. Och alla dessa brev skrivna med prinsens spindellika handstil har naturligtvis varit kontroversiella.

"Jag styr det här landet, inte Ni, sir", påstås Margaret Thatcher ha meddelat den politiskt kläfnigrige

kronprinsen. Även Tony Blair blev irriterad. Både högern och vänstern har hittat saker att ilska till över bland prins Charles åsikter. Många konservativa har ogillat hans ständiga försvar av och beundran för islam, medan många till vänster inte kan stå ut med hans varma ord om klass-samhälle och rävjakt. Prins Charles har

emellertid varit förhållandevis tydlig med att han inte ämnar upphöra med sina politiska synpunkter den dag han blir kung.

Tvärtom. Han verkar se det som en del av sin uppgift.

Författarinnan Hilary Mantel har jämfört kungligheter med pandor. De är dyra att bevara och dåligt anpassade för att leva i modern miljö. Men visst är de trevliga att titta på! De är fina och många tycker synd om dem.

Prins Charles bristande erfarenhet av plastfolie och extravaganta vanor kan i det här sammanhanget bli ett mindre problem än hans politiska ambitioner. Pandor ska inte ha några sådana.

Men bortsett från allt sådant kommer dagen när prinsen av Wales blir kung Charles III att vara en traumatisk dag för Storbritannien. Drottning Elizabeth II kan, särskilt i dessa dagar, tyckas vara den enda som fortfarande håller ihop landet. Det kommer att bli en nationell kris när hon går bort och en impopulär efterträdare är förstås i det läget inte idealt. Därför finns det diskussioner i medierna om att man borde hoppa över den stackars åldrande Charles och ge kronan direkt till hans mer populäre son William. Å andra sidan: så fort man börjar rucka på det där med successionsordning slår man direkt mot hjärtat i hela monarkins idé. Själva tanken är ju att det ska bygga på blodsmystik. Inte på vem som är populär eller omtyckt.

Därför blir det Charles III. Men för den som vill försöka förstå sig på den blivande brittiske kungen är Tom Bowers bok tyvärr inte till mycket hjälp. På sin höjd är den milt underhållande. ✨

Katrine Marçal

THE REBEL PRINCE
THE POWER, PASSION
AND DEFIANCE OF
PRINCE CHARLES
TOM BOWER
William Collins 2018

Protester efter Parkland high: för barns rätt att slippa vapen.

FOTO: WIN MCNAMEE/GETTY IMAGES

Folkets rätt att bära vapen

USA

Aldrig mer. Den frasen ingår ju i människosläktets ständigt lika futila försök till bot och bättring och aktualiseras ständigt i USA på i synnerhet ett område – skjutvapenväld. Det har nu gått 50 år sedan mordet på Martin Luther King jr och Robert Kennedy, 35 år sedan attentatet mot Ronald Reagan, drygt 20 år sedan en massaker på ett peneltåg norr om New York... och sedan har vi ju alla de dödliga dåden i till exempel Columbine och Sandy Hook, på gayklubben Pulse i Orlando, i Las Vegas helt nyligen, i Parkland och Santa Fe.

När svenskar frågar mig, som bott i USA i 30 år, varför amerikanerna inte kan ta itu med de slappa vapenlagarna en gång för alla, har mitt svar i många år varit: Utvecklingen går faktiskt åt andra hållet. Mot "open carry" eller tillstånd att bära vapen synligt och på fler ställen.

Möjligen kan de unga eleverna som mobiliserar massiva protester efter skjutningen i en high school i Parkland, Florida, bidra till de förändringar som en folkmajoritet faktiskt är för. I första hand handlar

det om skärpt kontroll av vapenköpare och stopp för försäljning på mässor.

Alla analyser av vapenkulturen i USA måste börja med det andra tillägget till författningen från 1791: "En väl reglerad milis är nödvändig för säkerheten i en fristat, därför skall folkets rätt att inneha och bära vapen inte inskränkas."

Så gott som vartenda ord här är ett kodord. Reglerad. Milis. Nödvändig. Säkerhet. Folket. Rätt. Inneha. Bära. Inte inskränkas.

Sista instans i tolkningen av tillägget är USA:s Högsta domstol. Efter att ha varit tvetydig i frågan har minsta möjli-

som tidigare bland annat har skrivit om ursprungsbefolkningens öden, synar det andra författningstillägget i den tunna men mättade *Loaded. A Disarming History of the Second Amendment*. Hennes slutsatser torde vara stötande i många läger, särskilt de där den amerikanska exceptionalismen hyllas. När hon blickar tillbaka till 1700-talet ser hon inte alls några strävsamma, självförsörjande nybyggare. Nej, hon upptäcker systematisk fördrivning av vad man kallade indianer och exploatering av slavarbetskraft.

Miliserna var själva verktygen när den vite mannen tog och behöll makten. Dunbar-Ortiz anmärker till och med att

"NRA har stöttat de republikanska kandidaterna i alla presidentval utom ett sedan 1980."

ga majoritet av domarna, 5–4, på senare år kommit fram till att grundlagsfäderna avsåg en individs rätt att bära vapen. Inte just en väl reglerad politiskt sanktionerad milis som hemvärnet eller civilförsvaret. Någon hänsyn till skillnaderna mellan musköter och snabba, billiga moderna, automatvapen tog man inte.

Historikern Roxanne Dunbar-Ortiz,

skälet till det brittiska skatteuttaget, som kolonierna reste sig mot i protest, var "att betala kostnaderna för husrum, mat och transport av soldaterna för att hindra ytterligare expansion in på indianernas mark". Eller, med andra ord, att man vid hovet i London tittade på kostnaderna för att skydda undersåtarna mot attacker från indianer längs östkusten och även

från svarta slavar i de södra regionerna.

Roxanne Dunbar-Ortiz framhåller att invånarna i den nya republiken var väpnade till tändarna och att männen var skyldiga att svara för lokalförsvaret. Senare ingick striderna mot de modiga indiankrigarna i skapandet av en amerikansk identitet, och polisstyrkan Texas Rangers rötter går, till exempel, tillbaka till 1830-talet när kolonistörerna ville ta över territoriet. "...beridna och beväpnade med den nyaste dödsmaskinen, Colt Paterson-revolvern som kunde avlossa fem skott och som de använde med hängiven precision", konstaterar Dunbar-Ortiz. Hon redovisar ärligt sina källor och det inbegriper beskrivningar av arméns delaktighet i slaktandet av buffeln som bidrog till att minska livsmedelstillgången för prärieindianerna.

Patrick J Charles svarar i sin *Armed in America* för en bredare genomgång av vapenägandets historia i USA och tryfferar med karikatyrteckningar, pamfletter och NRA-reklam. Det är en tjock bok, 537 sidor, men det visar sig att 237 av dem består av en av de massivare notapparaterna undertecknad har skådat. Bland rönen han redovisar märks till exempel att vapenförsvaren för bodde på landsbygden, men att detta har förändrats i och med urbaniseringen som numera sker mycket snabbare i sydliga och mer konservativa landsändar än vad fallet är i norr. Andelen hushåll med vapen har sjunkit till en knapp tredjedel, men å andra sidan är antalet hushåll betydligt fler.

LOADED
A DISARMING
HISTORY OF THE
SECOND
AMENDMENT
ROXANNE
DUNBAR-ORTIZ
City Lights
Books 2018

ARMED IN
AMERICA
A HISTORY OF
GUN RIGHTS
FROM COLONIAL
MILITIAS TO
CONCEALED
CARRY
PATRICK
J CHARLES
Prometheus
Books 2018

NRA: skrämmar politiker.

Vapenägandets historia är inte ett historiskt narrativ, utan många. "Ett konstitutionellt, ett medborgarrättsligt, ett socialt, ett kulturellt, ett politiskt och många fler", konstaterar Patrick Charles, som i likhet med Dunbar-Ortiz konstaterar att invånarna förväntades ingå i miliser på 1700-talet. Han framhåller sedan att en samsyn växte fram efter inbördeskriget på 1860-talet om att politiska församlingar hade rätt att reglera farliga vapen i syfte att skydda allmänheten.

Charles nämner ett par milstolpar som bidrog till en ökad aktivism bland en växande skara som tagit fasta på begreppet "folket". Dels New York-lagen Sullivan Act 1911 gällande begränsningar av vilken typ av vapen en enskild person kunde inneha, dels den så kallade Cincinnati-revolten 1977 på NRA:s årsmöte när en grupp arga medlemmar protesterade mot att NRA hade förvandlats till en mjukig fritidsorganisation som instämde i krav på hårdare kontroll.

Och sedan kommer nästa viktiga fras, Standard Model Second Amendment – en tolkning som innebär att det andra tillägget inte bara tillåter enskilt ägande, utan att det är "för samhällets bästa och bidrar till frihet och ökat medborgaransvar, samt motverkar brottslighet", enligt Charles som menar att det är den modellen som har triumferat.

NRA har stöttat de republikanska kandidaterna i alla presidentval utom ett sedan 1980, medan de demokratiska kandidaterna utmålats som ett hot mot andemeningen i tillägget. Vi har, till exempel, Hillary Clinton som inte skulle låta sig hejdas av något för att "eliminera laglydiga medborgares grundlagsskyddade friheter i andra tillägget". Namnet Donald J Trump finns däremot inte med i personregistret, annars skulle Charles kunnat

påpeka att han knäpper på de rätta känsloträngarna när han talar om "vårt andra författningstillägg". Möjligen hade han också tagit med Trumps hån "Ni är rädda för NRA" vid ett möte i Vita huset med kongresspolitiker strax efter skolskjutningen i Parkland. Det visade sig snart att den som var räddast var Trump själv. Han backade från de smärre ändringarna i lagstiftningen han redan hade ställt sig bakom och reste till NRA:s årsmöte i Dallas ett par månader senare med tacket: "Ni stod bakom mig. Och jag tänker stå bakom er." En rejäl dusör till valet 2020 i utbyte från mycket förmögna NRA är så gott som redan i hamn.

I Dallas svarade han för en av sina typiska Trumpska kullerbyttor. Han likställde knivar och skjutvapen i en luddig återgivning av en kommentar han hade fångat upp någonstans om vad en trauma-kirurg i London hade sagt om de otäcka scenerna på sjukhuset när offren i knivat-tacker förs in. Omedelbart gensvar kom därifrån om att skottskador är minst dubbelt så dödliga och svårare att behandla än sår från knivar.

Roxanne Dunbar-Ortiz kan vänta sig att få kritik för parallellerna mellan milisernas grymhet och amerikansk krigsföring i andra länder. Men när det gäller vapeninnehav och andra författningstillägget gör hon en nykter bedömning. Visst, NRA:s suveräna lobbying bidrar, men det finns inte någon lika motiverad motkraft på andra sidan utom bland afro-amerikaner. Sanningen är den, menar Dunbar-Ortiz, att de flesta amerikaner accepterar det andra tillägget som en garant för enskilt vapenäggande i den alltmör heligförklarade författningen.

Patrick J Charles för sin del nöjer sig med att förklara att goda-mot-onda-tänkandet som går tillbaka till början av 1900-talet dominerar numera. Förespråkare för rätten att äga vapen betraktar sig som good guys, medan motståndarna är bad guys. "Extremistiska och absolutistiska synsätt normaliserades och vidgade denna ideologiska klyfta", konstaterar han.

Någon ändring kommer inte att ske på nationell nivå så länge Trump och republikanerna sitter vid makten. Vapen ingår till exempel inte i uppdragen till en utredning om våld i skolorna som skolminister Betsy DeVos leder. Istället talas det vitt och brett om det annars åsidosatta behovet av mentalvård. Om demokraterna tar över kongressen i november lär det som mest bli några kosmetiska skärpningar som sedan omedelbart dras inför domstolarna. ✿

Karin Henriksson

Ibn Khaldun: hade mycket att vara arrogant över.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Ibn Khaldun föddes i Tunis och som ung började han studera under stadens ledande lärde. Men hans liv skulle kantas av tragedier. I de sena tonåren förlorade han sina föräldrar och många av sina lärare när pesten drabbade Tunis. En stor del av hans familj – hur många berättar han aldrig – omkom i ett skeppsbrott. Sedan vidtog ett kringresande liv som förde honom runt om i Nordafrika och ett par år i Granada i al-Andalus. Snart är han tillbaka i Nordafrika och i slutet av år 1377 färdigställer han en första version av *Muqadimma* när han har tagit sin tillflykt till Qalat Banu Salama, ett slott i västra Algeriet.

Han förtjänade sitt uppehälle som högt uppsatt byråkrat vid de olika små hoven som kantade Nordafrikas Atlantkust. I december 1382 anlände han till Kairo, som då var den muslimska världens huvudstad. I sin självbiografi skriver han ”att den som inte har sett Kairo kan inte begripa islams storhet och prakt”. Han skulle komma att stanna i Kairo där han bland annat flera gånger innehade en tjänst som domare. Med jämna mellanrum fick han sparken för att snart åter tillsättas. Han lär ha varit en sträng, rättvis och omutlig domare, och det är väl en förklaring till varför han så många gånger ådrog sig de mäktigas misshag. I början av 1400-talet reste han till Damaskus för att träffa Timur Lenk, som då belägrade staden. De blev ett möte som Irwin jämför med Aristoteles möte med Alexander den store och Goethes med Napoleon.

I likhet med många andra intellektuella tyckte Ibn Khaldun om att frotna sig med världens mäktiga. Han skildrade den brutale krigsherren Timur i överraskande positiva termer. Timur var ”ytterst intelligent och insiktsfull, han gillar att argumentera och debattera om saker han känner till och om saker han inte känner till”.

Gång efter annan betonar Irwin att Ibn Khaldun inte var en fullt så modern människa som flera sentida kommentatorer har velat göra gällande. Han var en ortodox muslim som såg islam och sharia (den islamiska lagen) som alla människors enda rättesnöre. Judar och kristna hade bara tre möjligheter: att låta sig omvändas till den sanna läran, att betala en speciell skatt eller att ljuta döden. Ibn Khaldun var inte heller filosof – också på denna punkt skiljer sig Irwin från flera andra kritiker. Tvärtom så varnade han de fromma för att söka efter tillvarons djupaste villkor och orsaker. Många avsnitt i *Muqadimma* avslutas med ord som ”men det är bara Gud som vet”.

Ibn Khaldun verkar inte ha varit särskilt väl informerad om den antika grekiska filosofi som var så viktig för tänkare som

Eliters uppgång och fall

IDÉHISTORIA

Den muslimska civilisationen hade en gång för flera hundra år sedan en storhetstid med filosofer, historiker, teologer och poeter. Men liksom andra civilisationer och kulturer har den haft sin uppgång, sin blomstring och sitt fall.

Det går sällan att fastställa exakta årtal i spörsmål som dessa. Många menar att den muslimska storhetstiden fick sin nådstöt i och med mongolernas härjningar, som kulminerade med förstörelsen av abbasidernas Bagdad 1258. Men den muslimska sfären skulle fortsätta att frambringa framstående gestalter ytterligare ett par hundra år. Kanske ingen mer så än Ibn Khaldun, som föddes 1332 och dog 1406 efter att fört ett kringflackande liv som till slut förde honom till Kairo. Det är något av ödets ironi att denne om kanske inte den sista så åtminstone sena representant för en lysande civilisation skulle ägna sitt viktigaste arbete just åt hur städer och stater uppstår, blomstrar och oundvikligen går under.

I det flera hundra sidor långa förordet – *Muqadimma* – till sin stora bok om arabisk historia *Kitab al-Ibar* (Exemplens bok) ger han sin syn på vilka krafter som driver historien och på mycket annat förstås. Många har velat göra honom till en föregångs-

man på flera områden. Han har beskrivits som den förste sociologen; andra har kallat honom filosof, väl förtrogen med arvet från Grekland. Eller så var han ekonom och upphovsman till Lafferkurvan, alltså den ekonomiska teori som säger att det finns en punkt där ett ökat skatteuttag leder till minskade skatteintäkter för staten. Han skulle alltså på ett paradoxalt sätt ha varit en modern tänkare som plötsligt och oförklarligt uppstod i 1300-talets Nordafrika. Underförstått i alla dessa beskrivningar av honom ligger tanken att ingen författare i vid bemärkelse skulle förtjäna uppmärksamhet och uppskattning från dagens läsare om man inte kan göra honom eller henne relevant för dagsaktuella frågor.

Ibn Khaldun har haft tur med översättningar. Både på franska och på engelska finns numera tillförlitliga utgåvor; på svenska finns *Muqadimma* i en översättning av Ingvar Rydberg. Visst finns här avsnitt som är svårtillgängliga för att inte säga obegripliga, men i långa stycken är hans text relativt läsvänlig.

Bland alla böcker om *Ibn Khaldun*, och de är numera väldigt många, intar Robert Irwins nya Ibn Khaldun-bok en särställning och blir den bok som den nyfikna och vetgiriga läsaren först bör vända sig till. Den som har läst tidigare böcker av Irwin vet att han inte bara kan sin sak utan också är en fin skribent med ett pedagogiskt handlag och en ofta litet ironisk stil.

al-Farabi och Ibn Rushd (Averroës). Han tycks inte heller ha varit särskilt intresserad av vad som hände norrut i Europa trots att han insåg att den arabiska civilisationens storhetsdagar låg långt tillbaka i tiden. Irwin gör ovanligt stor sak av Ibn Khalduns religion och ser i honom, antagligen med rätta, en mystiker, sufier, som sysslade med det ockulta. Långa och ganska obegripliga stycken i hans verk beskriver olika sätt att skåda in i framtiden.

Så varför ska vi alls bry oss om honom idag? Hur kan det komma sig att det fortfarande kommer en strid ström av böcker om Ibn Khaldun? Orsakerna är flera. Han formulerade en historiefilosofi eller sociologi som påverkar forskare än idag som i hans verk har hittat inspiration till sina egna sociologiska teorier. Somliga har i honom sett en föregångare till Marx och dennes tankar om klasskampen, andra till Leo Strauss och idén om texter med ett esoteriskt innehåll som är tillgängligt endast för en liten skara av invigda.

Irwin utreder med stor sakkunskap hur Ibn Khaldun har påverkat senare skribenter. Det är inte bara sociologer som Ernest Gellner som har tagit intryck, utan också skönlitterära författare som Bruce Chatwin och science fiction-författarna Isaac Asimov och Frank Herbert.

Om man ska reducera Ibn Khalduns storhet och inflytande till ett enda ord så är ordet *asabiyya*; det förekommer, enligt Irwin, mer än 500 gånger i *Muqadimma*. Det brukar översättas med "solidaritet" eller "gemenskap". Irwins lexikon definierar det som "starka band som för enar flera personer genom gemensamma intressen eller åsikter". Denna solidaritet, baserad på familj-, klan- eller stamtillhörighet, var en av historiens starkaste drivkrafter i Ibn Khalduns del av världen. Han hittade den främst bland beduiner och nomader som befolkade ökenområdet. I städerna tenderade dessa band först att upplösas för att snart helt försvinna. Han gör en skarp åtskillnad med landsbygdens folk och stadens. Den förra gruppen är hård och hårdad, den är van vid svåra umbäranden. En beduin vet att han inte kan klara sig på egen hand utan är helt beroende av stöd och samhörighet med gruppen, klanen eller stammen.

Runt omkring sig såg Ibn Khaldun hur dynastier störtades och ersattes med nya, som i sin tur störtades. Han förklarade detta fenomen genom *asabiyya*. En grupp beduiner tillskansar sig makten i en stad. Först är det den erövrade gruppen som styr och då är trogen sina gamla ideal och lojaliteter. Men snart lockas erövrarna av stadslivets förfining. De hemfäler åt lyx, otukt och dyrbara vanor som

Timur Lenk: "ytterst intelligent och insiktsfull".

FOTO: WIKIPEDIA

tvingar dem att ta ut allt högre skatter för att finansiera sitt utsvävande liv. De gamla krigiska dygderna försvinner; de styrande måste anlita legoknektar för att skydda sig och för att finansiera sin deka-

"I likhet med många andra intellektuella tyckte Ibn Khaldun om att frotera sig med världens mäktiga."

denta livsstil. Skatterna som de tvingas ta ut blir så höga att alla som kan flyr staden och det får den härskande eliten att ytterligare höja skatterna. Till slut blir eliten så försvagad och avskydd att den störtas av en ny grupp beduiner som besjålas av *asabiyya*.

Det brukar ta tre eller fyra generationer för att fullborda denna tröstlösa cirkel. Då var det dags för nästa klan eller stam att storma in från öken och ta makten. Därefter styrde de, förflackades och förvekligades för att ersättas av nästa. Makt korrumperar.

Man skulle kunna tro att Ibn Khaldun idolerade öknens beduiner. Men som Irwin påpekar så finns det inget som tyder på att han tillbringade en enda natt i ett beduintält. Dessutom hävdade Ibn Khaldun att staden är den livsform som skapar det bästa och mest värdefulla: litteratur, historieskrivning, filosofi, teologi och annan

högtstående kultur. Men staden var en livsform som alltid innehöll fröet till sin egen undergång. Ibn Khaldun utvecklade sin historiefilosofi och sociologiska teori utifrån den värld han kände med dess skarpa motsättning mellan stad och land.

Frågan är om den alls har någon tillämpning i andra tider och på andra platser. Nog har *asabiyya* likheter med Machiavellis *virtù*, som inte bara betyder dygd utan också styrka och handlingskraft. Både Ibn Khaldun och Machiavelli såg faran när den styrande gruppen litade på inhyrda soldater för sitt försvar.

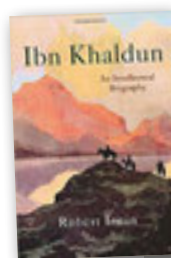
Idag då? Kan man möjligen se EU och Europa som en enda förfinad och dekadent samhällsform som motsvarar Ibn Khalduns stad? Den hotas nu av den omgivande världens folkmassor. Dessa har lärt sig att utstå umbäranden, de är hårdade som få européer är idag, de har riskerat livet under farofyllda färder över land och hav och står nu redo att ta över efter bortskämda och veka européer.

I ett tal från 1981 citerade USA:s dåvarande president Ronald Reagan Ibn Khalduns tankar om hur mycket en stat med fördel kunde beskatta sina medborgare. Höga skatter, efter en viss punkt, kunde leda till minskade statliga inkomster. Visst vore det fantastiskt, skriver Irwin, om en nordafrikansk tänkare från 1300-talet skulle visa sig ha föregripit det republikanska partiets ekonomiska pro-

gram. Irwin menar att Reagan (eller hans talskrivare) fått det hela om bakfoten. Ibn Khaldun "trodde inte att höga skatter var den främsta orsaken till minskade intäkter; det var snarare så att höga skatter var en följd av ökade utgifter och minskade inkomster". Han var ingen ekonom i modern mening; de enda skatter han ansåg som legitima var de som sharian påbjöd.

Robert Irwin visar hur Ibn Khaldun var på samma gång en helt konventionell muslim och ett geni. Han var dogmatisk och arrogant men "han hade mycket att vara arrogant över". ✨

Carl Rudbeck

IBN KHALDUN
AN INTELLECTUAL
BIOGRAPHY
ROBERT IRWIN
Princeton University
Press 2018

Wallenberg är idealet

– TJA, HAN behövde väl pengar.

När den meningen yttras i kultursammanhang vet man vad som förväntas av en. Ett skrockande i samförstånd, och en medlidsam snörpning på munnen.

Låt oss dröja vid meningen en stund. För den är besynnerlig. De flesta av oss behöver nämligen pengar. De enda som inte gör det är människor som inrättat sitt liv så att någon annan tar hand om det där trista med att handla mat och betala de löpande räkningarna för el och hyra och allt annat man kan behöva, såvida man inte strövar fritt som Astrid Lindgrens luffare och sover på höskullar, slår sig i slang med småpojkar och lever högt på sin grovhuggna charm som gör att ömhjärtade hemmafruar sticker åt en några ostsmörgåsar och ett glas mjölk ibland. Men då vill det till att man kan plocka fram charmen. För den är en handelsvara, och ostsmörgåsen är ett uttryck för hemmafruns längtan efter att själv ströva fritt längs landsvägarna, alternativt hennes tacksamhet över att slippa göra det; i alla händelser är det en transaktion som äger rum mellan hemmafrun och luffaren.

Men nu kommer jag från ämnet. Frågan kvarstår. Vem behöver inte pengar? Svaret är: Barn till miljardärer. Eller rättare sagt, de behöver förstås också pengar, men de slipper befatta sig med det tarvliga intjänandet av dem, eftersom någon annan redan har tjänat pengarna åt dem.

HUR GICK DET till då? Spelar det någon roll? Kylan är ju ändå välfylld, elementen varma och bilen fulltankad. Miljarderna rullade in en gång i tiden. Någon fick en idé, tog ett patent eller startade ett krig. Barnen till miljardärerna behöver aldrig krumbukta sig för någon. De är fria själar.

Det här ses som ett idealtillstånd bland svenska kulturutövare. Att leva som en Wallenberg, Stenbeck eller Bernadotte.

Konstnärer som "behöver pengar" har inga miljardärsföräldrar att luta sig mot, och måste därför göra saker som unge herr Wallenberg aldrig behöver nedlåta sig till. Det kan handla om så kallade seriösa författare som fuskar med deckare eller kändisbiografier – makarna Ahndoril, Carl-Johan Vallgren, David Lagercrantz – eller skådespelare som tar tjänstledigt från institutionsteatern för att vinda med ögonen på någon privatteateraffisch.

Det är alltså fult att behöva pengar. Att däremot skriva anemisk prosa om ingenting eller att hålla till godo med Dramatens magra månadslön visar att man är beredd att lida för sin konst, och således är en seriös konstnär.

Den här inställningen omhuldas mest av människor som själva varken lider eller är konstnärer. Bland konstnärerna själva låter det annorlunda. Jag har aldrig träffat en yrkesgrupp som är så besatt av pengar som just författare.

KONSTNÄRER SOM "BEHÖVER pengar" misstänks för att tumma på sin integritet och ge publiken vad den vill ha, vilket anses förkastligt. Att samarbeta med sponsorer är än mer suspekt. Men statliga pengar ses som rena och ofördärvade, utan krav på eftergifter eller lydnad. Vilket är en rätt så exotisk åsikt. Jag har mötts av undrande blickar när jag träffar konstnärer från andra hörn av världen och, skinande av svensk stolthet, berättar om det statliga kulturstödet.

Tack ska du ha, tycks de tänka, men jag vill nog ha staten på betryggande avstånd från min verksamhet.

Som svensk ser man på en sån misstro med överseende och tänker att det beror på att

du lever i en ond stat. Själv har jag turen att leva i en god stat med sunda värderingar, och jag skulle gladeligen låta den styra över min konst, om den nu vore så klåfingrig, men staten jag lever i är så god att den aldrig skulle komma på tanken.

Konstnärer är känsliga människor. Det hör till yrket. Antingen

använder de sin känslighet till att snappa upp vad publiken förväntar sig av dem, och då tjänar de bra med pengar men drar på sig kollegernas ringaktning. Eller också snappar de upp vad stipendienämnder och kulturinstitutioner förväntar sig av dem, och då tjänar de inte lika bra med pengar, men de slipper kollegernas ringaktning eftersom de anses ha sin integritet kvar. Vilket de naturligtvis inte har. De tjänar bara andra herrar, och damer.

Konstnärer är kreativa, och skickliga på att döpa om saker och ting. Att karva till verkligheten så att den ser snyggare ut. På så sätt lyckas de intala sig själva att de av egen fri vilja uppför pjäser och skriver böcker som – liksom av en händelse – tilltalar stipendienämnderna och kulturinstitutionerna.

Konstnärer som "behöver pengar", och själva bestämmer sig för att göra något åt saken, möts av förakt.

NÄSTA GÅNG DU hör orden fnysas, se på personen som yttrade dem, och erinra dig bilden av den lille Wallenbergaren. Miljardärsbarnet som vägrar bli en vuxen människa med ansvar för sin egen försörjning. Det är en tillnyktrande perspektivförskjutning.

"Frågan
kvarstår.

Vem behöver
inte pengar?"

Bengt Ohlsson

Val brukade avgöra vad som skulle gälla.

Vem ska regera? Vilken väg ska vi gå?

Men på sistone har val – från folkomröstningen om Brexit till vårt eget riksdagsval – snarare gjort framtiden mindre förutsägbar. Ur valen växer nya frågor, mer komplicerade än de som valen var tänka att lösa.

Det är svårt att tolka vad som sker och förutsäga vad som ska ske, när gamla ordningar inte längre gäller. Då blir det särskilt viktigt att inte vara samtidens fånge. Att kunna lyfta sig från det som för dagen anses rimligt och självklart. Att inte dras med i känslostormar, hastiga fördömanden och rusande drev. Det blir viktigt att ha självförtroendet att inte vara rädd för allt nytt, eller att kasta allt gammalt överbord i ren panik.

Fokus vårdar nyfikenheten och måttfullheten, i en tid när ängsligheten och överorden blivit regel, snarare än undantag. Vi tror på fakta, även oönskade fakta, på fria tankar och fritt åsiktsutbyte. Vi gillar klarspråk och god stilistik. Vi utmanar gärna våra läsare, men vi uppfostrar dem inte. Vi vårdar vårt oberoende.

Vi vill gärna att du slår följe med oss. Vi behöver bli fler.

Johan Hakelius, politisk chefredaktör

Erbjudande: 5 nummer av Fokus för endast 199 kronor

Ja tack! Jag vill beställa 5 nummer av Fokus för 199 kronor (lösnummerpris 345 kr).

Du kan även beställa på internet. Gå till **fokus.prenservice.se** och fyll i kampanjkod **AXESS5** för 5 nummer för 199 kronor.

Frankeras ej.
Mottagaren
betalar portot.

NAMN

E-POST TEL/MOBIL

ADRESS

POSTNUMMER ORT

FPG Media AB – Prenumeration

SVARSPOST

204 720 55

110 27 Stockholm

Gäller t o m 181031 och endast inom Sverige

PosttidningB

Axess Magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön

#BORN TODARE

BLACK BAY
STEEL

KRONS

STOCKHOLM
krons.se

— 1851 —
NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM

TUDOR